

ČASOPIS ZA PSIHLOGIJU, PSIHIJATRIJU, ANTROPOLOGIJU, SEKSOLOGIJU I SRODNE DISCIPLINE

Psihologija

GODINA VI · BROJ 23 · 2005 GODINA · CENA 170 DIN.

danas

The young intern Dr. William Ramsey is scrubbing his hands vigorously as he contemplates his next operation. The hospital's central system suddenly pops him. Bruce Valma Ramsey holds the phone to his ear as Miss Francine Quinn says his hands as he holds them out and away from his body.

ATA I PATKA

**LAŽOVI I MANIPULANTI
SU DVA BRATA ROĐENA**

KAKO PREPOZNATI LAŽOVA

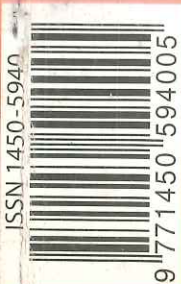
PRIKAZ KNJIGE:

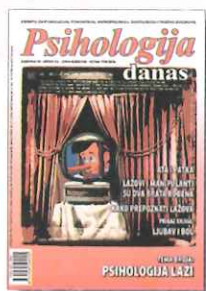
LJUBAV I BOL

TEMA BROJA:

PSIHOLOGIJA LAŽI

CENA ZA INOSTRANSTVO: CRNA GORA 2,7€, REPUBLIKA SRPSKA 6KM, MAKEDONIJA 170 DEN, HRVATSKA 24 KUNE, SLOVENIJA 600 TOLARA

Naslovna strana

Impresum

Psihologija danas
Časopis za psihologiju, psihijatriju,
antropologiju, seksologiju i srodne discipline

Izdavač:

Društvo bihevioralne teorije i prakse
18000 Niš, Starca Vujadina 1
Tel./fax: 018/520-405

Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr Jezdimir Zdravković

Direktor

Prof. dr Srbobran Miljković

Tehnički urednici

Ivana Todorović, Milena Stamenković,
Ana Milenković, Lidija Ristić

Redakcijski odbor

Zoran Radojević, Dragan Žunić, Vladimir
Nešić, Grozdanko Grbeša, Nebojša Rančić,
Božidar Marković, Joviša Obrenović,
Aleksandar Milojević, Dragana Nikolić,
Vojislav Dević

Redakcija

Ana Đorđević, Olivera Žikić,
Slavko Milojković, Vojin Popović, Miodrag Stanković,
Miroslav Krstić, Petar Kostić, Vladan Radivojević
Tatjana Stefanović-Stanojević,
Sladana Golubović, Snežana Stojiljković,
Miodrag Milenović, Fiorenzo Tassoti,
Timošenko Milosavljević, Aleksandar Blatnik

Sekretar redakcije

Nina Mladenović

Tehnički saradnik

Ratomir Božović

Lektura i korektura

Mirjana Stanković

Kompjuterska priprema

Studio Quattro - Niš

Oglašavanje i pretplata

18000 Niš, Starca Vujadina 1
Tel./fax 018/520-405 (10h - 13h)

Distribucija

DATA press, Kondina 24, Beograd,
Tel.: 011/334-04-40, 322-71-25
Distributer za Vojvodinu:
Jelena Đorđević, 064/220-38-40

Internet

e-mail: btp@bankerinter.net
web prezentacija: www.bankerinter.net/btp

Časopis izlazi tromesečno

Časopis „Psihologija danas“ se oslobađa
poreza na promet kao publikacija od posebnog
interesa za nauku po odluci Ministarstva
za nauku i tehnologiju

Devizni žiro račun:
UBB Beograd

Poslovna jedinica Niš
5443-171-12376

Dinarski žiro račun:
235-1454000-89
Niška banka AD Niš

Reč urednika.....5

NOVOSTI · LJUDI · ISTRAŽIVANJA · RELACIJE

- Bazični oslonoci ličnosti hranitelja.....6
- Bazični oslonci ličnosti usvojitelja.....8

TEMA BROJA: PSIHOLOGIJA LAŽI

- Lažovi i manipulanti dva su brata rođena.....12
- Kako prepoznati lažova?.....22
- Nije to ono što misliš.....26

INTERVJU

- Cedric E. Ginestet.....28

MEDIJSKE LAŽI I MANIPULACIJE

- Dugonoge laži.....35

POSTMODERNIZAM

- POSTMODERNA - Priča o istini koja ne postoji.....37

PSIHOLOGIJA

- Srpska psihologija u zagrljaju tranzicije.....42

PEDAGOGIJA

- Pošto nose dnevnik misle da su iznad nas.....46

PSIHOBIOGRAFIJA

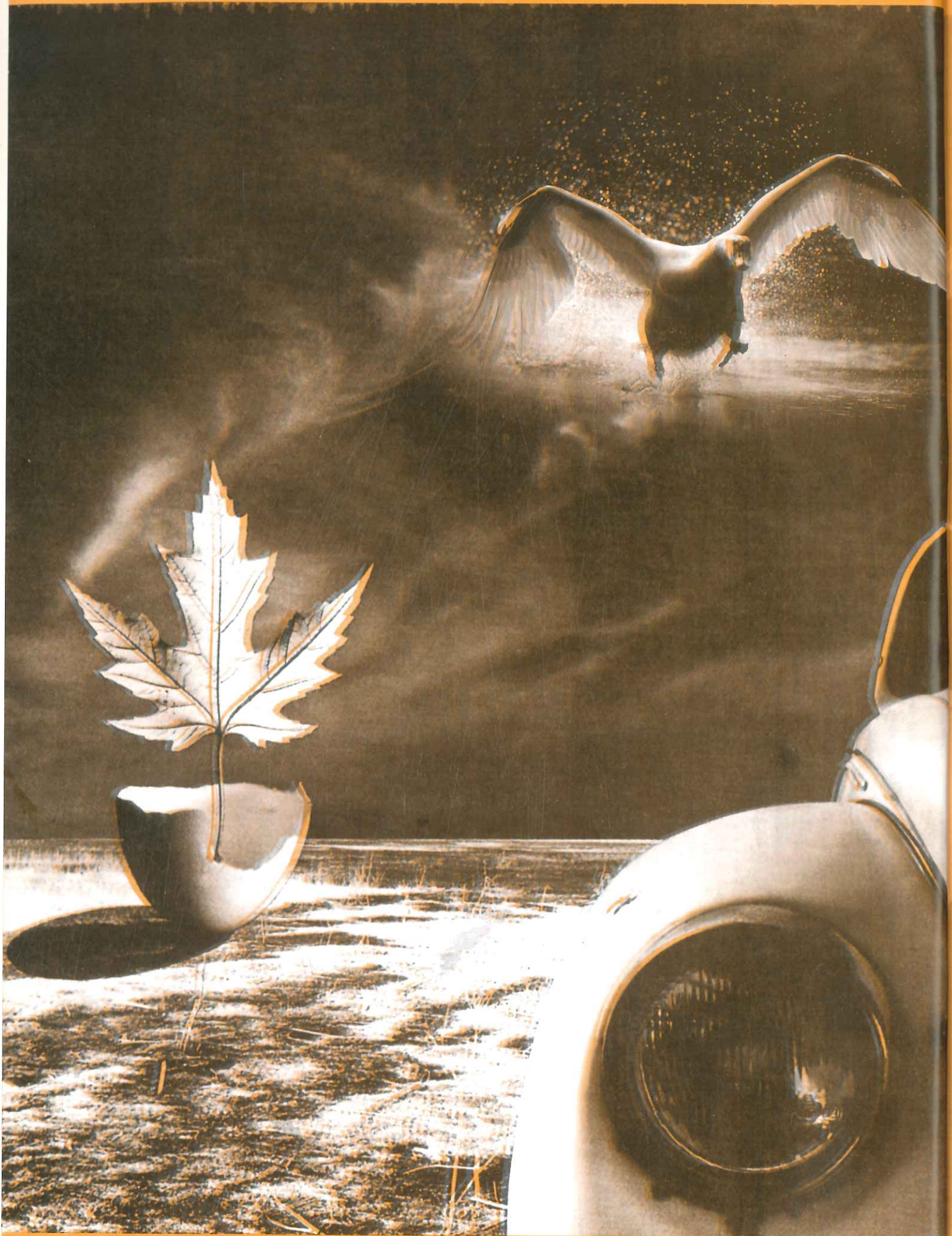
- Nadežda Petrović: Hoću da sam slikar, a ne žena.....48

PSIHOMEDIKOKOMPJUTERIZACIJA

- Laži u kompjuterskom svetu.....50

PRIKAZ KNJIGE

- Marjan Tošić, LJUBAV I BOL.....52

Ata i patka

Na jednom takmičenju najvećih lažova u Americi prvu nagradu dobio je čovek koji je izgovorio samo jednu, jedinu rečenicu: "Nikada ne lažem". Zaslužio je nagradu, jer su studije socijalnog ponašanja pokazale da većina muškaraca i žena svakodnevno, u petini društvenih susreta bar jedanput ili dva puta laže i ne samo tokom svog prolaznog života. Posle smrti lažljiva istorija neke osobe se nastavlja u čitulji u kojoj ga rodbina i prijatelji izdižu na stepen vrline. Jedna studija sa američkim studentima, pokazala je da mladi školski parovi, lažu jedan drugoga u visokom procentu od 85 % ne samo o sopstvenoj ljubavnoj prošlosti već i neposrednoj "vernosti". Pretpostavlja se da preostalih 15 % posto, jednostavno, sakriva istinu.

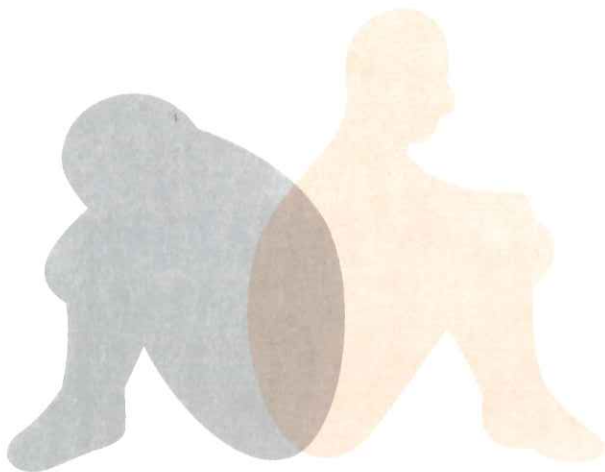
Ako studije o rasprostranjenosti laži i širom sveta, pokazuju slične razmere, postavlja se pitanje porekla ubikvitarnosti laži, bez obzira da li je reč o namernim, nenamernim, ciljanim, pojedinačnim, grupnim ili jednostavno, lažima kao vidom "jezičke masturbacije".

Metafora iz grčke mitologije koja poetiku laži pripisuje grčkoj boginji Ati, Zevsovoj kćeri, a koja je zbog obmanjivanja svog poštovanog oca po kazni poslata na zemlju da širi laži je lažna, pod uslovom da se legende ubrajaju u kategoriju laži. Istinit je, međutim, primer sa patkom člankopisca Petra Kostića, opisanog u vodećem naslovu ovog broja, koji otkriva poreklo i prirodu laži. Ukratko, patka gonjena lovcima imitira

reč urednika

krivudavi hod "glumeći" da je pogodjena, u nameri da odvuče lovce od sopstvenih mladunaca. Još jedanput dolazimo do zaključka da ništa ne postoji u ljudskom ponašanju što nije sadržano u ponašanju naših evolucionih predaka. I laži, dakle, imaju filogenetsko poreklo, i upravo zbog toga lako se uče. Kao uostalom i mnogi oblici ljudskog ponašanja. Njihova osnova je u najširem smislu te reči preživljavanje, a u užem nagrada i kazna - osnovni motivacioni pokretači ljudskog ponašanja. Čovek, u principu, laže da bi izbegao kaznu ili da bi dobio nagradu, naravno u širokom značenju ovih pojmova. Nije slučajno, dakle, da se najviše lažu roditelji, bračni partneri, ljubavnici, šefovi i naivci. Od njih se i najviše očekuje ali i u najvećoj meri strepi. Šta je sa onima koji lažu iz čise zabave? Nisu izuzetak! Čisto zadovoljstvo izraženo u nadmoći nad «nemoćnim», koje se dobija ovom svojevršnom igrom je prvoklasna nagrada, lekovita za dušu. Postoje li izuzetci od ovog osnovnog pravila? Postoje, i oni samo potvrđuju pravilo. Reč je o lažima duševnih bolesnika! Ali to je normalno. Oni i jesu izvan realnosti zato što na draži i situacije u svakodnevnom životu reaguju izvan čvrstih naučnih zakona učenja, koji regulišu ljudsko socijalno ponašanje.

Wiem, Inulte

Bazični oslonoci ličnosti hranitelja

Aleksandra Žegarac
psiholog

Psihološki potporni sistem i psihološki profil ličnosti hranitelja

Svakodnevna obiluje situacijama i okolnostima, kada dete biva lišeno adekvatne roditeljske brige i nege. Razlozi tog lišavanja su različiti: smrt ili teška bolest roditelja, izdržavanje zatvorske kazne, nepoznati roditelji... Posebno su značajni slučajevi lišavanja roditeljskog staranja usled nepravilnog vršenja roditeljskog prava koje se može manife-

stituciji, život u izbeglištvu (rođački ili kolektivni smeštaj) kao specifično traumatizujuće iskustvo, uključujući i decu ometenu u razvoju. Brojni problemi ove dece su emocionalni, socijalni, intelektualni, zdravstveni, materijalni, pri čemu specifičnu težinu dodaje i društvena stigmatizacija ove grupe dece.

Postoji uvreženo mišlje-

go razloga. To olakšava i poboljšava procenu mogućeg budućeg povratka deteta u porodicu, pomaže boljem razumevanju i održavanju kontakata hraniteljske porodice sa njima, ali, kao najvažnije doprinosi održavanju osećanja kontinuiteta u životu deteta lišenog roditeljskog staranja i formiranju i održavanju njegovog porodičnog identiteta kao

samo neke opšte informacije o karakteristikama prirodne porodice.

Hranitelji mogu biti ljudi koji će se starati o detetu na način koji u najvećoj meri odgovara interesu deteta i odgovornom roditeljstvu. Hranitelji mogu biti ljudi koji žive u sopstvenoj porodici ali i oni koji žive sami, koji imaju decu ili su bez dece, mogu biti različitih ni-

Hraniteljstvo je jedan od oblika alternativne porodične brige o deci bez roditeljskog staranja, kada neko primi dete u svoj dom i pruži mu porodični život na kraći ili duži vremenski period. Krajnji cilj ovog oblika zaštite, u mnogim slučajevima, jeste da se dete vrati u prirodnu porodicu, kada se steknu odgovarajući uslovi.

stovati u zapostavljanju elementarne nege deteta, odsustvu staranja o njegovom školovanju, zanemarivanju, napuštanju ili zlostavljanju.

U mnogim slučajevima deca smeštena u hraniteljsku porodicu imala su svoju specifičnu nesreću "predistoriju": nagli ili tragični gubitak roditelja, drastično zapostavljanje ili zlostavljanje od strane roditelja ili rođaka, dugotrajni boravak u in-

nje kod laika da su deca lišena roditeljskog staranja uglavnom deca širočad, dakle bez roditelja. Međutim, prema dostupnim podacima, čak u 80% slučajeva ta deca imaju bar jednog živog roditelja. Poznavanje porekla dece, prirodnih porodica iz kojih stižu i njihovih ukupnih osobenosti, a ne samo teškoće koje su dovele do izdvajanja deteta iz porodice, važne su iz mno-

značajan deo ličnog.

Poznato je da na dete, čak i kada oni nisu prisutni ili ih nedovoljno poznaje, utiču "nevidljivi roditelji" (svako dete ima potrebu da formira bar neku sliku o porodici porekla), čiji uticaj i razvoj u nekom trenutku mogu iznenaditi hranitelje i postati problem. Generalno, hranitelji poseduju uglavnom malo informacija o prirodnim roditeljima deteta ili

voa obrazovanja i zanimanja, zaposleni ili nezaposleni. Pored zadovoljavajućih ličnih i porodičnih svojstava, hranitelji treba da raspolazu i odgovarajućim stambenim prostorom, u kojem mogu na odgovarajući način organizovati staranje o deci. Hranitelji mogu biti i detetovi srodnici.

S obzirom na kompleksnost i značaj problema usvojenja uradili smo istra-

živanje sa potencijalnim hraniteljima (uzorak istraživanja čini 31 porodica). Rezultati istraživanja pokazuju da pored materijalnih motiva koji ljude podstiče na hraniteljstvo, postoji i specifičan profil ličnosti koji je dobijen obradom podataka BOL/TPMS. Hranitelji imaju slični profil ličnosti kao i

neki to čine mnogo ranije, posebno ako je u pitanju porodična tradicija. Za većinu dece koja živi u domu život u hraniteljskoj porodici bio bi povoljniji od života u domu. Kao posledica odrastanja u domu može se javiti zaostajanje u razvoju, što se u dobroj i podsticajnoj porodici može nadoknadi-

interesu deteta i odgovornom roditeljstvu. Hranitelji mogu biti ljudi koji žive u sopstvenoj porodici ali i oni koji žive sami, koji imaju decu ili su bez dece, mogu biti različitih nivoa obrazovanja i zanimanja, zaposleni ili nezaposleni. Pored zadovoljavajućih ličnih i porodičnih svojstava, hranitelji

usvojenja uradili smo istraživanje sa potencijalnim hraniteljima (uzorak istraživanja čini 31 porodica). Rezultati istraživanja pokazuju da pored materijalnih motiva koji ljude podstiče na hraniteljstvo, postoji i specifičan profil ličnosti koji je dobijen obradom podataka BOL/TPMS. Hranitelji ima-

Iako porodični smeštaj kod nas ima dugu tradiciju (preko 70 god.) višegodišnje zapostavljanje razvoja ovog oblika zaštite za posledicu ima i stagnaciju u razvoju porodičnog smeštaja, opadanje broja hraniteljskih porodica i dece na porodičnom smeštaju, koncentraciju porodičnog smeštaja na nekoliko lokaliteta u Srbiji u kojima postoji duga tradicija bavljenja hraniteljstvom, što ima za posledicu smeštaj dece na velikoj udaljenosti od domicilne sredine i kidanje veze sa porodičnim i društvenim okruženjem (širom porodicom, školom, vršnjacima, klubovima) što izaziva dodatne nepotrebne stresove kod dece...

usvoitelji, što ukazuje na to da postoji humana motivacija, skloni su vezivanju i pre svega spremni su da, za dobrobit deteta, sa njim dele sopstveni dom i porodični život.

Ljudi se odlučuju na hraniteljstvo oko 43. god. mada

ti i prevazići. Deca kojoj je potreban smeštaj potiču iz različitih sredina, imaju različita životna iskustva, različitog su etničkog porekla, nacionalnosti i verske pripadnosti. koji će se starati o detetu na način koji u najvećoj meri odgovara

treba da raspolažu i odgovarajućim stambenim prostorom, u kojem mogu na odgovarajući način organizovati staranje o deci. Hranitelji mogu biti i detetovi srodnici.

S obzirom na kompleksnost i značaj problema

ju slični profil ličnosti kao i usvoitelji, što ukazuje na to da postoji humana motivacija, skloni su vezivanju i pre svega spremni su da, za dobrobit deteta, sa njim dele sopstveni dom i porodični život.

Bazični oslonci ličnosti usvojitelja

Ivana Arsić
psiholog

Psihološki potporni sistem i psihološki profil ličnosti usvojitelja

Raznovrsne potrebe dece, njihova prava na adekvatne uslove za život i razvoj, posebnost svakog deteta i njegove ličnosti, specifične potrebe prirodnih porodi-

slobodne volje steknu decu i obrazuju porodicu.

Osnovni cilj usvojenja je tako isključivo postavljen da usvojenje mora biti korisno za dete. Ocena korisnosti

u njegov celokupni razvoj. Ako se na ovaj način sagleda ogromna uloga koju ima majka u razvoju deteta, postaje razumljivo da odsustvo majke izaziva ogromne

periodu svog života bez roditeljskog staranja. Te specifične potrebe ogledaju se u potrebi nadoknade roditeljskog staranja, potrebe prevazilaženja aktuelnog

Kada se govori o usvojenju najčešće se greši i kao predrasuda duboko je ukorenjeno parcijalno shvatanje humanosti u usvojenju, pri čemu se ističe "humanost" usvojlaca koji se prihvataju podizanja "tuđeg deteta". Greši se u tome što se vidi samo deo istine i taj deo proglašava za potpunu istinu. Istina je da usvojioci prihvataju tuđe dete i postaju im stvarni, istinski roditelji ali, istina je da je to tuđe dete učinilo njih, u dinamici međuljudskih odnosa, svojim roditeljima i učinilo da u tom procesu podizanja i vaspitanja zadovolje svoju roditeljsku potrebu.

ca dece, uzroci odsustva roditeljskog staranja i životna istorija deteta uslovljavaju razvoj različitih oblika porodičnog smeštaja kao oblika zaštite dece bez roditeljskog staranja.

Kako je porodična sredina najoptimalnija sredina za razvoj deteta, usvojenje se javlja kao najadekvantnij oblik zaštite dece lišene roditeljskog staranja.

Usvojenje kao poseban oblik zaštite dece bez roditeljskog staranja, zasniva se pravnim putem. Sa stanovišta potrebe i interesa lica koja ne mogu prirodnim putem zadovoljiti svoju želju za detetom i postati roditelji, usvojenje se javlja kao društveno koristan i human koncept koji omogućava da i oni na osnovu svoje

ne uključuje samo procenu trenutne situacije već u sebi mora da sadrži perspektivu razvoja usvojenika i buduće porodice. Treba imati u vidu da ova korisnost nije jednostrana i da nije vezana samo za ličnost usvojenika, već se mora posmatrati mnogo šire, u odnosu na prirodne roditelje, usvojioca, njihovu porodicu i društvo. Ako usvojenje nije korisno za sve tri strane, neće biti korisno ni za dete.

Značajnu ulogu u razvoju čoveka ima njena najbliža okolina, odnosno, porodična sredina, još specifičnije rečeno, majka deteta. Prema tome, porodičnu sredinu predstavlja okvir u kome novorođenče zadovoljava svoje najosnovnije potrebe i koja je najneposrednije i najaktivnije uključen

i brojne posledice na planu fiziološkog i psiho-socijalnog razvoja deteta. Posledice osećajnog lišavanja su značajnije ukoliko lišavanje nastupa ranije u životu deteta i ukoliko je period lišavanja duži. Zato je preporučljivo, kada je to neophodno, da se prirodna porodica nadomesti izborom nove, tople porodične sredine i to što je moguće ranije kako bi se sprečile negativne posledice. Ako se u središte posmatranja stavi ovako određen interes deteta, onda se može konstatovati da je korisno za dete da bude usvojeno što ranije. Deca koja se usvajaju imaju osim zajedničkih osnovnih potreba koje imaju i ostala deca, i specifične potrebe koje proizilaze iz okolnosti da su u određenom

stanja koje je uzrokovano nedostatkom roditeljskog staranja (razrešenje problema u emocionalnom razvoju), potreba da se sazna istina o roditeljima.

Poznato je da svi ljudi koji ne mogu imati decu ne odlučuju se na usvojenje, isto tako svi roditelji (najčešće majke) koje rode vanbračnu decu ne daju ih na usvojenje. I u jednom i u drugom slučaju pitanje motivacije je vrlo značajno. Kod procene motivacije treba obratiti pažnju na to da li su potencijalni usvojioci spremni da saopšte detetu da je usvojeno, kakav je njihov odnos prema činjenici da ne mogu imati decu, nije dobro ukoliko usvojioci to doživljavaju traumatski, kao problem koji se ničim ne može nadoknaditi

(čak ni usvojenjem), kakav je odnos o poreklu deteta, da li je prisutno osećanje različitosti od drugih porodica (porodice koje su dete dobili prirodnim putem). To različito viđenje svoje porodice može da izazove osećanje nelagodnosti, što ima za posledicu izdvajanje, ustručavanje da se spontano

Sobzirom na kompleksnost i značaj problema usvojenja uradili smo istraživanje sa potencijalnim usvojiteljima (uzorak istraživanja čini 31 porodica). Rezultati istraživanja pokazuju da se na usvojenje se odlučuju oko 43 godine jer im je potrebno određeno vreme da se pomire sa činje-

gućnosti su da deci pruže i odgovarajuću materijalnu sigurnost. Istraživanja su potvrdila da postoji specifičan profil ličnosti usvojitelja što ih svrstava u posebnu grupu koja se bitno razlikuje od onih koji imaju svoju decu, kao i od onih koji se i pored toga što ne mogu imati dece nikada ne odlu-

skali Snaga 2. Glavni bazični oslonac ličnosti usvojitelja je Pripadanje (P) što znači da u odnosu na druge kod njih je pojačana želja da im neko pripada ili da nekome pripadaju, osetljiviji su na gubitke, češće se vezuju za druge i bolje uspostavljaju odnose sa drugima.

Donošenje odluka o usvojenju, odnosno period odlučivanja za usvojenje uglavnom je dug i složen proces. Sami usvojioci moraju da se suoče sa mnogim dilemama i kolebanjima, da razmotre sve okolnosti i mogućnosti, da bi na kraju doneli konačnu odluku o usvojenju i započeli realizaciju te odluke dolaskom u organ starateljstva.

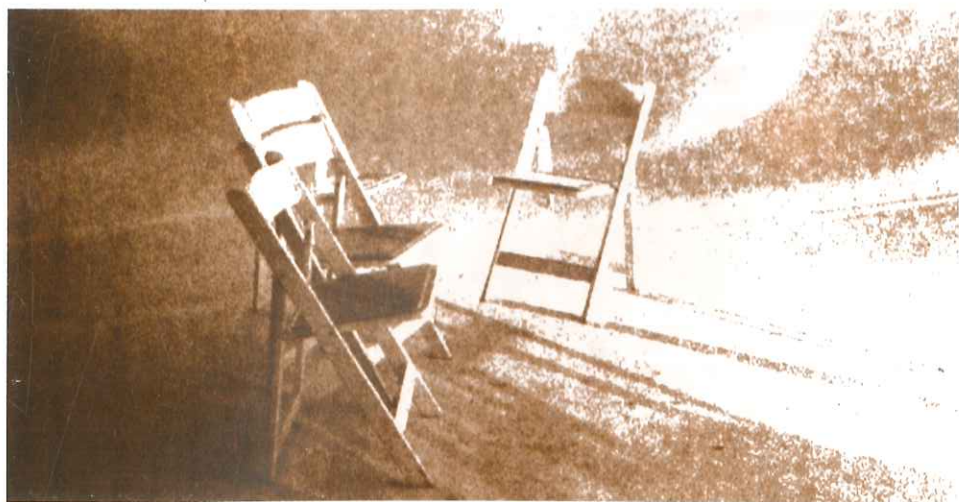
Stoga treba tražiti da usvojiocima ima one kvalitete koji ga izjednačavaju sa prirodnim roditeljima. Mora biti svestan svojih prava i obaveza, slobodan u odlučivanju, aktivan u stvaranju uslova za razvoj usvojenika i odgovoran za njegov lični i društveni razvoj.

Postoji predrasuda da su roditelji dece koja se daju na usvojenje u moralnom pogledu manje vredni, pa stoga sakrivanje istine može samo da koristi deci. Ova zabluda još uvek postoji. Usvojioci koji kriju istinu o poreklu deteta žive pod pritiskom straha da će se istina saznati. Ovaj pritisak kao mora deluje na usvojiocima, neda im mira i svakako utiče na njihovo raspoloženje i na odnos prema detetu, sputavajući spontanost i angažovanost. Najzad, praksa pokazuje da se istina po pravilu ne može sakriti. Nevolja je u tome što dete istinu saznaje u pogrešno vreme, na pogrešan način, od neadekvatne osobe. Praksa pokazuje da su posledice tragične jer vode trajnom sukobu između usvojioca; usvojenika i često, devijantnom ponašanju usvojenika! Istinu treba reći detetu onda kada se ono spontano interesuje o svom poreklu, postepeno, onoliko koliko dete može da shvati.

uklope u druženje sa ostalim porodicama. U situacijama kada se usvojioci pojavljuju za usvojenje deteta onda kada su prethodno izgubili svoje prirodno ili usvojeno dete, treba posebno obratiti pažnju. Događa se da oni u tim situacijama u novom detetu traže identičnu zamenu za izgubljeno dete. Obzirom da znamo da identične dece nema, da su ona u svakom slučaju različita, to može da izazove razočarenje kod usvojioca. Ovakvi potencijalni usvojioci nisu pogodni da im se poveri usvojenik jer nikada neće prihvatiti dete onakvo kakvo jeste.

nicom da ne mogu imati svoje dete. 90% potencijalnih usvojitelja je u radnom odnosu što znači da pored emotivne sigurnosti u mo-

čaju na usvojenje. Rezultati dobijeni primenom upitnika BOL/TPMS pokazuju krivulju čija je najviša tačka na skali Pripadanja a najniža na

Zašto ljudi lažu?

**Odgovor je
jednostavan.**

**Jedna latinska
poslovica glasi:**

“Veritas amarum est”

tema broja:

**PSIHOLOGIJA
LAŽI**

LAŽOVI I MANIPULANTI DVA SU BRATA ROĐENA

Postoje nestvarni svetovi u kojima ponekad žive svi ljudi, kao što je sav život nekih osoba samo iluzija i obmana. Da nije mogućnosti našeg nervnog sistema da „proizvodi“ ono čega „ovde i sada“ nema ne bi bilo nauke, umetnosti (pogotovu, sedme), religije, politike i industrije zabave. Laž i manipulacija su začini ljudskog života. I životinje umeju da se međusobno lažu, neverbalnim jezikom, a ponekad i da „prevare“ njima umno superiorna ljudska bića. Evo dva primera: jedan afrički insekt, tvrdokrilac koji se mravima hrani, ubije nekoliko mrava pa njihova telašca okači na svoja krila da bi se prerušio, prevario mrave-čuvare mravinjaka i ušao u mravinjak da sebi priredi „gozbu“ (Lerner, 2005). Drugi primer je ponašanje divlje patke koja pred lovcima svojim krivudavim letom „glumi da je povređena“ u nameri da njih (lovce) odvede daleko od gnezda i svojih mladunčadi.

*Prof. dr
Petar Kostić,
psiholog*

Ranko Lojić

Da ne bi studenata Vojne akademije i psihologije ne bi ni bilo ovog rada: oni su pristali da pošteno pričaju o lažima. Autori im se zahvaljuju

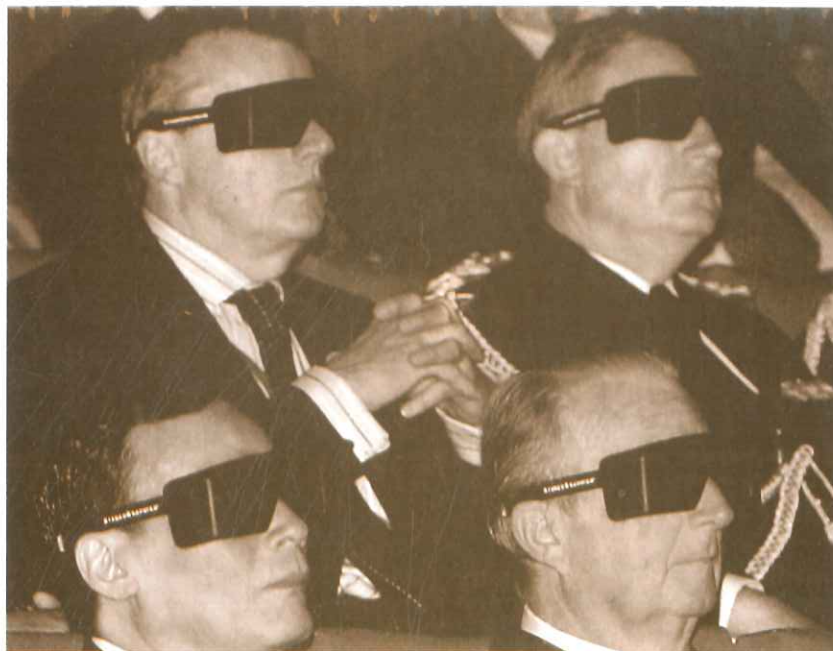
UVOD

Iako su laž izučavale različite naučne discipline, sa različitih aspekata i lažljivce svih uzrasta, ipak, svaka generacija ljudskog roda ima šta da kaže na ovu temu. Laž i laganje je naša svakodnevnica. Još od same pojave evropske filozofije vode se sporovi o istini i laži. Aristotel je isticao da istina i laž nisu u stvarima nego u mislima i mišlje-

nju. Pošto se misli izražavaju govorom jasno je da su istina i laž u govoru. Reči nisu sami za sebe istinite ni lažne. Lažna može biti samo ona rečenica kojom se nešto tvrdi ili poriče. Lažne su reči za ono što jest da nije ili za ono što nije da jeste, odnosno, neslaganje suda sa stvarnošću. Aristotel u svojoj „metafizici“ govori o lažnoj stvari, o lažnom pojmu, opisu i o lažnom čoveku. Čovek je lažan ako se služi lažnim opisima ili izriče lažne sudove.

Lažne su reči za ono što jest da nije ili za ono što nije da jeste, odnosno, neslaganje suda sa stvarnošću.

U psihologiji ličnosti danas je dominantna takozvana leksička paradigma. Po toj paradigmi nema ničega u ljudskoj prirodi čega nema u živom jeziku pojedinca i/ili grupe kojoj on pripada. Pogledajmo kako se sve leksički kodira, u tri gramatičke forme, neiskreno ponašanje (prema Lerner, 2005). **Glagoli:** folirati, prećutkivati, preterivati, pretvarati, umanjivati, uvećavati, ulepšavati, iskrivljivati, zamagljivati, "nasankati", zajebavati... **Pridevi:** nepošten, lukav, prepreden, dvosmislen, neveran, spletkaroš, proračunat, licemer, izdajica, manipulant, varalica, šarlatan, besraman, prevarant, dvoličnjak, izveštačen, lakrdijaš, "glumac", parader, zajeban... **Frazeologija:** "zmija od čoveka", pričati "bajke", (ne)znati čuvati tajne, "kriti istinu kao zmija noge", "prodavati rog za sveću", "prevoditi žednog preko vode", "j..... u zdrav mozak"... Ponekad se neiskrenost racionalizuje situacionim kontekstom pa se kaže "hrabrost da se prećuti istina", "pаметan da zavara trag", razborito ponašanje u toj situaciji, "laganje za nečije dobro", "primoran da laže", "laganje iz plemenitih pobuda"...

li¹. Onda su je prebacili u obližnju bolnicu gde je tortura od strane neizbriježnih zlikovaca nastavljena dok je heroji iz američkih specijalnih jedinica nisu spasli nesebično rizikujući svoje živote...² Druga verzija iste priče: „Istražni postupak i gomila stranih novinara dokazali da se Džesika povredila usled sudara njenog džipa i kamiona, te da

skupštine Srbije ona lično veli „Zapanjena sam i zgrožena tvrdnjama M.L. da nisam bila u skupštini na glasanju. Mogu samo da konstatujem da od dana kada nisu više na državnim funkcijama ne rade ništa drugo osim što proizvode afere. Ja pripadam stranci koja se opredelila da radi i afere me ne zanimaju“. Istog dana narodni posla-

Glagoli: folirati, prećutkivati, preterivati, pretvarati, umanjivati, uvećavati, ulepšavati, iskrivljivati, zamagljivati, "nasankati", zajebavati... **Pridevi:** nepošten, lukav, prepreden, dvosmislen, neveran, spletkaroš, proračunat, licemer, izdajica, manipulant, varalica, šarlatan, besraman, prevarant, dvoličnjak, izveštačen, lakrdijaš, "glumac", parader, zajeban... **Frazeologija:** "zmija od čoveka", pričati "bajke", (ne)znati čuvati tajne, "kriti istinu kao zmija noge", "prodavati rog za sveću", "prevoditi žednog preko vode", "j..... u zdrav mozak"... Ponekad se neiskrenost racionalizuje situacionim kontekstom pa se kaže "hrabrost da se prećuti istina", "pаметan da zavara trag", razborito ponašanje u toj situaciji, "laganje za nečije dobro", "primoran da laže", "laganje iz plemenitih pobuda"...

Evo dve priče o jednom te istom događaju: Prva priča je "američka", ratna u dve verzije: „Po oficijelnoj verziji koja je medijima servirana iz Pentagona, konvoj Džesike Linč je napadnut iz zasede u blizini grada Nasirije, od strane ozloglašene fedein milicije Sadama Huseina. Džesika je, iako ranjena, pružila herojski otpor napadačima, ispalivši i poslednji metak iz puškomitraljeza. Nenaoružanu, krvoločni iračani su je opkolili, onda isprebijali, zatim izboli noževima, već pregaženu nekoliko puta upucali i na kraju silova-

nije imala nikakve rane od uboda i pucnjave. Činjenica je, takođe, da su je irački doktori negovali i sami su pokušali da je vrate američkim vojnicima" (Savić, 2003).

Druga priča je "srpska", politička: U povodu tvrdnje M.L. da poslanik N.A. nije prisustvovala sednici

1 U ovom nabranjanju redosleda zverstava počinjenih nad "zlosrećnom" Džesikom krije se znak laži. Zvučalo bi daleko razumnije (pa zato i istinitije) da je silovanje bilo prvo, a ne poslednje u nizu. O tome će više biti reči u analizi konteksta

nik G.Č. „N.A. je bila u Skupštini. Žao mi je što su se oni pretvorili u političare destrukcije koji se bave aferama, klevetama i blaćenjem sopstvene zemlje“. Istog dana A.R. „Obična je laž da N.A. 12 jula nije bila u zemlji. DS ima dokaze koje će prezentovati tamo gde treba“. Kada su u julu 2003-e to govorili N.A., G.Č. i A.R., neko je ćutao – B.T. Šest meseci docnije, ona ista, „zapanjena i zgrožena“ N.A. kaže „Toga dana nisam bila u Skupštini i nisam glasala za Kori Udovički. Bila sam na letovanju u Bodrumu u Turskoj“. Takođe šest meseci

aju govo-
laž u go-
be istinite
samo ona
vrđi ili po-
što jest da
este, odno-
tvarnošču.
ti" govori o
mu, opisu i
e lažan ako
izriče lažne

da jeste,

docnije B.T. je, konačno, progovorio pa rekao: „*Meni ne pada na pamet da o bilo čemu ćutim. Ne pada mi na pamet da ćutim o greškama...*“ (Pantović, 2003). Svakako, o laganju na našoj političkoj sceni ne treba trošiti reči, već ćemo samo poentirati tvrdnjom S.M. da se milion maraka zarađuje nošenjem gajbi!

POJAM I VRSTE LAŽI I MANIPULACIJA

Danas postoji više teorijskih koncepcija koje na različite načine тумачe pojam laži. U literaturi se, zavisno od teorijske orijentacije i prirode problema koje objašnjavaju, navode i različite klasifikacije laži. Laž nije do kraja definisana i ona je za jedne potreba, za neke spas, a za poneke bolest. Ukoliko tvrdimo za laž da je netačnost ili odsustvo istine, onda

Laganje može biti direktno izvrtnje činjenica dodavanjem drugih podataka, izmišljanje događaja, prećutkivanje, itd. Kostić je lažljivce podelio na nenamerne i namerne. Namerne lažljivce koji lažu svesno i s ciljem Kostić deli u profesionalne i situacione, a nenamerne svrstava u dve kategorije: a) Zbog subjektivnih slabosti i nedostataka (stres, slabo pamćenje, loša reprodukcija, pogrešno opažanje, itd); b) Patološke lažove zbog psihičkih poremećaja i oboljenja.

tvrdimo da je čovek lažov. Laž i laganje je „*svesno izricanje neistina, namerno izvrtnje činjenica; neistina uopšte, obmana*“ (Mala enciklopedija Prosvete, 1978). Štern (1938) navodi tri elementa u laganju: svest o netačnosti, namerna obmana i razlikovanje laži od bajkolikih, fantastičnih iskaza. Krstić (1995) tvrdi da je prvi elemenat laganja svest o izgovorenoj laži, drugi je osećaj krivice, a treći strah od posledica.

Laganje može biti direktno izvrtnje činjenica dodavanjem drugih podataka, izmišljanje događaja, prećutkivanje, itd. Kostić je lažljivce podelio na nenamerne i namerne. Namerne lažljivce koji lažu svesno i s ciljem Kostić deli u profesionalne i situacione, a nenamerne svrstava u dve kategorije: a) Zbog subjektivnih slabosti i nedostataka (stres, slabo pamćenje,

loša reprodukcija, pogrešno opažanje, itd); b) Patološke lažove zbog psihičkih poremećaja i oboljenja. Primer nenamerne laži: na suđenju u Hagu, jedan svedok albanac, tvrdi da video YU oznake na NATO avionima koji su bombardovali njihovu kolonu². Na osnovu ovoga možemo kazati da je laž neistina u cilju obmane, a laganje akcija kojom se sprovodi ta neistina u praksu.

Najzad, laž može da bude individualna i grupna (Pek, 1996). Individualna laž je svesna ili nesvesna, sa namerom ili bez namere. Nesvesna individualna laž je mnogo opasnija od svesne laži. Sve individualne laži nisu toliko pogubne po naše živote koliko su to grupne. Pojedinač koji odrasta i živi u sredini gde vlada grupne laži neće moći da razlikuje stvarno i nestvarno (totalitarni sistemi, patrijahalne porodice, tajne službe...).

Manipulacija se izjednačava sa makijavelizmom. Pojam potiče od imena Nikole Makijavelija, književnika i političara XV veka iz Firence, koji je, imajući u vidu „*uzvišene ciljeve*“ (ujedinjenje italijanskih gradova-državica), prvi formulisao državu građanskog društva odvojivši politiku od etike ili, kako je to kasnije šire shvaćeno, definisao princip da cilj može da opravda sredstva. Makijavelizam, je vrednosna orijentacija i crta ličnosti. Manifestno ponašanje te vrednosne orijentacije uključuje oportunitizam, cinizam, sumnjičavost u ljude, nepoverenje, dvoličnost, nepoštenje i manipulaciju. Kao crta ličnosti makijavelizam označava manipulisanje ljudskim ponašanjem pomoću laganja, varanja, lukavstva, laskanja pa sve do suptilnih pretnji

² NIN, broj 2837, od 12.5. 2005

i pritisaka. Osobe koje odlikuje makijavelizam su vrlo uspešne u interakcijskom delovanju (licem u lice, odnosno ubeđivanju) kao i onda kada postoji mogućnost kognitivnih improvizacija (Kuzmanović, 1976).

Postoje važne razlike između laganja i manipulacije: manipulacija je širi pojam od laganja jer ga uključuje, ali pretpostavlja i moc manipulant nad „*realnim vremenom i životnim prostorom žrtve*“. Nema manipulacije bez podređenog položaja osobe kojom se manipuliše.

Laganje i manipulacija su važne forme političkog ponašanja u zapadnim demokratijama. Čak je i pojam demokratija, u smislu „*vladanja većine*“, postao lažan: ako je na vlasti partija koja osvoji 15% glasova biračkog tela (laburisti Tonija Blera u Velikoj Britaniji), onda je to vlast političke elite, a ne većine. Važnost manipulacije istinom je toliko velika da se takva forma javnog ponašanja imenuje eufemizmom „*ekonomisanje sa realnošću*“. Pri tome se, osim banalnog izvrtnja činjenica, koristi dvosmisleno i nejasno izražavanje, pa čak i jezičke formulacije koje su ozbiljna uvreda zdravom razumu³, a to više nema ni negativno ni nemoralno značenje.

KAKO PREPOZNATI LAŽOVE I MANIPULANTE?

Postoji više načina i okolnosti otkrivanja lažova i manipulanata: ekspresivno, u razgovoru i realnom vremenu, laboratorijsko odnosno korišćenjem detektora laži i testovno u profesionalnoj psihološkoj praksi.

Ekspresivo ispoljavanje neiskrenog ponašanja

U jednom vicu se tvrdi da političar kada se smeši i kada uperi u nekoga prst optužujući, govori istinu, a laže

³ Setimo se objašnjenja gospodina Klintonu da je gospođica Levinski imala seks s njim, ali ne i on s njom

kada otvori usta. Osobe, kada lažu „amaterski“, to pokazuju „govorom tela“: premeštaju težište tela sa noge na nogu, ukrštaju noge, grče prste na rukama, znoje se, crvene, podrhtava im glas, gutaju pljuvačku, njišu telo u stolici, igraju se sitnim predmetima, dodiruju oko, ližu usne, pipkaju nos sa strane, sklanjanju pogled od

U jednom vicu se tvrdi da političar kada se smeši i kada uperi u nekoga prst optužujući, govori istinu, a laže kada otvori usta.

sagovornika, tapkaju prstima, menjaju za njih karakterističan ritam govora (manje i sporije ili više i brže), prave više grešaka u govoru, učestalije koriste poštapalice...

Osim ovih opštih pokazatelja uznemirenosti, koji mogu ali i ne moraju biti posledica delovanja osećanja krivice zbog nemoralnog ponašanja, postoji i jedan sasvim specifičan znak lažova. To su kratke bore na sredini čela, uvis izvijene i traju do jedne

sno od bilo kakve potrebe (kverulanti, patološki lažovi koje odaje izrazita fantastika njihovih priča). Dakle, zapitajte se da li vas je vaš sagovornik ikada pre lagao i da li ima motiva da vas sada laže? Dalje, svako širenje ili tome nasuprot sužavanje konteksta priče može da bude signal laganja. Najzad, „pametno“ laganje logički je

povezano sa još dva ličnosna svojstva: inteligencijom i živošću mašte, ali se ne može reći da je ijedno od ova dva svojstva povezano sa učestalošću laganja. Intelektualni aspekt je izrazito prisutan u selekcijskim situacijama i sudskoj praksi. Visoko motivisani konkurenti za posao i svi okrivljeni pred sudom će pametnije lagati ako ih krasi visoka inteligencija (pogotovu izražen verbalni faktor) i živa mašta. Ponekad, upravo „živost

dala koverat sa „nekim novcem“ za sagovornika. „Upecani lažov“ će, ako je vešt manipulator, prihvatiti ponuđeni novac, naivni lažov će se zbuniti i tako se otkriti dok će se čovek (koji govori istinu) začuditi, i neće olako prihvatiti pare (Lieberman, 2004).

Ako vam ništa od ovih preporuka nije od vaje imamo još jednu (koju rado koriste policajci): opravdano sumnjivog lažova podstičite da priča što je moguće više, a vi se pravite „mutavi“ tako da ga primorate da isti, sumnjivi, događaj prepričava više puta, a vi „snimajte“ razlike u tim opisima.

Laboratorijsko otkrivanje lažova

Kasnije ćemo videti da je neiskreno ponašanje izraz celokupne ličnosti, skoro svih njenih domena i aspekata. Dakle, u laganju sinergično

U jednom vicu se tvrdi da političar kada se smeši i kada uperi u nekoga prst optužujući, govori istinu, a laže kada otvori usta.

četvrtine sekunde u momentu izgovaranja laži. To je razlika u odnosu na sve druge neverbalne gestove, pratioce govornog ponašanja, koji traju najmanje pola sekunde ili više. Ovaj facijalni znak je eksperimentalno i nedvosmisleno utvrđen tako što su sagovornici instruisani da lažu dok opisuju sadržaj slike koju gledaju, a lice im je snimano kamerom (Ekman, 2004).

Laganje se može otkriti i logičkom analizom konteksta verbalnog ponašanja lažova: Kada posumnjate da vas je neko slagao analizirajte kontekst u kome se odigrala verbalna komunikacija! Pre svega, samo bolesne osobe lažu bezrazložno, nezavi-

mašte“ postane jedini činilac laganja: osoba (mlada pogotovu) i umišljati hvalisavci ne mogu da odole da istinitu priču malo ne ulepšaju („okite“). E njima je potrebna „živa mašta“ (što je prvi aspekt domena „Otvorenosti za iskustvo“, videti docnije).

Postoji još jedan način manipulacije kontekstom zarad otkrivanja laži: i vi možete namerno proširiti kontekst, laganjem naravno, i pratiti dali će se „sumljiva poštenjačina“ uklopiti u njega: Na primer, sagovornik Vam kaže da je „dana dok i tog bio sa osobom N.N. radi novčane pozajmice koju nije dobio“, a vi uzvratite kako ste sutradan, sasvim slučajno, sreli dotičnu osobu (N.N) koja Vam je

učestvuje sva osobena „mentalna logistika pojedinca“. Laganje je, u nekim okolnostima, intelektualni izazov koji zahteva ne mali mentalni napor i visok kapacitet adaptibilnog ponašanja. U nekim delatnostima otkrivanje laži je sine non qua efikasnosti (policija, carinska služba, sud, poreznici, službe bezbednosti, itd.). Tada postoji visoka motivacija osobe da istinu sakrije u istrazi koju sporovode zvaničnici. Međutim, zvaničnici imaju mogućnost da osobu izoluju da manipulišu njome (njenim emocijama, potrebama, fizičkim prostorom, vremenom), a sve u cilju destabilizacije osobe kontrolom njenog životnog prostora, urušavanja psihološke ra-

vnoteže i sprečavanja tog sinhronog delovanja domena i aspekata ličnosti u skrivanju istine. Jasno je da u ovim okolnostima nema ni govora o mogućoj manipulaciji (osoba je bespomoćna), a jedino što može da pokuša je da laže. Kapacitet pojedinca da laže snižava se rušenjem integriteta i jedinstva ličnosti pomoću fizičke torture, korišćenjem droge ili senzornog lišavanja. Na našim prostorima fizička tortura i primena gole sile je najčešći kanal za razbijanje jedinstva ličnosti: u strahu od batina i fizičkog mučenja osoba odustaje od pripremljenih laži i počinje da "peva istinske pesme". Nasilne metode su sasvim pogrešne: nema šanse da ćete profesionalnog lažova poremetiti batinama i pretnjama. Naprotiv: olakšaćete mu posao pružanjem prilike da "sve prizna", a na sudu "sve poredne" ili da vam demonstrira naučene tehnike odupiranja fizičkoj torturi (autohipnoza, na primer)⁴.

Senzorno lišavanje (sensory deprivation)

Mi smo sagrađeni tako da naša psihološka dobrobit podrazumeva korišćenje čulnih organa, zadovoljavanje naših psiholoških, fizioloških i društvenih potreba. Tako na primer, svakog trenu mi smo uronjeni u more čulnih draži koje prima naš mozak, ali ih mi svesno ne registrujemo sve dok za to nemamo dovoljno jake razloge. Čim presuši dotok čulnih nadražaja mi zaspimo ili činimo nešto da svom mozgu pribavimo "gorivo za rad". Ako nema satisfakcije naše motivacije narušava nam se ravnoteža pa se naše dalje ponašanje podvrgava diktatu traganja za zadovoljenjem uskraćenih potreba. Osoba će odustati od Inameravanog laganja ako joj neko (pojedinaac ili institucija) zapreti ili priredi lišavanje⁵ bilo kojih potreba (ljudskog druženja, bioloških potreba, psiholoških prohteva ili čulnih podsticaja).

⁴ Psihološke tehnike odupiranja nasilju prevazilaze temu ovog rada

⁵ U pismu NIN-u, Rade Marković, bivšeg načelnika DB-a: "Nisu me tukli, mučili su me klasično-uskraćivanjem sna"

Ekstremno, čisto čulno lišavanje moguće je sprovesti samo u laboratoriji. Evo klasične varijante primenjene u jednom vojnom eksperimentu (Watson, 1982). Ispitanici, dobrovoljci-vojnici, bili su zatvoreni u komore sa zvučnom izolacijom. Temperatura svake komore je bila stalna, +22° C, osvetljenje je bilo difuzno i takođe konstantno, a od nameštaja su imale po jedan gumeni krevet, plastični toalet i gvozdenu policu. Svi predmeti su bili pričvršćeni za podlogu (da ispitanik ne bi mogao da reorganizacijom nameštaja u ćeliji stvara promenljivu sredinu). Pušačima su bile oduzete cigarete, ali je svako mogao da jede koliko je hteo. Ispitanici su nosili pižame koje se nisu mogle vezivati ni kopčati, a pre ulaska u izolovane komore morali su da ostave svoje časovnike. Rezultati su bili uzbudljivi: ispitanici su izveštavali o dosadi, prezasićenosti, halucinacijama (ponekad zastrašujućim), gubitku volje i vremenske orijentacije. Psihološke promene su bile sledeće: gubitak osećaja za vreme, smetnje u čulnom opažanju usled pojave halucinacija, jaka osećanja straha, depresije, nesаницe, noćne more, začetak psihosomatskih oštećenja (čir na želucu) i priviđanja. Jedan od ispitanika je neprestano slušao pevanje nekog protestantskog hora, drugi je urinirao nekontrolisano, a više njih je imalo fantazije o samoubistvu.

Suština tog metoda slamanja ličnosti jeste da se osoba izmesti iz realnog okruženja boja, mirisa, zvukova, dodira i prenese u drugi svet, svet sopstvenih maštanja i fantazama iz svoje svesti, koje svi imamo, ali sputane i zauzdane čvrstim osloncima objektivne stvarnosti koja unutrašnji svet kritički kontroliše i održava kao nešto što se može izživljavati u dnevnom sanjarenju ili noćnim snovima, što mi možemo kontrolisati. Kada, u situaciji, čulne deprivacije, izgubimo moć kontrole, aveti iz našeg uma počinju da kontrolišu nas, izluđujući nas i onesposobljavajući da lažemo.

Gore opisana je eksperimentalna, a evo i policijske varijante: „*Snažno svetlo cele noći upereno u oči, nespavanje, neizvesnost, hladnoća, glad i žeđ, bez cigareta i pod teretom naj-*

užasnijih optužbi... uz sve to osećas da ti volja za otporom kopni iz dana u dan...“ (Krivokapić, 1986). Logorsku varijantu je opisao Štefan Cvajg (1951): „*Pritisak kojim su od nas hteli iznuditi potreban >materijal< (priznanje) trebalo je da deluje na suptilni način nego pomoću surovih batina ili telesnih mučenja: najrafinovanijom izolovanošću koja se može zamisliti. Ništa nam nisu učinili - samo su nas postavili u potpuno Ništa, jer kao što nam je poznato, nikakva stvar na svetu ne izaziva takav pritisak na ljudsku dušu kao Ništa. Time što su svakog pojedinca zatvorili u potpuni vakuum, u sobu koja je hermetički odvojena od spoljašnjeg sveta, trebalo je mesto pritiska batinama i hladnoćom, da se postigne pritisak iznutra, koji će nam najzad otvoriti usta.*“

Korišćenje droga u nasilnom ispitivanju

Jedan od postupaka da se pojedinac prisili da govori istinu je primena droga („seruma istine“). Postupak teče ovako (Morel, 1996): Ispitanik se fizički fiksira tako da ne može da pomera udove. U femoralnu arteriju jedne ruke se fiksira hirurška igla sa cevčicom koja ima ventil na drugom kraju u koju se umeće špric. Špric se priprema tako što se 500 miligrama amitala C (natrijum amitala, ali može i kopolamin, natrijum-pentotal ili neki barbiturati) rastvori u 20 mililitara sterilne vode. Jedna doza rastvora dovoljna je za 30 minuta ispitivanja. Ispitaniku se, dakle, intravenozno ubrizgava serum sve vreme ispitivanja tako da se ne onesvesti, ali i da ne može da pruža psihološki otpor ispitivanju. Kontinuirano doziranje seruma je neophodno zbog njegove relativno brze metaboličke apsorpcije. To stanje, nužno za uspešno ispitivanje, kontroliše se stalnim merenjem pulsa ili posmatranjem očnih kapaka (podrhtavanje ukazuje na skoro buđenje, kao i pojačavanje glasa u govoru), pa je nužna kontrola doziranja seruma, koja se postiže otvaranjem i zatvaranjem ventila na cevčici. Pre-doziiranje droge očituje se nepovezanim odgovorima ili gubitkom svesti

- snižava se puls a kapci su potpuno mirni i, naravno, zatvoreni. Poznato je da droga bolje deluje ako je ispitaniku hladno.

Mehanizam delovanja je poput hipnoze: ispitanik održava aktuelni kontakt sa ispitivačem u stanju polusna, veoma je sugestibilan i podložan ispitivaču, ima slabu orijentaciju u vremenu, prostoru i prema osobama, ne može naporom volje da odbija da odgovara na pitanja ispitivača, ne može da laže, niti može da kontroliše količinu ili kvalitet informacija koje daje zato što droga rapidno slabi mentalnu kontrolu verbalnog ponašanja, ukida mentalne cenzore i razara psihološke odbrambene mehanizme.

Detektor laži ili poligraf emocija

U novije vreme upotreba ove sprave prestala je da bude privilegija policije: koriste je doslovno svi koji imaju nekog razloga da ne veruju "časnoj reči poštenog čoveka": vladine službe, carina, političke stranke, privatne kompanije, bračni partneri... Razlog je skoro 100% izvesnost da će sprava registrovati neiskren verbalni iskaz netreniranog lica podvrgnutog ispitivanju. Poligraf, kako mu i ime veli, sadrži veći broj registara (Krstić, 1989), a najčešći su: kardiosfigmograf (meri promene krvnog pritiska, sistolni krv-

ni volumen i učestalost srčanih otkucaja u jedinici vremena); pletizmograf (registruje stepen promena ispunjenosti krvlju udova); oksimograf (registruje promenu boje krvi); galvanograf (registruje znojenje tela u stresu); pneumograf (registruje disajne parametre - odnos udisaja i izdisaja, količinu udahnutog, broj udisaja, blokade i potiskivanje udisaja i izdisaja) i ergograf (registruje drhtaje tela). U novije doba razvijen je sonograf (registruje fizičke promene govora); oftalmograf (registruje promene zeničnih reakcija); poligraf na ultrazvuk (ispituje promene abdomena, srca, jetre, mozga i mošnica), kao i bezkontaktni poligrafski sistemi.

Postupak teče tako što se najpre "snimi" bazični nivo ovih parametara pri odgovaranju na neutralna pitanja, a zatim se postavljaju "kritična pitanja" u vezi samog događaja čije učešće ispitanik negira. Dakle, to nije detektor laži već detektor fizioloških reakcija na emocionalno uzbuđenje pri laganju. Tri su problema u vezi ove sprave: a) gore navedenu efikasnost može postići samo visoko obučeni poligrafista, psiholog najčešće (ne nužno); b) da bi detektor funkcionisao ispitanik mora da bude prosečno moralna osoba i c) svako se može obučiti da "laže detektor laži". Tema ovakvog obučavanja obrađivana je u više američkih filmova i kod nas prikazanih. Inače je ovo standardna obuka pripadnika svih tajnih službi.

Postoji nekoliko sistema priprema za obmanjivanje poligrafa. Zajedničko za sve pripreme je upotreba nekog od biofidbek uređaja (najbolje je sam poligraf). Smisao je da specijalac vežbom osvoji mogućnost da odaje telesne reakcije koje nisu saglasne verbalnom iskazu ili situaciji: reaguje neemotivno, a govori laži ili u neutralnoj situaciji ne manifestuje emotivno uzbuđenje, odnosno govori istinu ili u provokativnoj situaciji ispoljava uobičajeno neuzbuđeno stanje duše (svesti) i tela. Jedan od postupaka je usredsređivanje na neko snažno iskustvo (ekstaza, razoran bes, očajanje, čulni-seksualni doživljaj) kojim se praćuju neutralna situacija ili istiniti iskazi, da bi se „zburnio“ poligraf. Drugim rečima, specijalac se obučava da (pomoću biofidbek mašine i snažnih čulnih predstava), po volji i kad mu ustreba, izaziva autonomne fiziološke reakcije koje su propratne za emotivno uzbuđenje karakteristično za namerno obmanjivanje i varanje (na primer, da može hotimično da izazove znojenje dlanova, brze otkucaje srca ili širenje zenica). Sa druge strane, specijalac uvežbava da zadrži nepomućenost telesnih reakcija i potpunu opuštenost kada bi, realno, trebalo očekivati buru u duši i fizičku raznolikost izražavanja. Sve vreme vežbe specijalac motri na pokazivače poligrafa, nastojeći da ih navede na remećenje ritma kada to nije u saglasju sa emotivnom provokativnošću aktuelnog doživljavanja. Veoma je važno da specijalac poznaje barem jedan sistem fizičke relaksacije (sistematsko progresivno opuštanje ili autogeni trening).

Ključno je pitanje suštine obuke za "laganje detektora laži". Načelno, skoro svako se može obučiti da to izvede - samo je pitanje cene: u nekim slučajevima ona može da bude pristojno niska. Jeftino je onda kada je kursista modalna ličnost za ovakvu obuku. Četiri su elementa obuke: a) Pripadnik službe koji se obučava. Modalne ličnosti koje brzo savladaju veštinu su: glumci, kriminalci, prevaranti, verbalni i ponašajni lažovi ili psihopatski strukturisane osobe. Njihova zajednička karakteristika je odsustvo osećanja stida, kajanja, krivice i/ili snažna samokontrola takvih osećanja (glum-

ci najčešće). Naime, kada kursista „prirodno“ ima takva osećanja nužno je da se nauči da ih svesnim naporom kontroliše⁶; b) Drugi elemenat je sam poligraf. Najveći deo obuke, oko 90% vremena, izvodi se na aparatu. Kursista proigrava unapred programiran set tipičnih situacija, prikopčan na poligraf i posmatra fidbek aparata, a zatim pokušava da menama misaonih sadržajima modifikuje psihosomatsko ponašanje, preciznije - autonomne reakcije, tako da, narodski rečeno, „smanji doživljaj“. c) treći elemenat je standardno obučeni instruktor čiji je posao da zaradi platu obučavajući druge da „lažu aparat laži“. d) Najzad, suština metodike obuke je niz različitih emocionalno „nabijenih“ situacija (stvarni događaji, snimljene sekvence, filmovi, igranje uloga, test-situacije itd.) koje se na kursu proigra-

vaju i u kojima se sprovodi bihevioralna modifikacija autonomnih reakcija.

Naučna osnova ovakvog treninga je prozaična: **ničega nema u našem (ne)verbalnom ponašanju čega prethodno nije bilo, svesno ili nesvesno, u našoj „glavi“**. Uzmite na primer, istočnjačke zen-majstore koji mogu da namerno i svesno stvore temperaturnu razliku leve i desne ruke za 10-etak C⁰, da snize puls ili otkucaje srca do blizu nule, da smanje bazalni metabolizam do same ivice smrti... Ili zamislite glumca na sceni koji svojim profesionalnim umećem u nekoj nepostojećoj situaciji (na primer, glumi doživljaj lika kome je umrlo dete, voljena osoba...) indukuje provalu istovetnih emocija u svojim gledaocima. Zar ovo dvoje (zen-majstor i glumac) nisu poput ispitanika na poligrafu?

Nedavno je podosta buke izazvala insajderska rola bivšeg podpredsednika srpske vlade Č.J. na B-92. U medijima se pojavila lavina optužbi da taj čovek laže. Č.J uzvraća, više puta ponovljenom spremnošću, da se podvrgne testu na detektoru laži. Otkuda mu takva samouverenost? Nezavisno od pitanja da li on laže ili istinu govori mi smo ubeđeni da bi Č.J mogao da „zbu-ni detektor“! Evo zašto: a) Č.J se bavi ekstremnim sportovima (padobransvo, ronilaštvo, skijanje...); b) U vojsci je bio pripadnik specijalnih jedinica - pomorski diverzant i c) diplomirao je na fakultetu dramskih umetnosti. Naravno, ništa od navedenog „ne mora da znači – al može da bidne“, jer govori o liku snažne samokontrole, koja je uslov za zamajavanje glupe mašine.

Jednim podužim citatom želimo da ilustrujemo ponašanje jednog drugog našeg specijalca u vezi psiholoških osnova na kojima se temelji kontrola samoispoljavanja tokom poligrafskih testova (Ikonić, 2004): „...*Ulemek je naglo zastao i zamolio sudiju da opomene advokata: „Gospodine predsedavajući, zamolite gospodina Danilovića da mi ne dobacuje, što već nekoliko dana čini. Ako nema poštovanja prema meni, neka bar ima prema onima koje zastupa u ovoj sudnici. Ako gospodin misli da će me isprovocirati da mu skočim u krilo, to mu neće uspjeti“, rekao je Ulemek, uz trzaj levim ramenom. Sudija Kljajević upozorio je i opmenu Danilovića da se u sudnici ponaša pristojno. Ceo događaj delovao je spontano, ali nije to bio. Pošto su posmatrači suđenja zvučno izolovani od same sudnice, nisu mogli i sami da se uvere u Lukovićevu spontanu reakciju na Danilovića. Raspitujući se u pauzi suđenja kod nekih branilaca okrivljenih, koji sede preko puta Rajka Danilovića i dobro ga vide i čuju, NIN-u je rečeno da Danilović nije u tom momentu dobacivao, ali da jeste to činio prethodnih dana. Lukovićev manevar pokazuje njegovu psihološku pripremljenost i veštinu da kontroliše tajming svog i tuđeg delovanja u sudnici“.*

U literaturi se navodi suprotan primer da su se neobrazovani, i daka-ko neobučeni, latinoamerički šverceri droge uspešno odupirali detektoru laži nakon prethodne instrukcije svojih šefova koja bi mogla da glasi: „Ne-

Skala učestalosti laganja (SL) u 18 svakodnevnih situacija

- 1) Lažem kada istina može da povredi (zaboli) moga sagovornika
- 2) Prećutim istinu da ne izgovorim laž: ponekad, zbog nekih razloga, nije ni razumno reći istinu
- 3) Govorim laži kada me izazovu sagovornici zato što i oni lažu o istoj temi razgovora
- 4) Lažem svoje ljubavne partnere
- 5) Kao dete lagah svoje roditelje
- 6) Lažem svoje prijatelje (drugove)
- 7) Lažem, nepromišljeno, kada sam „pod pritiskom“, zbunjeno ili iznenađeno
- 8) Lažem kada me uplaše, po mene, neprijatne posledice pune istine
- 9) Umem da slažem zbog šale (iz zabave), ali kasnije kažem punu istinu
- 10) Sopstveni ponos me prisiljava da lažem
- 11) Slažem da saznam istinu (na primer, kažem sagovorniku da i ja često lažem svog partnera, mada to nije tačno, da lakše doznam njegova iskustva u tom pogledu)
- 12) Lažem radi izbegavanja svog javnog poniženja (pred drugim ljudima)
- 13) Slažem i onda kada se, zbog nekog razloga, stidim da kažem punu istinu
- 14) Govorim laži kada želim da ostavim jak utisak na svog sagovornika
- 15) Lažem one koji imaju neku moć nadamnom (nadređeni, stariji, nastavnici, šefovi...)
- 16) Slažem kad mi neistina može doneti neku, bilo kakvu, korist
- 17) Koristim nedozvoljena sredstva prilikom usmenog ili pismenog ispitivanja (ispita)
- 18) Na koliko tvrdnji u ovom upitniku ste slagali?

mojte se uzbuđivati ako vas prikopčaju na neke aparate, navodno da bi otkrili da li švercujete drogu. Sve je to obična jenkijevska (američka) ujdurma". Stvar je jasna: nije im bio aktiviran simpatrikus zbog verovanja da je nemoguće da mašina "zna" da su oni narko-šverceri.

TESTOVNA DETEKCIJA NEISKRENOSTI

Možemo li dobiti testovni profil lažova i manipulanta? Za psihologe u praksi upravo je to najvažnije. Da bi odgovor na gore postavljeno pitanje operacionalizovali izveli smo empirijsko istraživanje. Na uzorku od 400 mladića i 172 devojke, prosečne starost 20 godina u dve odvojene neselektione situacije istovremeno je merena učestalost laganja i struktura ličnosti. Učestalost laganja je merena u 18 situacija posebno konstruisanom skalom (SL). Skala učestalosti laganja poseduje zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Kostić, 2004): 85% (Alpha) pouzdanost, valjanost sa jednim spoljašnjim kriterijumom ($r=-0.274$), a distribucija je približno normalna (skjunis=0.151; kurtosis=-0.276).

Format odgovaranja na stavke: 1) nikada, 2) skoro nikada, 3) dosta retko, 4) često i 5) vrlo često.

Skala manipulatornog ponašanja (makijavelizma, mach-skala) odavno je već razvijena sa dovoljno dobrim metrijskim karakteristikama (vidi Kuzmanović, 2004). Evo pet stavki za primer: a) Glup je svaki onaj koji ne iskoristi glupaka; b) Ne zameram nikome ko drugoga prevari na vešt i lukav način; c) Tačna je tvrdnja da cilj opravdava sredstvo; d) Niko pametan ne poštuje baš sve zakone i propise i e) Nikada ne bih prekršio ni jedan zakon i kad bih bio siguran da me neće otkriti.

Ličnosna struktura (domeni i aspekti) ispitana je testom NEO-PI-R

KOD	Manipulanti	Lažovi
NO	.466	.392
n1	.194	.171
n2	.528	.293
n3	.421	.303
n4	.308	.286
n5	.393	.392
n6	.212	.299
E0	.140	-.003
e1	-.116	-.202
e2	-.005	.011
e3	.076	-.005
e4	.117	-.122
e5	.408	.257
e6	-.001	-.018
O0	-.019	.102
o1	.066	.260
o2	-.058	-.064
o3	-.002	-.013
o4	.021	.136
o5	.047	.044
o6	-.206	.014
A0	-.511	-.388
a1	-.299	-.250
a2	-.527	-.382
a3	-.309	-.333
a4	-.387	-.203
a5	-.265	-.134
a6	-.165	-.203
C0	-.435	-.696
c1	-.237	-.407
c2	-.328	-.469
c3	-.400	-.565
c4	-.123	-.426
c5	-.410	-.623
c6	-.390	-.553

kojim su Kosta i MekKri operacionalizovali Digmanovu teoriju, danas dominantnu u svetu u području merenja strukture ličnosti (Knežević, Džamonja-Ignjatović i Đurić-Jočić, 2004). Po toj teoriji, razvijenoj na leksičkoj paradigmi, ličnost strukturiše pet bipolarnih⁷ domena, a svaki domen po šest aspekata i to: **A0: Dobrota** (a1-poverenje; a2-iskrenost; a3-dobročinstvo; a4-popustljivost; a5-skromnost i a6-blagost). **C0: Savesnost** (c1-efikasnost; c2-red; c3-dužnost; c4-ambicija; c5-samodisciplina i c6-promišljenost). **E0: Druželjubivost** (e1-toplina; e2-saradljivost; e3-dominacija; e4-energičnost; e5-čulnost i e6-pozitivne emocije). **NO; Emocionalna nestabilnost** (n1-strah; n2-bes; n3-ojađenost; n4-samousredsređenost; n5-plahovitost i n6-osetljivost). **O0: Otvorenost za iskustvo** (o1-maštanje; o2-lepota; o3-osećajnost; o4-aktivnost; o5-radoznalost i o6-duhovnost). Ukratko, "pet spratova, na svakom spratu po šest soba" – to je građevina koja sačinjava svaku živu osobu na ovom svetu nezavisno od rase, vere, jezika, starosti, obrazovanja, uverenja ili pola (McCrae, Costa, 2003).

Tako su dobijeni parametri za "sidrenje" dva svojstva neiskrenosti u strukturu ličnosti. Ove parametre smo usidrili⁸ u stavke testa NEO-PI-R zadatog reprezentativnom uzorku (N=3070) odraslih žena i muškaraca starosti od 18 do 60 godina (AS=35.96, SD=11.35). Nakon detekcije skala laganja i manipulisanja pronašli smo njihove korelate u domenima i aspektima ličnosti navedenih rezultatima i diskusijom koja sledi. Valja uočiti da je neiskreno ponašanje detektovano na jednom, a verifikovano na drugom, skoro de-

⁷ Ovo su imena pozitivnih (nadprosečnih) polova, a negaitvi (ispodprosečni) pol je opozit: a2⁺, iskrenost : a2⁻, neiskrenost

⁸ Postupk "sidrenja" je opisan u Kostić i Hedrih, 2003

Slika: "Stubovi" u strukturi ličnosti na koje se oslanja manipulacija i laganje

MANIPULANTI				<--- kovarijansa je 38% --->	LAŽOVI			
Zli	Slabići	Kvarni	Drugarčine	Kvarni	Slabići	Zli	Otvoreni	
AO=-.511	NO=.466	CO=-.435	EO=.140	CO=-.696	NO=.392	AO=-.388	OO=.102	

set puta većem, uzorku. Statistički rečeno, izvršena je krosvalidacija manipulativnog i lažovskog ponašanja, a stabilnost B-pondera obezbeđena je time što je uzorak ispitanika 170 puta veći od kolekcije stavki skala (18, odnosno 15 uzetih ponasob). Sve ovo obezbeđuje visoku prognostičku valjanost neiskrenog ponašanja uz uobičajeni zahtev da merni instrument aspekata i domena ličnosti bude baždaren (vidi šire u Kostić, 2004).

Rezultati i diskusija

Rezultati ovog istraživanja, nastali ukrštanjem skorova laganja i makijavelizma, s jedne, i strukturalnih elemenata (domena i aspekata) ličnosti, s druge strane sadržani su u datoj tabeli⁹.

Inspekcijom podataka iz gornje tabele nalazimo da su osobe koje češće lažu u verbalnoj komunikaciji sklone uživanju, konforu i čulnim radostima (C0); bez samodiscipline i istrajnosti; nepromišljene su i neod-

govorne; bojažljivo usredsređene i samozaljubljene (A0); neiskrene; tužne i ojađene; „hladne“, usamljene i povučene; žestoke, nesentimentalne naravi; sklone neodmerenim snažnim osećanjima; „zatvoreni umovi“, ne veruju ljudima; besne su i silovite u međuljudskim okolnostima i odnosima; prestrašene i napete; maštaju, fanta-

osobenosti! Kolokvijalno rečeno, manipulanti su „zli“ (egoistici, A0-); „slabići“ (neurotici, N0+), „kvarni“ (nemoralni hedonisti, C0-) i „drugarčine“ (E+). Lažovi i su „kvarni“, „slabići“, „zli“ i „otvoreni za iskustvo“. Upravo ovim redom – vidi donju sliku. Drugim rečima, prvi tri stuba iz strukture ličnosti združeno, ali razli-

Inspekcijom podataka iz gornje tabele nalazimo da su osobe koje češće lažu u verbalnoj komunikaciji sklone uživanju, konforu i čulnim radostima (C0); bez samodiscipline i istrajnosti; nepromišljene su i neodgovorne; bojažljivo usredsređene na sebe pa ne mogu da se svim svojim mogućnostima posvete svojim poslovima; emocionalno nestabilne pa se teže prilagođavaju sredini (N0); plahovite i naprasite, neambiciozne; prihvataju sve poslove (i onih kojima nisu dorasle); haotične su i nesistematične; nisu otporne na stresove jer su meke, povredljive i sebične; samousredsređene i samozaljubljene (A0); neiskrene; tužne i ojađene; „hladne“, usamljene i povučene; žestoke, nesentimentalne naravi; sklone neodmerenim snažnim osećanjima; „zatvoreni umovi“, ne veruju ljudima; besne su i silovite u međuljudskim okolnostima i odnosima; prestrašene i napete; maštaju, fantaziraju i kalkulišu.

govorne; bojažljivo usredsređene na sebe pa ne mogu da se svim svojim mogućnostima posvete svojim poslovima; emocionalno nestabilne pa se teže prilagođavaju sredini (N0); plahovite i naprasite, neambiciozne; prihvataju sve poslove (i onih kojima nisu dorasle); haotične su i nesistematične; nisu otporne na stresove jer su meke, povredljive i sebične;

⁹ Velikim slovima (N0, E0 itd) u koloni KOD označeni su domeni, a malim (n1, n2 itd) aspekti ličnosti, brojevi u kolonama označavaju Pearsonove koeficijente linearne korelacije (r). Svako $r > \pm 0.10$ statistički značajno determiniše neiskreno ponašanje

ziraju i kalkulišu. „Ekonomisti realnosti“ su praktične osobe, bez smisla za uzvišenost lepote i sklada. Skoro isti aspekti ličnosti odlukuju i makijaveliste. Ima razlika! Lažovi moraju da poseduju živu maštu i fantaziju, a manipulatori banalnu sklonost prizemnim vrednostima, bolje reći porocima („nase, use i podase“).

Po četiri celovita domena (od pet), i čak 23 (odnosno 22) aspekta ličnosti (od 30) karakterišu lažove i manipulanate. Dakle, čovek kada laže i vara čini to svim svojim bićem, iz dubina svoje strukture i sa (skoro) svih domena i aspekata svoje

čitom energijom, podupiru oba vida neiskrenog ponašanja (laganje i manipulanje ljudima). Razlika se javlja tek na četvrtom „stubu“: manipulanti su ekstrovertirani, a lažovi su otvoreni za iskustvo. Dakle, za manupulante nije važna otvorenost iskustva, a za lažove nije značajna osobina druželjubivosti.

Neiskreno ponašanje (laganje), kao naučena osobina ličnosti (Momirović, Volf i Džamonja, 1991), stiče se ponavljanjem i potkrepljenjem: ko rano počne, često koristi pa se time i okoristi za sopstvenu dobrobit (psihološku, materijalnu ili so-

cijalnu), vremenom će postati ekspert, a lakoća izvođenja učiniće da jedan, u početku, situacioni akt ponašanja, preko navike, postane društvena veština i trajno lično svojstvo. Ako se vremenom otupljuje svest o izgovorenoj laži, ako učestalo izostaju negativne posledice, pretaće i da postoji i osećaj krivice: formiraće se "lažni čovek" u Aristotelovom smislu. Ako se manipulacija izjednači sa makijavelističkim "ciljem koji opravdava sredstva" onda je, skoro, svako laganje manipulacija (i obratno) zato što je sadejstvo makijavelizma i laganja visoko ($r=0.614$). Statistički rečeno, velika je njihova kovarijansa (38%). Posedovanjem odgovarajuće formule može se sa 61% odnosno 58% otkriti učestalost¹⁰ prevarantskog odnosno lažovskog ponašanja neke osobe. Ovako visok skor prognostičke valjanosti neiskrenog po-

¹⁰ Multipla korelacija (R) 30 aspekata ličnosti sa varijablama makijavelizma i laganja u jednačini specifikacije ponašanja iznosi 0.781 odnosno 0.758

našanja je posledica čvrste ličnosti, na uštrb situacione, determinacije.

Nema osnova da se takvo ponašanje, bilo gde i bilo kada, naziva drugačije nego nemoralnim. To što neka svojstva ovakvih osoba mogu pobuditi samislost i sažaljivost ne menja bitno etički karakter neiskrenosti u međuljudskim odnosima. Ipak, učestalost takvih obrazaca verbalnog u političkom ponašanju opravdava narodsko shvatanje da je „politika kurva“. Potsetimo da je jedan od četiri strukturalna stuba ličnosti lažova, nemoralni hedonizam (suprotan pol domena "savest"), odavno prepoznat kao jedna od osobina koje karakterišu političare od karijere (Mekež, 1978).

Ne postoje polne razlike u količini laganja zato što ga druge polne razlike ujednačavaju. Muškarci češće lažu od žena jer su i više nemoralni i samousredsređeni, ali i manje zato što su manje neurotični – dok je kod žena sasvim obrnuto. Drugačije rečeno, neujednačenost emocionalne stabilnosti učiniće muške

većim lažovima, dok će neujednačenost dobroćudnosti i saosećajnosti stvoriti privid da žene češće lažu. Drugim rečima, visoka ženska emocionalna nestabilnost i visok muški nemoral se "potiru" pa nema razlika u učestalosti laganja ali ima razlika u motivima: žene lažu zbog slabosti i straha, a muški zbog koristi i bahatosti. Bitno drugačije je kod makijavelizma: muškarci su značajno veći manipulatori od žena: osećajnost i sentimentalnost onesposobljava žene da "upotrebljavaju ljude"! Tome u prilog ide i činjenica da su stanari zatvora češće muškarci nego žene. Uzrast je značajno povezan sa oba oblika neiskrenosti: mlađe osobe više lažu i varaju nego starije.

Na kraju imamo jedno test-pitanje za čitaoce: Jedan muž kasni na večeru! Žena ga svadljivo i ojađeno pita "Gde si ti bio do sad?". On je gleda smešeći se, pa će kratko: "U kurvanju". Oboje počinju da se smeju... Da li je on stvarno bio tamo gde je rekao?

KOMPANIJA "DUNAV OSIGURANJE" a.d.

GLAVNA FILIJALA NIŠ, Nikole Pašića 32a, 18000 Niš, Tel: 018 - 48 - 733; Fax: 018 - 511 - 601
E-mail: dgfnis@ptt.yu, Web sajt: www.dunav.com

PRIJATELJ OSTAJE PRIJATELJ

KAKO PREPOZNATI LAŽOVA?

Dr Vladimir Đorđević

Sve je počelo s bogom Uranom, prvim vladarom sveta nakon prvobitnog "Haosa". Ali ne zadugo, pošto ga je s prestola svrgnuo sin Kron koji je istu sudbinu doživeo od svog sina Zevsa (ništa ljudsko im nije bilo strano). Jedna od Zevsovih kćeri je i Ata boginja laži i obmane. Kao moćna boginja prvobitno je živela na Olimpu, ali kad je jednom obmanula i samog Zevsa, vladar bogova ju je poslao na zemlju. S Atom su na zemlju stigli laž i obmana. Svojim dolaskom uvek bi prouzrokovala neku nesreću...

Komunikacija predstavlja jednu od bitnih čovekovih funkcija. Ona je odraz čovekove evolucije, ali istovremeno način njegovog prilagođavanja okolini i drugim ljudima, kao i sredstvo koje mu omogućava mesto i ulogu u kontekstu društvenosti njegovog bića. Od dva osnovna oblika komunikacije, verbalne i neverbalne, veći deo je neverbalnog tipa (preko 90% komunikacije licem u lice), a "govor tela" često otkriva mnogo više nego rečima iskazan sadržaj. Imajući ovo u vidu može se pretpostaviti da će se lažov mnogo lakše razotkriti na osnovu nesvesnih neverbalnih poruka koje šalje, nego putem verbalizacije. Kako su ljudi često neiskreni jedni prema drugima u raznim prilikama i svakodnevnom životu, prepoznati lažova (osim ako se radi o političaru), nije uvek tako lako. Motivi koji navode ljude da lažu su brojni. Neki lažu da bi se prikazali onakvima kakvi bi želeli da budu (laži su često u skladu sa neostvarenim željama), drugi da bi pribavili neki vid lične koristi, treći pak koriste laž da bi izbegli kritiku ili kaznu zbog nečega što su učinili ili nisu učinili, a okolina je to zahtevala ili je to bila njihova obaveza, itd. Ne postoji univerzalni profil ličnosti koji bi se mogao pripisati lažovu, ali je izvesno da su nezrelost, oskudno razvijena savest, ekstraverzija, manipulativnost i korišćenje drugih da bi se zadovoljile lične potrebe, karakteristike na koje ćemo često naići kod onih koji su skloni laganju.

Pre nego što iznesemo neke smernice, važno je napomenuti da postoji samo nekoliko aspekata go-

vora tela koji imaju svoje značenje nezavisno od konteksta. Dobro laganje ne uključuje samo što je moguće prirodniji govor, već i uklapanje jezika tela sa izgovorenim rečima. Manja je verovatnoća da će se la-

da oni koji lažu manje govore, sporije govore i prave više grešaka u govoru. Lažov će koristiti vaše reči da odgovor na postavljeno pitanje. Može ponekad izbegavati "laganje" nedajući direktne odgovore, tj. izbe-

Neki lažu da bi se prikazali onakvima kakvi bi želeli da budu (laži su često u skladu sa neostvarenim željama), drugi da bi pribavili neki vid lične koristi, treći pak koriste laž da bi izbegli kritiku ili kaznu zbog nečega što su učinili ili nisu učinili, a okolina je to zahtevala ili je to bila njihova obaveza.

žov upustiti u telesni kontakt ili se čak približiti nekome. Njegov govor tela često je kontradiktoran u odnosu na reči. Motorička ekspresija je kruta, ograničena na pokrete malih amplituda. Pokreti šaka, ruku i nogu, usmereni su ka sopstvenom telu. Na primer, kada pokazuje da je srećan, iznenadjen ili tužan, ekspresija

gavaće odgovore umesto da opovrgne. Nekada će govoriti u monologu i bez zamenica. Osećaće se relaksiranijim ako se promeni tema razgovora za koju su vezane laži ili će koristiti humor i sarkazam da bi izbegao temu.

I pravac pogleda može da otkrije skrivena osećanja ili zadržanu infor-

Na šta treba obratiti pažnju prilikom pokušaja detekcije laži? Pogled, izraz lica, ne-lingvističke vokalizacije (promena boje i punoće glasa), svesne radnje, samododirivanje, reakcije autonomnog nervnog sistema, pokreti nogi i stopala.

će biti ograničena na pokrete usana, za razliku od prirodne koja uključuje celo lice i telo. Kvantitet ispoljenih emocija, u pogledu pravovremenosti nastajanja, intenziteta i dužine trajanja, odstupa od normale. Ispoljavanje emocija je odloženo, duže traje nego što je to normalno i iznenada se prekida. Takodje je poremećen odnos između verbalne i emocionalne ekspresije, u tom smislu da ne idu istovremeno, već nakon verbalne dolazi kratak period latencije.

maciju. Osoba koja laže će izbegavati kontakt očima što je moguće više i neće gledati slušaoca u oči dok govori. Ljudi koji izdrže naš pogled manje od jedne trećine vremena provedenog u razgovoru, verovatno kriju od nas neku informaciju. Ovde se izuzimaju vešti lažovi koji mogu jako dugo održati kontakt očima i kontrolisati izraze lica.

Izrazi lica se najlakše kontrolišu pa prema tome i najteže tumače. Ne postoji specifično ponašanje

Albert Mehrabian, jedan od istraživača koji su proučavali kako se ljudi ponašaju kada prenose istinite poruke, a kako kada lažu, našao je da oni koji lažu manje govore, sporije govore i prave više grešaka u govoru. Lažov će koristiti vaše reči da da odgovor na postavljeno pitanje. Može ponekad izbegavati "laganje" nedajući direktne odgovore, tj. izbegavaće odgovore umesto da opovrgne.

Albert Mehrabian, jedan od istraživača koji su proučavali kako se ljudi ponašaju kada prenose istinite poruke, a kako kada lažu, našao je

lica koje kaže "Ja lažem", a posmatrači radije gledaju lica onih sa kojima komuniciraju nego njihove ruke i noge, čime se vrši neverbalni priti-

sak na obmanjivača da bolje kontroliše izraze lica ili da poboljša njegovu sposobnost za davanjem lažnih informacija. Takozvani prolazni izrazi lica ili mikro-izrazi, prelete licem

karci obično snažno trljaju oko gledajući u pod, dok žene nežno masiraju kožu ispod oka i gledaju u vis. Crvenjenje, znojenje, drhtanje glasa, gutanje pljuvačke, igranje olovkom

neverbalnu komunikaciju nezavisno od konteksta i da prvenstveno treba tražiti nesklad između verbalnih i neverbalnih poruka.

Lažni osmeh takodje ima izvesne razlike u odnosu na pravi. Nema pravu snagu, javlja se suviše brzo ili suviše polako, ne uspeva da traje koliko treba (može da bude i suviše kratak i suviše dugačak), ne retko je asimetričan ili iskrivljen, sa dignutim samo jednim uglom usana, ne utiče na ostale delove lica kao što su oči i obrazi u onom stepenu u kome na njih utiče pravi osmeh.

za manje od jedne petine sekunde, i njima na primer, može osmeh na trenutak da se zameni tugom ili besom. Mi ih registrujemo samo nesvesno. Ovim možemo da objasnimo zašto ponekad imamo neprijatno osećanje da nas ne voli, iako je vrlo prijatan sa nama. Potisnuti izrazi jesu iskrena osećanja koja počinju da se formiraju sve dok ljudi ne shvate šta se dešava pa ih brzo zamene onim izrazima koje žele da prezentuju drugima. Ovi izrazi se javljaju mnogo češće i duže traju nego mikro-izrazi, pa ih je lakše uočiti, s tim da ljudi koji vešto lažu obično mnogo paze da im se prava osećanja ne iskradu na ovaj način. Najpouzdaniji u otkrivanju pravih osećanja jesu mišići čela, jer ih je praktično nemoguće kontrolisati. Na primer, neko namesti osmeh da bi izrazio zadovoljstvo ili radost, a unutrašnji uglovi obrva se dižu i na sredini čela se javljaju bore odajući tugu.

Većina poznatih autora iz oblasti neverbalne komunikacije kao što su Desmond Morris, Pol Ekman, Alan Piz, smatra da se odavanje češće dešava u donjem delu tela. Ljudi koji lažu ili zadržavaju informaciju vrppljiče se u stolicama naslanjajući se prvo na jednu pa na drugu stranu, prekršćaće često noge kao da žele da pobjegnu iz situacije. Oni kojima je dosadno a pretvaraju se da su zainteresovani, obično se odaju zgrčnim pozama. Pažnju treba obratiti i na različite radnje samododirivanja kao što su povlačenje ušne školjke, trljanje poledjine uha, trljanje ili češkanje zadnjeg dela vrata, pokrivanje usta šakom, prekršćanje ruku na grudima, zatvaranje oka i trljanje kapka da bi se izbegao kontakt očima. Alan Piz napominje da muš-

ili naočarama samo su neke od očiglednih aktivnosti na koje treba paziti kod ljudi koji ne govore istinu.

Na kraju valja istaći da je govor tela skoro uvek bolji vodič do istine od reči, da je nezahvalno razmatrati

Zoloft®

(sertralin)

Zoloft
Jednostavno
doziranje

Zoloft
Jednostavno
uzimanje

		PREPORUČENA POČETNA DOZA	RASPON DOZA
VELIKA DEPRESIVNA EPIZODA		50 mg/dan	50-200 mg/dan
OPSESIVNO KOMPULSIVNI POREMEĆAJ		50 mg/dan	50-200 mg/dan
PANIČNI POREMEĆAJ		25 mg/dan tokom 1.nedelje	50-200 mg/dan
POSTTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ		25 mg/dan tokom 1.nedelje	50-200 mg/dan
SOCIJALNA FOBIIJA		25 mg/dan tokom 1.nedelje	50-200 mg/dan
PEDIJARIJA	Deca (6-12 godina)	25 mg/dan	25-200 mg/dan ^(*)
	Adolescenti (13-17 godina)	50 mg/dan	50-200 mg/dan ^(*)

(*) Kod dece i adolescenata sa opsesivno kompulsivnim poremećajem prilikom doziranja treba imati na umu telesnu težinu deteta, kako bi se izbegle prevelike doze.

- Jednom dnevno • prepodne ili poslepodne
- sa ili bez hrane

• **Zoloft** -9,3 milijarde
terapijskih dana od 1990.*

* IMS America, Global Sales Audit, Dec 1990-Dec 2001

Skraćeno uputstvo o leku

Indikacije: Terapija depresije (lečenje prve depresivne epizode kao i sprečavanje i lečenje daljih depresivnih epizoda). Terapija opsesivno-kompulzivnog poremećaja (OKP) kod dece i odraslih. Terapija posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Terapija paničnih poremećaja sa ili bez agorafobije. Terapija socijalne fobije. **Doziranje i način primene:** jednom dnevno, pre ili poslepodne, sa ili bez hrane. Raspon doza, prema indikacijama je od 25 mg do 200 mg na dan. Početna doza za panični poremećaj kod odraslih i OKP kod dece (6-12 godina) je 25 mg dnevno, a posle nedelju dana 50 mg dnevno. Maksimalna dnevna doza je 200 mg. Upotreba kod starijih osoba: uobičajena doza. **Kontraindikacije:** Preosetljivost na ser-

tralini. Trudnoća i laktacija. Istovremena terapija sa inhibitorima MAO. Istovremena terapija sa pimozidom.

Posebna upozorenja: izbegavati kombinaciju sa triptofanom i fenilfluraminom i ne koristiti kod pacijenata sa nestabilnom epilepsijom. Retko je moguće aktiviranje hipomanije ili manije. Kod jetrine insuficijencije: pažljivo titriranje. Kod bubrežne insuficijencije - uobičajena doza. **Međude-**

lovanje sa drugim lekovima: ne preporučuje se konzumiranje alkohola. Kod pacijenata koji uzimaju varfarin treba pratiti protrombinsko vreme. Potreban je oprez kod istovremenog davanja litijuma. **Trudnoća i dojenje:** ne preporučuje se. **Delovanje na vozače i**

osobe koje rukuju mašinama: ispitivanja su pokazala da sertralin ne utiče na psihomotorne sposobnosti, međutim kako antidepressivni i antiopsesivni lekovi mogu poremetiti psihičke ili fizičke sposobnosti potrebne za upravljanjem automobilom ili mašinom, bolesnika treba na to upozoriti. **Neželjeni efekti:**

mučnina, retka stolica, anoreksija, dispepsija, drhtavica, omaglica (vrtoglavica), nesanica, pospanost, pojačano znojenje, suva usta i seksualna disfunkcija.

Retke pojave: reakcija na povlačenje leka, asimptomatski porast serumskih transaminaza, hiponatremija, promenjena funkcija trombocita i/ili abnormalni klinički laboratorijski rezultati. **Pakovanje:** 28 tableta od 50 mg i 100 mg sertralina.

Literatura:

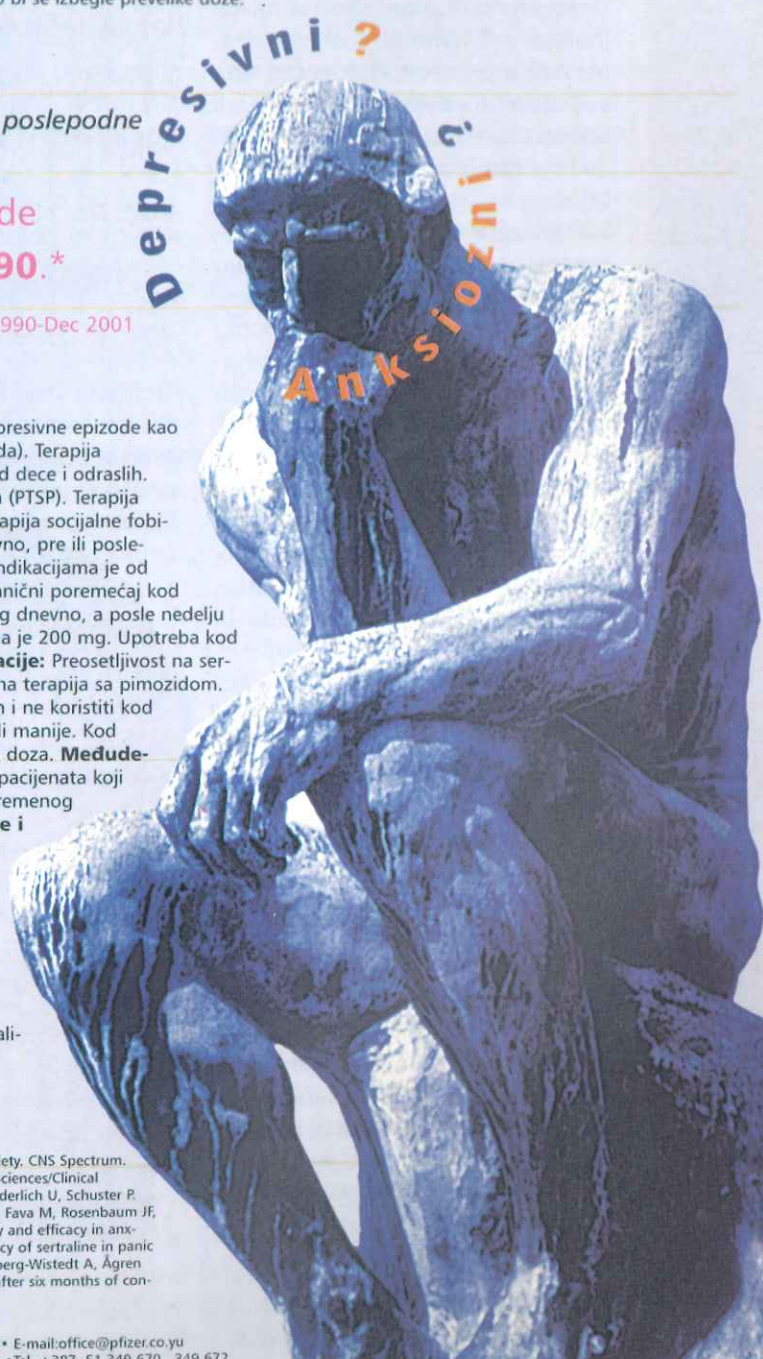
1. Pollack MH, Marzol PC. Pharmacotherapeutic options in the treatment of comorbid depression and anxiety. CNS Spectrum. December 2000;5:23-30. 2. Kaplan HI, Sadock BJ. Kaplan and Sadock's Synopsis of Psychiatry. Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry. 8th ed. Philadelphia, Pa: Lippincott Williams & Wilkins; 1998; 553. 3. Wittchen H-U, Lieb R, Wunderlich U, Schuster P. Comorbidity in primary care: presentation and consequences. J Clin Psychiatry. 1999;60 (suppl 7):29-36. 4. Fava M, Rosenbaum JF, Hoog SL, Tepner RG, Koop JB, Nisson ME. Fluoxetine versus and paroxetine in major depression: tolerability and efficacy in anxious depression. J Affect Disord. 2000;59:119-126. 5. Sheikh JI, Londborg P, Clary CM, Fayyad R. The efficacy of sertraline in panic disorder: combined results from two fixed-dose studies. Int Clin Psychopharmacol. 2000; 15:335-342. 6. (berg-Wistedt A, Ågren H, Ekselius L, Bengtson F, Åkerblad A-C Sertraline versus paroxetine in major depression: clinical outcome after six months of continuous therapy. J Clin Psychopharmacol. 2000;20:645-652.

Pfizer H.C.P. Corporation

• Predstavništvo Beograd • Neznanog junaka 5 • Tel. 011/ 3630 000 • Fax 011/ 3630 033 • E-mail: office@pfizer.co.yu

Global Medic • Zastupnik za Republiku Srpsku • 78000 Banja Luka • Petra Kočića 43 a • Tel. +387 51 349 670, 349 672

NIJE TO ONO ŠTO MISLIŠ

Žilijeta Krivokapić,
psiholog

Izborila sam se, dobrotom glavnog urednika, za tekst u kome neću pominjati Aristotela. Ne zato što Aristotel nije o tome ništa govorio, naprotiv, on je o svemu pisao i svačim se bavio. Razlog nije na relaciji on-ja, već samo ja. Većita pozivanja na tuđa znanja i podsećanja na već spoznato, dobro su polazište, ali tako su sterilna i omedjuju istinu. A ovde je baš reč o istini i njenom naljučju.

Svi znamo šta je laž, jer svi lažemo. I svi znamo šta je istina, jer i nju ponekad koristimo. Ajnštajn je teoriju relativiteta namenio razumevanju fizike i zakona, a zapravo je psihologiji i saznanju ljudi učinio mnogo. Relativnost istine, ujedno i laži, pitanje je egzaktnih nauka, koliko i filozofije. I večno pitanje svih nauka koje se ljudskom dušom bave. Ko određuje šta je moralno, dobro, zdravo, iskreno? Religija, komisije, nasledje, istraživanje. Svi zajedno ili svako pojedinačno?

Da li nam za razumevanje laži mogu pomoći zahtevi svake nauke: definicije, klasifikacije, etiologija, instrumenti... Da li je laž po definiciji suprotnost istini? Da li je zadovoljavajuća podela na velike i male laži, dobronamerne i loše, slučajne ili sa predumišljajem, dečije i zrele, političke i ostale? I kako je izmeriti?

Postoje testovi ličnosti koji, kroz mnogobrojna pitanja, pokušavaju da ličnost razumeju i klasifikuju. U svom skromnom kliničkom iskustvu uvek sam se sretala sa dva pitanja čiji su me odgovori nagonili na razmišljanje. Jedno je: *Da li ste osetljiviji od drugih ljudi?*, a drugo: *Da li ste lagali u ovom upitniku?*. Ni-

Da li nam za razumevanje laži mogu pomoći zahtevi svake nauke: definicije, klasifikacije, etiologija, instrumenti... Da li je laž po definiciji suprotnost istini? Da li je zadovoljavajuća podela na velike i male laži, dobronamerne i loše, slučajne ili sa predumišljajem, dečije i zrele, političke i ostale? I kako je izmeriti?

kada nijedan odgovor nije bio ne. Nikada. Nedavno sam sama popunjavala neki upitnik i na pitanja slična ovim odgovorila baš suprotno, tek da zbunim buduće istraživače i idealnih 100% bar malo okrnjim. A tu sam slagala, jer sam na sva ostala iskreno odgovorila. Činjenica je da kada pokušavate nekoga da «skeni-*rate*» testovima, srećete se sa mnogim teškoćama: ljudi se plaše da zavire u sebe, žele da se predstave u boljem svetlu, sebe dovoljno ne poznaju, smišljeno skrivaju istinu nadajući se da će rezultati njima ići u prilog.. I svi testovi imaju dodatne skale validnosti, koji baš laž mere, trudeći se da tom vrednošću i rezultate stave pod sumnju. Dobijaju se mnogi nevalidni protokoli, iz gore pomenutih razloga, ali nijedan u kome je odgovor *Da, lagao sam tokom popunjavanja.* i *Da, nisam osetljiviji od drugih.* Ljudi veruju da govore istinu, veruju da su baš oni najemotivniji od svih.

Kome više verovati: onima koji tako misle ili onima koji priznaju laž, a već su lagali. Čija je laž onda teža? Može li se laž uopšte izmeriti?

U kliničkom radu - može. Vi dobijete test, vidite da pacijent laže (normalno, na to pitanje odgovara negativno) i kažete sebi: «>Da, hoće da ispadne I u d , jer

neće u vojsku; dozirano je davao informacije, jer se plaši da ga ludim ne proglašimo; ne zna razliku između istine i laži, jer je u svom svetu gde takve jasne distinkcije ne postoje. ...Ali izadjete sa klinike, lepo ste sve otkrivene manipulacije u nalaz stavili i sretnete: prijatelja, neprijatelja, partnera, dete, roditelje i komšiju i oni vas lažu. Šta sa njima? Oni vam ne daju da ih testirate, a ako bi i pristali, videli bi da lažu i šta s tim? Prozivajte sebe da i vi ponekad slažete ili ne prihvatate mogućnost da su ljudi takvi i da vas lažu.

Kakvi su to ljudi i zašto to rade? Ne mogu više da kucam znakove pitanja, moraću početi da dajem i odgovore. Da raskrinkam laž.

Hiljade knjiga napisano je o ličnosti, s pokušajem da se taj konstrukt razume. I Aristotel je pisao. A omča nenaučnosti povremeno i dalje visi nad psihologijom i psihijatrijom. Zato što preteruju, zato što previše pišu, zato što čovek nije tako nedokučiv kao što se često iznosi. Ego (Ja) nije tako slabušna struktura kako ga je psihoanaliza dugo predstavljala, ne udovoljava ona samo drugim instancama, već i sebi. S dužnim ogradama koje svaka generalizacija donosi, mislim da su ljudske potrebe većine ljudi slične i odnose se na: potrebu za davanjem i pružanjem ljubavi, pripadnošću, sigurnošću, ostvarenjem svojih mogućnosti, materijalnom situiranošću, uvažavanjem, priznanjem, poštovanjem, prihvatanjem... Ljudi žele da budu voljeni i vole, da uspeju u onome što rade, da ih drugi prihvataju i da im to pokažu, da uspeju, da ostave trag, da budu uvaženi, da im se greške oprostite, da se oslone na druge, da budu prepoznati po dobrim delima, da imaju svoje mesto. I Ego je udarnik koji na svim frontovima radi, stalno, kao srce, nikada ne spava (i kad se čini da spava, u snu smišlja i razrešava). Pokušava da održi snagu i volju, pravi planove i razvija odgovornost, ispravlja greške i trudi se da nikada ne zabrlja toliko mnogo da se to ne može ispraviti. A zabrlja i često, i mnogo. Jer je ljudski grešiti, jer je nemoguće živeti, a ne napraviti pogrešne izbore, procene, aktivnosti.

Čime se sve Ego služi na tom maratonu? Stavovi, uverenja, sistem vrednosti, realnom i idealizovanom slikom o sebi, mehanizmima odbrane i lažima, svakako. Nemogućnost da zadovoljimo sve svoje potrebe, uvek je alarm za celu ličnost. Uvek se prave retrospektive i analize, novi planovi i procene, ulažu sve snage da se uspe ili bar napravi neki pomak. Ali često i to ne da rezultat. Nekada pobede skrivene potrebe, nekada male, sitne uvrede i nesigurnosti, nekada strahovi ili napestost. A Ego kuca na vrata i traži da izadjemo u full opremi spremni da i dalje izvršavamo zadatke, tj., živimo. E onda se ponese i laž, sa svom tom opremom, jer teško je priznati da smo bili nemoćni, slabi, pogrešni, da smo odustali od svojih principa i da su neke, ne baš prihvaćene potrebe u tom trenutku bile važnije ili jače. Ne misli se tada da su u laži kratke noge, jer na tim nogama sasvim dobro stojimo i idemo dalje, malo klecaju, ali mi ipak hodamo i čini se da se može. Plašimo se da ćemo biti odbačeni, ismejani, povredjeni, neshvaćeni i sebe ubeđimo u dobrobit laži «zbog viših ciljeva».

Može li se ta laž izmeriti? Može. I na testu i u životu. Nisu sve tako teške, mnoge su iz neznanja, mnoge zbog nedostatka hrabrosti, neke su sa pozicije egoizma, neke iz kompleksa i strahova. I jesu uvek protiv drugih, jer njih lažemo, ali najveću štetu čine upravo onome ko laže. Teško je živeti sa njima, jer sve ono što one prepravljaju, je naše iskustvo, to smo mi, a sa sobom živimo 24 sata dnevno. Cilj ne opravdava sredstvo, to je samo floskula, nju su lažljivi smislili. Ko se razvija i ka cilju teži, mora laž da redukuje, jer ona je ta koja usporava i realnost zamagljuje, mada je tako razumljiva i tako ljudska.

U ovom tekstu nisam lagala, u životu jesam. Izvinjavam se svima koje sam ikada slagala, što sam na lakši način pokušavala da dodjem do istine i saznanja. Aristotelu hvala što mi sada nije pomagao, a svim drugima što su moju borbu za istinu delili sa mnom.

INTERVJU

Cedric E. Ginestet

Cedric E. Ginestet je rođen u Francuskoj. Svoje školovanje je nastavio u Holandiji, a zatim u Engleskoj. Trenutno je na doktorskim studijama psihologije na Univerzitetu Thames Valley u Londonu, gde

radi i kao asistent. Planovi su mu da svoje naučno usavršavanje nastavi u Americi. Govori francuski, engleski, španski, nemački i holandski. Predsednik je Psychology Postgraduate Affairs Group (Psy PAG), Velika Britanija i predstavnik Velike Britanije i član izvršnog odbora Evropske federacije udruženja studenata psihologije (European Federation of Psychology Students' Association – EFPSA). Autor je brojnih publikacija iz oblasti psihologije u raznim međunarodnim časopisima i na internetu. Učestvovao je na mnogim međunarodnim kongresima i simpozijumima.

Maja tekuće godine, boravio je u Nišu kao gostujući predavač na Filozofskom fakultetu. Kako je gospodin Ginestet već pisao za naš časopis, iskoristili smo ovu priliku da ga intervjuišemo o Psihologiji laži. Obzirom da je tema ovog broja zaista izazovna i neiscrpna, i našem sagovorniku – a i nama, predstavljalo je zadovoljstvo diskutovati o tome.

Lidija Ristić, student psihologije

Ovaj broj Psihologije danas posvećen je psihologiji laži. Laganje je veoma rasprostranjena pojava. Kako biste definisali "laž"/"laganje"?

- Pretpostavljam da postoje dve vrste laži: laganje greškom, koje u engleskom i francuskom takođe nazivaju 'bela laž', to je kada jednostavno prećutimo istinu; i laganje sa zadržkom, kada namerno falsifikujemo stvarnost i izmišljamo drugu verziju određenih događaja.

Nekada najveće laži govorimo onima koje najviše volimo. Zašto, u stvari, ljudi lažu?

- Ovo je malo teže pitanje i zahteva mnoštvo empirijskih istraživanja da bi se dobio odgovor. Iz moje lične perspektive, mogu samo reći da ljudi lažu zato što se boje mogućih posledica ako bi rekli istinu. Tipičan primer je tinejdžer koji će odbiti da kaže svojim roditeljima da je uzimao drogu jer to može rezultirati nekom vrstom kazne. Prema tome, rekao bih da ljudi lažu da bi zaštitili sebe bez obzira hoće li zaista doći do kazne.

Koliko je laganje rasprostranjena pojava (epidemiologija laži)?

- U francuskom postoji poslovice koja kaže 'ljudi lažu baš kao što dišu'. Pretpostavljam da je definitivno tačno to da je laganje svuda prisutno. To je deo svakodnevnog života. Mislim da moramo uzeti u obzir da su neke laži veoma korisne i da se ljudi često suočavaju sa situacijama gde je laganje neophodno za sreću i osobe koja izgovara laži i za onu koja sluša laži.

Iako nas uče da je uvek bolje reći istinu, svedoci smo toga da laž u svakodnevnom životu često biva nagrađivana, a za neke profesije (političari, biznismeni, advokati) je čak i poželjno da budemo dobri u laganju. Kakvo je Vaše iskustvo? Obzirom da ste izuzetno uspešni na profesionalnom planu, jeste li se i Vi pomagali

lažima u nekim situacijama da biste osigurali uspeh?

- Nisam siguran da je laganje zaista tako nagrađivano kao što ste možda implicirali u svom pitanju. U stvari, mislim da su profesije koje navodite krajnje stručne, u smislu da ljudi postaju potpuno posvećeni ovakvim poslovima i zbog toga retko preispituju svoj stav. U mislima, političari, advokati i naročito biznismeni, doista ne lažu. Pre svega, zato što oni ne osećaju krivicu zbog onoga što rade, i drugo zato što je transformacija istine ili predstavljanje istine u drugom svetlu sastavni deo njihovog poslovnog života. Prema tome, smatram da oni ne lažu, i naročito ne mislim da oni shvataju da govore laži. Za njih, to je samo stvar kompromisa između onoga što je realno i onoga što njihova publika želi da čuje.

I ja sam sam bio prodavac. Prodavao sam mobilne telefone, novine, enciklopedije i nastavne udžbenike od vrata do vrata. I mogu Vam jasno reći da su najbolji prodavci oni koji iskreno veruju u ono što rade. Oni istinski veruju da je njihov proizvod najbolji i da mu nema zamene i upravo je to ono zbog čega su oni dobri u onome što rade.

Možda je laganje potrebno u određenom stepenu da bi se unapredila nečija karijera: potrebno je da laskate nadređenima. Pravljenje komplimenata je posebno značajno na Univerzitetu, gde je konkurencija za držanje predavanja naročito jaka. Osim toga, pravljenje komplimenata nije nužno laganje, to je izvrtnje istine: sve je u veštini i načinu prezentovanja informacija o nekoj osobi. To se takođe može, jednostavno, ogledati u korišćenju određenih govornih oblika pre nego nekih drugih. To može biti samo stvar promene položaja tela da bi se izrazilo poštovanje umesto pokazivanja neposlušnosti. Zadovoljavati ego moćnih nije laganje. To je mnogo više; to zahteva dosta primenjene psihologije: to je veština, veština ulizivanja.

Da li to možemo povezati sa instrumentalnim ponašanjem?

- Laganje definitivno ispunjava neku funkciju. Neko može postaviti hipotezu da laganje ima svoje korene u našoj praistorijskoj prošlosti. Svakako, malo je verovatno da se laganje javlja sa modernom civilizacijom. Više je verovatno da je bilo sa nama u pliocenu, kada smo bili mamuti koji love. U to vreme, ljudi su nesumnjivo lagali iz istih razloga iz kojih lažemo danas. Lagali su da bi postigli privilegovan položaj za bogatstvo, bilo da se radi o seksu, hrani ili oružju, ljudi su lagali kako bi povećali svoje šanse da prežive.

Može se takođe pretpostaviti da se laganje društveno osuđivalo u to vreme baš kao što se i sada osuđuje. Lažovi su verovatno kamenovani do smrti zbog svog nedostatka iskrenosti. Ljudi koji nisu lagali, međutim, bili su verovatno ljudi koji su najviše poštovani i oni koji su imali pristup moćnim pozicijama. Laganje je zabranjivano u to vreme iz istih razloga kao što se i danas zabranjuje, jer laganje ugrožava individualne odnose i društvenu koheziju u potpunosti.

Da li postoje razlike u izboru laži i obrascu ponašanja prilikom laganja između muškaraca i žena tj. kakve laži češće srećemo kod žena, a kakve kod muškaraca?

- Pretpostavljam da su muškarci i žene svakako prilično različiti u pogledu laganja. Žene se tipično smatraju u narodu kao pol koji je ekspert u toj oblasti. Svakako da je moguće da su žene veći majstori u toj veštini, ali to je iz očiglednih razloga. Dok su muškarci u mogućnosti da se oslone na svoju fizičku snagu da bi stekli socijalni status, žene su slabo opremljene da bi im bile rivali. Prema tome one mogu koristiti smicalice i lukavstvo da bi ostvarile svoje planove. Nije čudo zašto je lažov uvek predstavljan kao malo, sitno, perfidno stvorenje, kome manjka i lepota i fizička snaga.

INTERVJU

Lažljivost je osobina dečijeg ponašanja. Da li se u slučaju kada dete ne ume 'lepo' i uverljivo da slaže radi o smanjenim intelektualnim sposobnostima ili o nečemu drugom?

- Pretpostavljam da je podela između emocionalne i kognitivne inteligencije ovde korisna. Svakako da bih rekao da dete koje je sposobno da slaže a da ga ne otkriju nesumnjivo ispoljava visoku kognitivnu inteligenciju ali mu verovatno nedostaje emocionalna inteligencija. Savršen primer je manipulativni psihopata, koji je ekstremno inteligentan ali nesposoban da empatiše sa drugima, što mu prema tome pomaže da izgovara veoma ubedljive laži.

U kom životnom dobu ljudi najviše lažu?

- Kao što ste ranije rekli, ja bih takođe zaključio da deca više lažu od odraslih. U svakom slučaju, teško je reći zašto. Deca verovatno lažu više iz razloga zato što su zaglavljena u okolini nad kojom imaju malo kontrole, s toga moraju upotrebljavati laži da bi se prilagodila ovom nedostatku kontrole. Druga mogućnost je ta da deca još uvek nisu potpuno socijalizovana i prema tome ne shvataju 'ne reći istinu' kao nešto socijalno pogrešno.

Nekada lažemo kada želimo da pokažemo ljubaznost prema nekome (npr. kažemo "Kolač koji ste napravili je divan", iako bi najradije ispljunuli zalogaj). Da li se u različitim kulturama ljudi različito odnose prema lažima i prema laganju?

- Definitivno postoje razlike između toga kako i zašto ljudi lažu u različitim kulturama. Pretpostavljam da su ove razlike povezane sa stepenom urbanizacije same zemlje. Očekivao bih da u urbanizovanijoj zemlji ljudi više lažu, jednostavno zato što individualizam vodi ka više egoističnom načinu života, gde su ljudi više skloni da poklone pažnju ličnim interesima nego interesu grupa. Ja čvrsto verujem da je laganje, iznad svega, u vezi sa zaštitom pojedinca, i da će se ova-

kvo ponašanje manje ispoljavati kod ljudi u ruralnim oblastima.

Koje situacije posebno pojačavaju potrebu za laganjem?

- Opasne situacije su spremnije da istaknu više laži nego one prijatne. Idealan primer u ovom slučaju je sa čovekom koji je pod torturom, koji će reći sve, bez obzira na verodostojnost takvog svedočenja, da bi zaustavio bol. Zbog toga se ljudi, takođe, uveliko dive herojima koji su uspeli da podnesu takav stepen bola a da ne odaju informacije o svojim drugovima.

Da li bismo mogli svrstati laži u neke kategorije (podela laži)?

- Kategorizacija je moja omiljena delatnost. To je, upravo, suština mog istraživačkog pokušaja. Klasifikujem različite psihičke poremećaje i pokušavam da potvrdim kategorije koje su navedene u DSM-IV. Moje iskustvo sa klasifikacijama je takvo da što su jednostavnije bolje su. Često težimo da previše zamrsimo svoje spiskove da bi bili što specifičniji, ali ovo se često radi na štetu stvarne validnosti kategorija. Prema tome, kada su u pitanju laži ja bih ostao pri veoma jednostavnoj kategorizaciji sa samo dva tipa: laganje greškom i laganje sa zadatkom, kao što sam ranije rekao. I možda možemo takođe uključiti laži pretvaranja, kako bismo obuhvatili sve preuvaličavane komplimente koje sam ranije pomenuo.

Kako možemo prepoznati kad neka osoba laže? Recite nam nešto o neverbalnoj komunikaciji, o znacima koji mogu odati lažove.

- Ovo je ipak opšte poznato, i nisam siguran da ću nešto naučiti psihološku javnost. Ali očigledno lažovi uglavnom izbegavaju kontakt očima i zamuckuju ili jednostavno traže reči kada pokušavaju da se izraze. Zbog toga su laži greškom mnogo lakše od laži sa zadatkom.

Da li je to 'curenje' signala neverbalne komunikacije teže otkriti kod

'profesionalnih lažova' odnosno kod onih koji više i češće lažu?

- Kao što sam ranije rekao, neko može biti lako istreniran da laže gotovo savršeno. Pretpostavljam da je relativno lako da kada izmišljamo neku priču to izgleda istinito i povezano. Ono što je teže je da kontrolišemo reakcije našeg autonomnog nervnog sistema, koji povećava količinu znoja koju stvaramo i čini da

naše srce brže lupa. Najbolji lažovi su psihopate, međutim, usled drugih razloga. U njihovom slučaju, oni ne vide ništa loše u laganju, i oni prema tome nemaju nikakav autonomni odgovor.

Ko je bolji u otkrivanju laži – muškarci ili žene?

- Moja pretpostavka bi bila, da budem dosledan svojim prethodnim

odgovorima, obzirom da su žene najbolji lažovi - trebalo bi da budu najbolje u otkrivanju laži.

Kakve se emocije javljaju u nama prema osobi koju lažemo?

- Ljudi se svakako stide i osećaju krivicu prema osobi koju lažu. Rekao bih, međutim, da je reakcija socijalno naučena ili modelirana od strane drugih, a ne neka urođena reakcija.

Učimo da reagujemo na ovaj način zato što laganje ugrožava koheziju naše društvene grupe.

Šta mislite o detektoru laži? Je li to zaista koristan naučni instrument ili može samo da posluži kao sredstvo za zabavu i element drame ili filma? Da li se njime stvarno ispituje proces laganja ili je u pitanju samo

INTERVJU

reakcija straha koju ne možemo bezuslovno povezati sa neiskrenošću?

- Otkrivanje laži ima dugu istoriju i koristi se u mnogim situacijama. Zna li da se poligraf još uvek koristi u Sjedinjenim Državama kao dokaz na sudu? Ovaj instrument jednostavno meri galvansku reakciju kože (npr. znojenje), brzinu rada srca i pokrete grudnog koša (npr. disanje). Korišćenje poligrafa prisutno je godinama, uglavnom je korišćen tokom hladnog rata u pokušaju da se otkrije jesu li specijalni agenti i špijuni odali važne informacije. Danas, gomila dokaza pokazuje da to nije precizan način otkrivanja laži, jednostavno zato što je ekstremno lako varati na njemu (neko može stisnuti pesnicu, na primer, da bi povećao brzinu rada srca i galvanski odgovor). U stvari, mi obučavamo naše studente na mom univerzitetu kako da prevare detektor laži. Sramota je nauke da se jedan takav prastari instrument još uvek koristi po sudovima u Sjedinjenim Državama i šalje ljude u zatvor.

Čak ni ljubavne, romantične veze nisu imune na laži. Prema nekim podacima 85% intervjuisanih parova (u pitanju su studenti) koristi se lažima kada međusobno razgovaraju o prošlim vezama ili o skorašnjim prevarama. Međutim, u braku procenat laži opada. Izgleda da brak predstavlja neku vrstu zaštite, sigurnosti. Znači li to da ljudi lažu zato što nisu u stanju da se suoče sa realnošću?

- Veoma sam iznenađen ovim rezultatima. Ja bih, zapravo, očekivao suprotno. Definitivno postoje dokazi da supružnici lažu jedan drugog da bi održali stabilnost veze. Međutim, s druge strane, podaci koje ste izneli podržavaju moju hipotezu, koja kaže da što su ljudi više individualizovani više pribegavaju laganju. Svakako, mladi neoženjeni muškarci i neudate žene lagaće da se zaštite, pre nego oni koji su u dugoj vezi i koji treba da neguju iskrenost da bi izgradili dugoročno međusobno poverenje.

Kada nam je potrebno više hrabrosti: da bismo rekli istinu ili da bismo slagali?

- Ovo je trik pitanje i pretpostavljam da zavisi od situacije. Zamislite da ste suočeni sa smrću: muče vas američki vojnici koji žele informaciju koju vi, u stvari, nemate. Vi ćete, svakako, vrlo malo oklevati da izmislite priču da biste zaustavili bol. Međutim, ako ste prevarili svog momka ili devojku, imaćete poteškoća da kažete istinu uprkos činjenici da znate da je to krajnje bolje za oboje.

Da li postoje posebne psihološke karakteristike ličnosti ljudi koji lažu? Kakav je njihov sklop ličnosti?

- Jednom ili dva puta sam spomenuo ljude sa psihopatskim karakteristikama ličnosti kao najbolje lažove koji se mogu zamisliti. Laganje je jedino teško ako vam je stalo do osobe koju lažete. Ako ne osećate ništa, laganje je jednostavno kao normalan razgovor.

Možemo li laganje svrstati u patologiju (problem "normalne" i "patološke" laži)?

- Znam vrlo malo o ovom tipu psihopatologije. Izgleda na neki način paralelno sa istraživanjem o zavisnosti, pošto ti tipovi osoba verovatno lažu kompulsivno i imaju vrlo malo kontrole nad svojim lažovskim ponašanjem.

Na kraju, šta nas, po Vašem mišljenju u budućnosti čeka – pobeda laži ili istine? Hoće li se ljudi truditi da usavrše tehniku laganja ili će ojačati i postati spremniji za prihvatanje istine i suočavanje s njom?

- Jako mi se sviđa ovo pitanje zato što gajim jaka osećanja za evoluciju civilizacije. Moje opredeljenje je da će se laži eksponencijalno povećavati u narednom veku koji će svakako biti vek 'individualizma', obeležen atavističkim vraćanjem nekim veoma sebičnim komponentama (mislim na seks-turizam, na primer). Međutim, kada taj period zarobljene sebičnosti dostigne

svoju apoteozu i postane nepodnošljiv, čovečanstvo će rekonstruisati jako građansko društvo na globalnom nivou da bi se izbegla zloupotreba koju su odobrili ljudi prelazeći nacionalne granice da bi zadovoljili svoje divlje želje na drugim mestima. S toga, predviđam mnogo laži u najbližoj budućnosti koje prate ovaj rast individualizma koji će slediti pristojnije društvo gde će laži biti pod društvenom kontrolom.

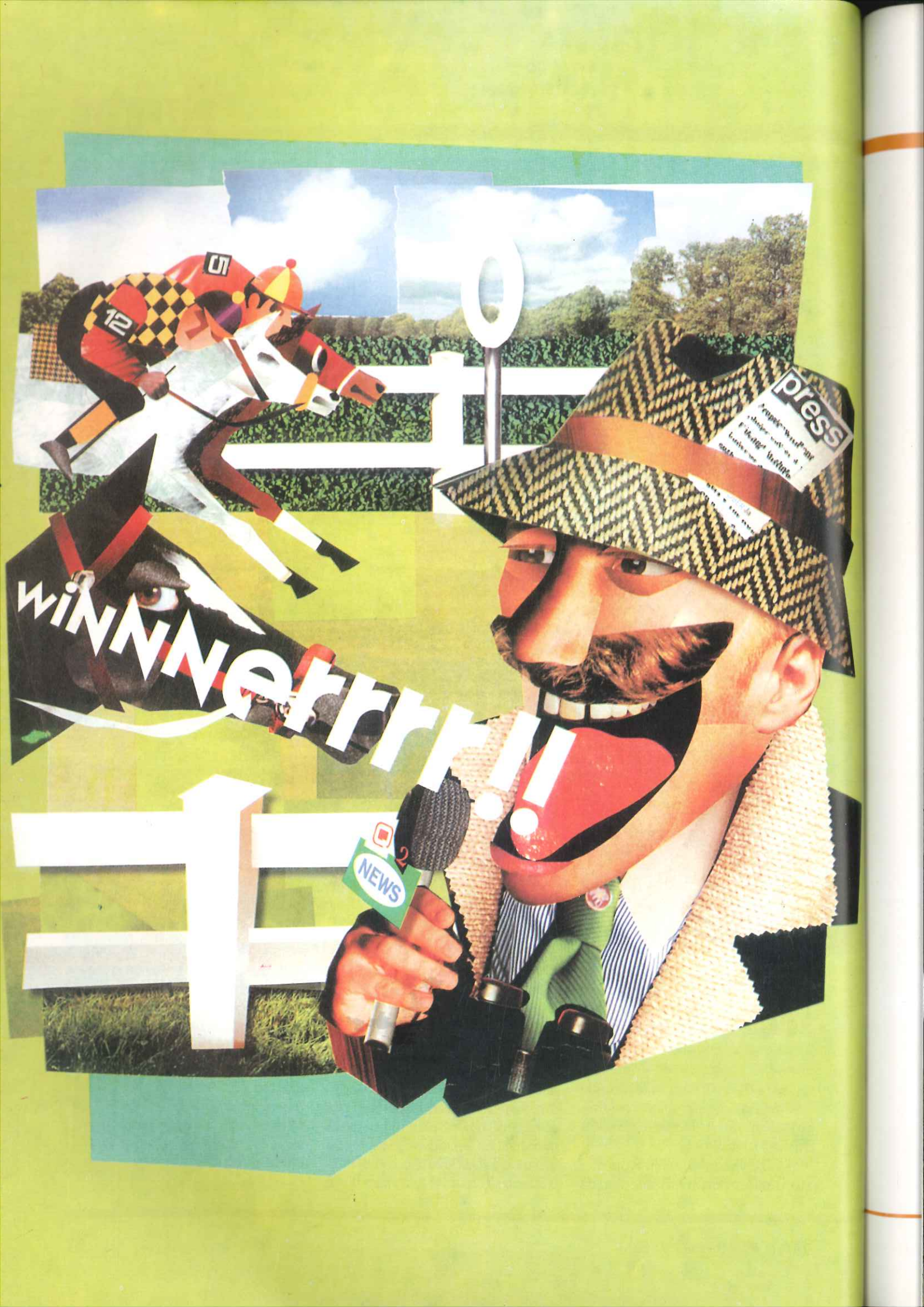
Hoće li svet biti bolji ako ne bude više laži, ili će to s druge strane značiti kolaps našeg socijalnog života? Budimo iskreni.

Hoće li svet biti bolji ako ne bude više laži, ili će to s druge strane značiti kolaps našeg socijalnog života? Budimo iskreni.

- Laži, slažem se, imaju svoje mesto u našem društvu i one nikada

neće biti sasvim iskorenjene. Međutim, moje lično iskustvo dokazuje da se laganje retko isplati. Ali da bi se ovo shvatilo, definitivno je potrebno reći mnogo laži. Ovo je u velikoj meri u skladu sa onim što je William Blake

govorio pre oko tri veka da 'putevi preterivanja vode mudrosti'. S toga su laži možda zaista neophodne, ako ništa drugo, bar da nas nateraju da shvatimo vrednost istine.

DUGONOGE LAŽI

*dr Bojan
Jovanović*

Izgleda da je upotreba laži u socijalnom ponašanju jedne individue postala normalna pojava, koju mnogi karakterišu pozitivnom i potrebnom osobinom, svrstavajući je pored niza drugih osobina tipičnih za naše društvo i na taj način zaokružuju model ponašanja svojstven današnjoj "sposobnoj i snalažljivoj osobi".

Svako ko bi bio iskren i altruistički nastrojen smatran je budalom i lakovnom osobom, i često bio ismevan baš od osoba koje poseduju ovu "vrlinu". Ova konstatacija sa psihološkog stanovišta zvuči vrlo razumljivo, logično i "prihvatljivo", jer predstavlja realan odraz naše stvarnosti, uvid u interpersonalne odnose i u tom smislu odslikava ljudsko ponašanje. Ljudi obično lažu iz zadovoljstva ili koristi. Prvi su predmet psiho-patološkog istraživanja, a drugi laž koriste kao instrument u ostvarivanju određenih ciljeva.

Svi smo mi koristili laž u pojedinim momentima, od situacija u kojima bismo lakše došli do određenog cilja, pa sve do onih u kojima štitimo sebe od mogućih konsekvenci. Potrebno je postaviti pitanje mere i granica upotrebe laži, da ona ne bi postala dominantan oblik ponašanja jedne osobe.

Svi smo mi koristili laž u pojedinim momentima, od situacija u kojima bismo lakše došli do određenog cilja, pa sve do onih u kojima štitimo sebe od mogućih konsekvenci.

Potrebno je postaviti pitanje mere i granica upotrebe laži, da ona ne bi postala dominantan oblik ponašanja jedne osobe.

Prema mnogim analitičarima, zloupotreba i trgovina istinom najprisutnija je u medijima. Relativno nova civilizacijska tekovina - elektronski mediji - nametnuli su se snagom delovanja, atraktivnošću, ponudom najrazličitijih sadržaja, služeći informisanju, edukaciji naroda, širenju kulture i zabave. Novinar na televiziji suočen je sa mnogim specifičnostima, po kojima se njegov

položaj i uloga u društvu, a naročito zanatska veština, bitno razlikuju od svega onoga što se podrazumeva u štampi. Ipak, velike televizijske kuće postale su instrument pojedinaca ili

sistema vlasti u ostvarivanju određenih ciljeva. U tom smislu, obučavaju se posebno kreirani timovi stručnjaka, koji do tančina analiziraju psihologiju mase i u skladu sa rezultatima pripremaju medijsku kampanju. Pionir u medijskim manipulacijama i zloupotrebi istine, i čovek koji je prvi prepoznao strahovitu moć medija u formiranju mišljenja mase i "oblikovanju istine" bio je Jozef Gebels. Poznata je njegova maksima da sto puta izgovorena laž - postaje istina. I posebno, njegovo mišljenje da je običan svet uglavnom primitivniji nego što se može očekivati, pa i propagandne poruke moraju se uvek iznova ponavljati uz težnju da budu što jednostavnije.

Izgleda da je usled novih civilizacijskih tekovina stara poslovice da su u laži kratke noge, izgubila na značaju. Savremene "dugonoge" laži, munjevito se šire, odbijaju se od satelita i u vremenu koje se meri sekundama dospevaju do miliona ljudi širom sveta. Neslućena snaga modernih medija, njihova brzina i rasprostra-

MEDIJSKE LAŽI I MANIPULACIJE

njenost, mogli bi u rukama filantrop-ski nastrojenih i miru predanih ljudi da pobeđe mržnju, netrpeljivost i bes, da posluže opštem prijateljstvu, saradnji i unapređenju ljudskih dostignuća. Nažalost, događaji koji su za nama pokazali su da su televizija, radio i štampa zloupotrebjeni u cilju ostvarenja interesa pojedinih osoba ili grupa ljudi. Svetskim žurnalizmom zavladao je novi (ne)moral. Vest je postala roba kojom se trguje i koja mora da zadovolji finansijera-naručioca. Ovi se obično kriju iza imena velikih korporacija, koje se i same finansiraju iz sumnjivih izvora, i koriste medije kao instrument u ostvarivanju, najčešće, političkih ciljeva, koje u krajnjem bilansu donose novac.

Moćna sprega politike i medija, prenebegavajući principe međunarodnog prava, podsmevajući se

Moćna sprega politike i medija, prenebegavajući principe međunarodnog prava, podsmevajući se osnovnim postulatima demokratije, potiskujući humanost u zaborav, i pre svega ubijajući istinu, usresredila je svoju ogromnu energiju i direktno uticala na mnoge verske i međunacionalne sukobe.

osnovnim postulatima demokratije, potiskujući humanost u zaborav, i pre svega ubijajući istinu, usresredila je svoju ogromnu energiju i direktno uticala na mnoge verske i međunacionalne sukobe. Da je to uistinu tako, osvedočili smo se na sopstvenoj koži tokom proteklih petnaestak godina naše burne istorije. "Medijski rat" novokomponovana reč odlučila je umesto oružja ratni sukob i direktno uticala na živote ljudi sa ovih prstora. Po prvi put se susrećemo, u jednom publicističkom žanru, sa tajnama medijske diplomatije i tzv. politike iz kulisa, one politike koja se rađa u kabinetima političara i redakcijama velikih medijskih kompanija, a kao krajnji rezultat nudi fabrikovanu informaciju koja, sa svoje strane, postaje opijum za široko javno mnjenje. Još jednom se potvrdila sintagma da u ratu prvo strada istina. Pomalo naivno smo ušli u predstojeće

događaje, zaboravljajući činjenicu da je čovek savremenim dostignućima uspeo da promeni i mnoge dominantnije prirodne pojave i događaje. Sam pojam, "medijski rat" sadrži nečasno značenje u smislu da pobeđuje onaj koji je glasniji, da je u pravu ona strana koja može više da plati, odnosno da spreči prodor istine do milionskog auditorijuma. Bili smo nespremni i naivni u odnosu na svetske medije. Epilog ovog medijskog rata je satanizacija srpskog naroda, ali mi ovaj rat nismo izgubili. Otkuda, onda, ovakav apsurd? Medijski rat nismo izgubili, jer ga nismo ni videli. U jednom procesu koji se može nazvati disciplinovanje malih i neposlušnih naroda i njihovih vlada, Srbija plaća cenu u planetarnoj politici u kojoj se vrlo perfidno koriste elektronski mediji i novinarstvo.

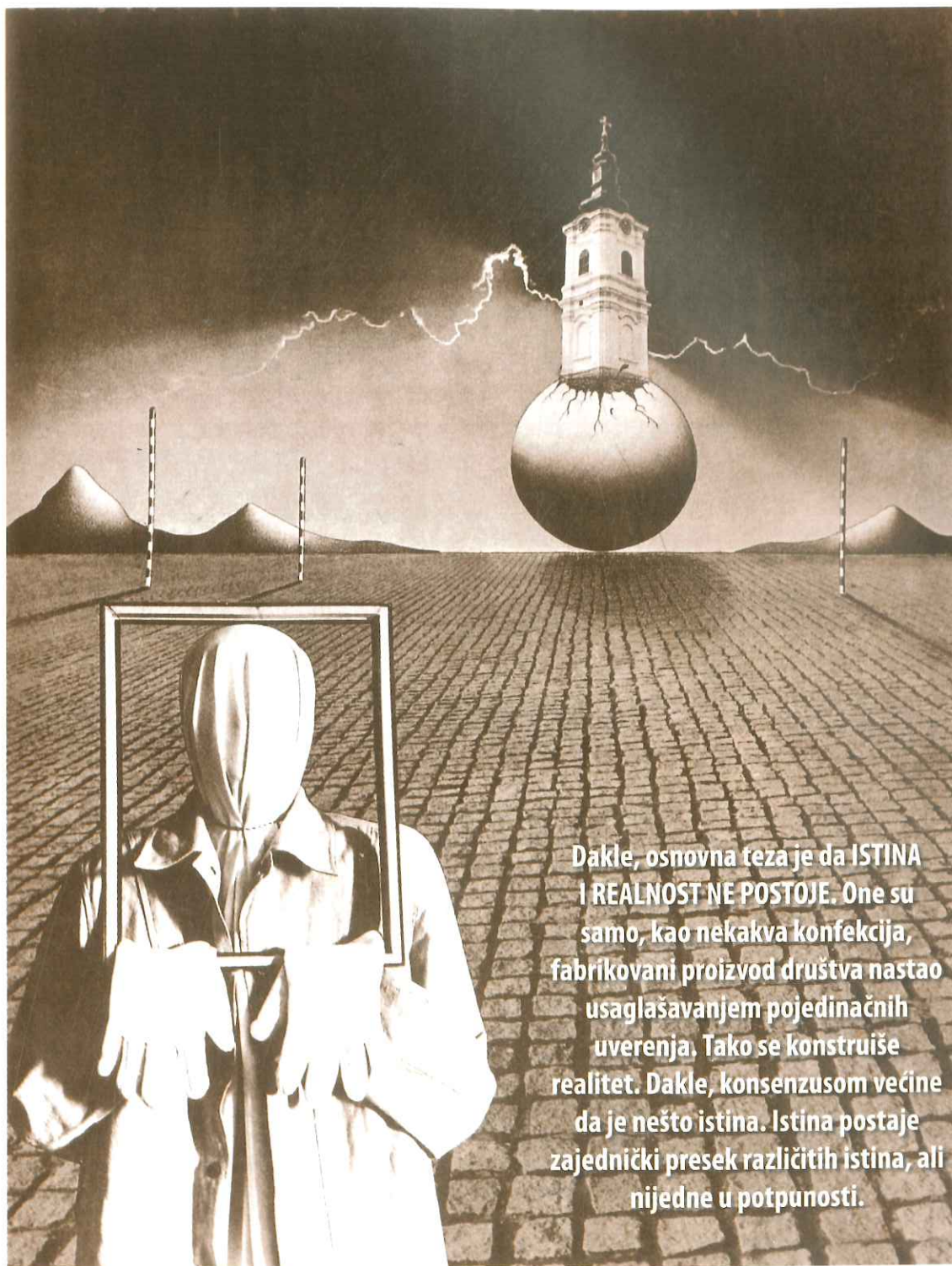
Primeri flagrantnog kršenja svih

pojedivosti o tzv. konc-logorima. Rezultat je da 350 novinara širom sveta eksploatiše ovu laž koja u to vreme postaje senzacionalnost.

Britanska TV stanica BBC kao "senzacionalno otkriće" emituje storiju o bolesnom starijem "muslimanu u srpskom koncentracionom logoru", izbegavši da navede "sitnicu" da je taj čovek penzionisani oficir JNA, Srbin iz Bosne, Branko Vukelić, snimljen u muslimanskom logoru. Očigledan cilj ove medijske manipulacije bio je usmeren ka poistovećivanju srpske strane u ratu sa nacistima i njihovom ideologijom. Na ovakvim "činjenicama" su zasnovane tvrdnje o srpskim koncentracionim logorima i teške optužbe protiv Srba. Na ovakvim "podvizima" osvojena su visoka priznanja, pa čak i Pulicerova nagrada. Istina je bila zapravo, da su sabirne centre u kojima su se čuvali zarobljenici držale sve tri zaraćane strane, je zanemarena.

Nekoliko godina pre početka velike strane medijske kampanje usmerene protiv Srbije, stanovništvo naše zemlje bilo je izloženo velikoj manipulaciji od strane državnih medija u cilju zadržavanja vlasti određene političke oligarhije. Permanentnim bombardovanjem psihe gomilom dirgovanih činjenica, veći deo ljudi u Srbiji nalazio se u stanju masovne hipnoze i zavedenosti. Paradoksalno je da politički aparat spreman za "unutrašnji medijski rat" nije bio spreman za "spoljni medijski rat".

Televizijski stvaraoci nose breme velike moralne odgovornosti, kako zbog snage delovanja ovog medija na milione ljudi, tako i zbog dramatičnih društvenih previranja, iminentnih ovom delu sveta u dužem periodu. Takva situacija primorava budućeg televizijskog novinara da čuva integritet ličnosti, da se odupre prinudama partijske, ideološke i svake druge naravi, da bude u službi istine u najširem smislu reči. Teško je verovati da će ova pravila objektivnog novinarskog izveštavanja biti

Dakle, osnovna teza je da **ISTINA** i **REALNOST NE POSTOJE**. One su samo, kao nekakva konfekcija, fabrikovani proizvod društva nastao usaglašavanjem pojedinačnih uverenja. Tako se konstruiše realitet. Dakle, konsenzusom većine da je nešto istina. Istina postaje zajednički presek različitih istina, ali nijedne u potpunosti.

POSTMODERNA PRIČA O ISTINI KOJA NE POSTOJI

POSTMODERNA

PRIČA O ISTINI KOJA NE POSTOJI

Dr Miodrag
Stanković,
mr sci.med.

„Premoderna“

Najstarija dilema o istinitosti je, ima li Boga ili ne? Koliko ljudi veruje u velikog Stvaraoca, a koliko u Božje delo, Darvina? Koju god da istinu neko odabere, odabrao je suprotnost druge. Najzlobniji će se pitati, zašto Bog, kao svemoćan, ne pomogne nauci da bude otkriven? Ili je On tu, svakoga trenutka, toliko očigledan, da ga paradoksalni ljudski um ne može dokučiti? U stalnoj potrazi za apsolutnom istinom, ljudi izgleda traže sopstvene namere i opravdanja. Kontradiktornosti koje pri tome ispoljavaju u ponašanju, kao da ne zavise od umnih sposobnosti. Život u paradoksima je čovekova realnost. Tako paradoksalno može zvučati i da uopšte nije važno šta je tačno, već šta je za mene važno da je tačno i koje značenje JA prihvatam. Istina me interesuje isključivo ukoliko se na nju mogu prilagoditi, zar ne?

Dakle, osnovna teza je da ISTINA I REALNOST NE POSTOJE. One

Tekst koji upravo čitate “teži” je od papira na kome je napisan. Ukoliko ste ljubitelj istine, ovde je nećete naći. Sa druge strane, ukoliko ste pristalica teorije da u laži nogama ništa ne fali, tekst obavezno zaobiđite, jer takvima on nipošto nije namenjen.

Takođe, ovde se nećemo baviti objašnjavanjem ljudskog ponašanja pomoću psiholoških teorija, jer je pitanje da li je to priča o istini ili zabludama. Ako znamo da nijedna teorija do sada nije u potpunosti sagledala ljudsko ponašanje, biće da je ono mnogo složenije od ili/ili dualnosti, predvidljivosti i univerzalnih interpretacija. Ideja da se matematičkim formulama linearno može opisati ljudsko ponašanje koje je po svojoj prirodi cirkularno, čini se beznadežnim kao i pokušaj žabe iz bunara da sagleda veličinu okeana. Dakle, razloga za nastavak čitanja je, priznaćete malo, zato bolje odustanite već sada. Vas zanima istina, zar ne? Ukoliko se ipak osmelite da nastavite, rizikujete da budete podvrgnuti eksperimentu koji je smislio dokoni pisac ovih redova, pri čemu posledice po mentalno zdravlje snosite sami. Pa, krenimo.

su samo, kao nekakva konfekcija, fabrikovani proizvod društva nastao usaglašavanjem pojedinačnih uverenja. Tako se konstruiše realitet. Dakle, konsenzusom većine da je nešto istina. Istina postaje zajednički presek različitih istina, ali ni jedne u potpunosti.

Do 1989.god. Berlinski zid je delio Evropu na dve hemisfere opredeljene za najmanje dve istine o životnim ciljevima običnog čoveka, o porodičnim vrednostima, religiji, nauci, politici. Na istoku evrope, ljudi su učeni da se svi rađaju jednaki, da je potkazivanje najrođenijih čin patriotizma, da Bog živi na zemlji i da ga nauka može dokazati u liku Vođe. Na zapadu su ljudi postaja-

**Zbog pomenute
kontradiktornosti u ponašanju,
nije isključeno blesavljenje
pametnih, niti pametovanje
blesavih.**

li jednaki isključivo umiranjem. Iza Branderburške kapije zida više nema.

Dok je zidan verovalo se u jednu, a dok je rušen u drugu istinu. Šta je to što čoveka opameti i zablesavi? Zbog pomenute kontradiktornosti u ponašanju, nije isključeno blesavljenje pametnih, niti pametovanje blesavih.

Prema nekima, ljudske emocije su glavni podstrekači u potrazi za istinom. Ali, izgleda da su te iste emocije i glavni falsifikatori realnosti. One meni pomažu da shvatim reč, značenje, postupke, onako kako ih JA doživljam ili razumem, a ne onako kakve jesu. Dakle, emocije nam pomažu da svet oko sebe vidimo u onim bojama kakvim ga Priroda nije naslikala. I niko se pritome ne žali na svoje viđenje realnost, već na činjenicu da drugi ne vide isto što i mi. Izgleda da je to razlog zbog koga ne postoji ni stabilan okvir pojmova dobro i zlo, realno i nerealno, istina i laž. Zato ni dihotomost (ili/ili) nije odlika ljudskog ponašanja, jer realnost prilagođavamo našoj dogovorenoj istini, a ne samoj sebi. Time realnost postaje falsifikat same sebe.

Treba imati u vidu da ovakvim, pomalo zapetljanim mehanizmom,

Modernistički pristup	Postmodernistički pristup
Naglašavanje značaja prikupljanja podataka i istraživanja: "što se više podataka prikupi, više znam."	Naglašavanje veštine postavljanja pitanja koja otvaraju nove priče: "što više kažem i uradim, više novog znanja mogu kreirati."
Da bi se intervenisalo, mora se znati što više	Znanje se stiče tokom intervenisanja
Jasno fiksirana pravila jezičke "igre" - precizan lingvistički sistem	Neopterećenost pravilima jezičke "igre" - korišćenje paralogije ¹
Individualistički pristup - znanje i sposobnost adaptacije je u umovima individua	Pluralistički pristup - naglašavanje relacija - znanje je medirano relacijama i društvenim ritualima u koje je čovek umrežen
Objektivna istina i racionalnost su vodiči - nauka i naučna istraživanja su ključna za znanje	Objektivna istina ne postoji - realnost je socijalno konstruisana
Promene inicira terapeut, polazeći sa pozicije moći	Promene kreiraju terapeut i klijenti kroz dijaloški proces u horizontalnoj hijerarhiji moći
Korišćenje dijagnostičkih upitnika i metoda	Korišćenje refleksija i refleksivnosti

U tabeli sa data neka opšta razilaženja modernističkog i postmodernističkog pristupa.

¹ Videti dalje, pod paralogička konverzacija.

nastaju porodična pravila, društvena uverenja i univerzalni kodeksi koji bivaju pretvoreni u deklaracije i zakonske forme. Ako je tako, ne preostaje nam ništa drugo nego da se pitamo nije li u stvari laž skučena, definisana pojava, a istina neogranična, nepostojeća? Takvo viđenje stvari, uvodi nas u svet paradoksa koji su svuda oko nas, uključujući i naslov ovog teksta. To je svet, u kome istovremeno "kohabiraju" više suprotnosti, više istina, više realnosti. Mogućnosti postaju neograničene kombinacijom zajedničkog jezika kojim govorimo i individualnih značenja onoga o čemu govorimo. Upravo o toj "i/i" **multiznačenjskoj** poziciji govore i postmodernisti.

MODERNA I POSTMODERNA

Bavljenje istinom predmet je filozofije, koliko i psihologije. Očekivano za ljudsku prirodu, ali ne i za ljudsko shvatanje realnosti, istovremeno postoje najmanje dva viđenja stvar-

nosti, modernistički i postmodernistički. Posmatrano kroz vremensku dimenziju, sam naziv ukazuje da postmoderna dolazi nakon nečega što upravo postoji - moderne.

U psihoterapiji, radi se o dva dijametralna pristupa. Postojeći modernistički, daje prednost filozofiji ontologije i okupiran je pitanjima: ŠTA je ljudsko biće? ŠTA je njegov problem? Ontološki pristup, naravno, vodi općinjenosti problemom i njegovim rešavanjem, sa činovničkom empatijom za samog klijenta i njegovo shvatanje problema i problematičnih odnosa. Postmoderniste okupljene oko filozofije etike više okupiraju pitanja ZAŠTO i KAKO, pri čemu je fokus na jeziku, konverzaciji, komunikaciji klijenta i terapeuta, dakle, na međusobnom povezivanju, saradnji i zaštiti, koji se stavljaju ispred "problema".

Postmoderna je termin čije se poreklo vezuje za antipsihijatrijski pokret. Najčešće pominjana definicija postmodernizma vezuje se za Jean-Francois **Lyotard**-a, koji tvrdi da je postmodernista onaj koji izražava sumnju u sve tvrdnje i teorije u koji-

ma se pojave i značenja generalizuju i nude univerzalni zaključci. Tako, ukoliko razmatramo kontekst lekarske ili generalno terapijske prakse, principijelno je moguće postaviti sledeća pitanja:

- Može li terapeut biti zaista odvojen od onoga što posmatra i da li, ako nije nezavisan, može biti objektivn u posmatranju "objekta opservacije" bez subjektivne kontaminacije zaključaka? Da li on zaista primenjuje najracionalnije procedure, nepogrešivo kontroliše sopstvene emocije i ima najvalidniji sistem vrednosti?

- Svaki terapeut pokušava da se vodi nekom teorijem ili usvojenim znanjem ili makar instinktom prilikom odlučivanja u terapijskom procesu. Da li terapeut uvek zna koje značenje klijent pripisuje njegovim postupcima?

- Da li su nalazi, statusi, opisi psihičkog i telesnog funkcionisanja pojedinca i porodice zaista u potpunosti karakteristike pojedinca i porodice ili opisi diktirani principima teorije koju zastupa, a koje terapeut pripisuje pojedincima i porodicama?

POSTMODERNIZAM

- Da li su terapeutske intervencije efikasne same po sebi, ili zavise od značenja koje im pridaju klijenti? Da li je terapijsko sredstvo sam instrument koje terapeut koristi ili značenje koje klijent tom sredstvu pripisuje?

- Ukoliko znamo da moć nije jednostrano određena, već rezultat interaktivnog procesa, da li je onda moć terapeuta realnost ili iluzija? Da li terapeut zaista može "učiniti nešto umesto nekoga", ako imamo u vidu da se odnosi između pojedinca i okoline ne zasnivaju na instruktivnim interakcijama?

- Da li onda terapeut može biti odgovoran za ishod terapije, ako znamo da se ne radi o unilateralnom procesu? Za šta je onda terapeut odgovoran?

- Ukoliko znamo da ne postoji pristup svim relevantnim podacima o mehanizmu nastanka problema (većine bolesti), da li onda terapeut zaista ima isceljiteljsku moć?

Postavljena pitanja, svakako dovode u pitanje realnost zasnovanu na linearnom i dihotomom sagledavanju sveta. Uočljiv je paradoks da terapeut (sa nestabilne pozicije moći), često pokušava da promeni nešto za šta mu je neophodno odobrenje i saglasnost onog ko za suštinske promene zaista poseduje moć - klijent. Ponovo se postavlja pitanje da li je onda izvesniji pristup baziran na ideji da problem ima mnogo svojih lica i značenja ("i/i") i da terapija sama po sebi ne garantuje uspeh ukoliko joj klijent ne prida takvo značenje.

Postmodernistički kolaborativni terapijski pristup, čije se poreklo pripisuje Anderson-u, Goolishanu (1988), i Andersen-u (1987) predstavlja lingvistički terapijski sistem u kojem centralno mesto zauzima jezik i značenje. On podrazumeva da su problemi nastali u jezičkom i sistemu značenja i da kao takvi mogu terapijski biti razrešeni zajedničkim traganjem i istraživanjem kroz dijalog i dolaženjem do novih značenja vezanih za definisani problem. Akt

komunikacije je isključivi put do jezika i značenja.

Osnovni terapeutski instrument za pospešivanje dijaloškog procesa (dvosmerne razmene ideja i značenja) predstavljaju konverzacija i terapijska **pitanja** i to ne sa pozicije eksperta, već pozicije "onog koji ne zna (priču klijenata)," čime pospešuje konverzaciju, bez iziskivanja specifičnih odgovora kojima se potvrđuje ili odbacuju postavljene hipoteze.

Posmodernisti smatraju da iskazani psihopatološki **simptom** ili problem zbog koga klijent dolazi na terapiju, nastaje kao posledica zbunjujućih ili uznemirujućih formulacija vezanih za situacije koje prevazilaze klijentove kapacitete i onemogućavaju primenu adekvatnih oblika ponašanja. Međutim, sam simptom je od sekundarnog značaja. On je ono što klijent ili porodica dopuštaju da se opazi. Mnogo veću pažnju treba usmeriti na mehanizme održavanja simptoma. To mogu biti, pre svih uzajamna uverenja i ponašanja u interpersonalnim socijalnim odnosima, uključujući porodicu, bliže i dalje društveno okruženje, društvo u celini, nauku, pa i psihoterapiju.

Zar i psihoterapeut može potkrepljivati održavanje simptoma, čudiće se mnogi? Izgleda da može i to čineći ono što najčešće čini, primenjujući dogmatski teorijski pristup traženja "istine" o klijentu, njegovoj životnoj priči, situaciji i njegovom "problemu". Čineći to što čini, on dovodi u pitanje realnost, jer je prilagođava svojim shvatanjima. Realnost onda postaje ono što terapeut smatra da ona jeste, a ne ono u čemu klijent živi. Pretpostavljam da bi terapeut, koji bi u terapiju ušao interpretirajući sebi klijentov problem kao posledicu nerazrešene Edipalne situacije, svoju terapijsku praksu upravo usmerio u pravcu dokazivanja svoje pretpostavke i pripremanja klijenta za suočavanje sa, za klijenta potisnutim, ali vremenski stabilnim konfliktom, koji mu generiše postojeće (simbolično) simptomatsko ponašanje. U

takvoj situaciji, terapeut procenjuje i svoj odnos prema klijentu (kontra-transfer prema psihoanalitičkoj teoriji) u skladu sa teorijskim okvirom. I u prvom i u drugom slučaju, on dovodi u pitanje objektivnu realnost jer ne razmatra moguće "relevantnije" opise. Klijent biva shvaćen kao izvor sopstvenog problema, odnosno rob svoje prošlosti, a njegovi simptomi posledica nesvesnog i simboličnog ponavljanja neke traume iz detinjstva ili nerazrešene incestuozne želje. Sa druge strane, odnos klijenta prema sebi, terapeut objašnjava odnosom prema važnim figurama ("primarni objekti") iz života, a ne kao prema nekome kome sa kim je u kupoprodajnom odnosu.

Pripadnici bihejvioralnog pravca, dopuštaju mogućnost da u nekom ponašanju ima simbolike, stavljajući u prvi plan učenje ponašanja. Oni su dali empirijske dokaze o socijalnoj proizvodnji ponašanja, govoreći da ponašanje ne zavisi primarno od individualnih karakteristika, već od zahteva drugih. Skinner tvrdi da mi želimo da budemo kažnjeni zbog onoga što želimo raditi, čime ponašanje usklađujemo izbegavanju kazni, ali i podržavanju onih koji čine ono što bismo mi želeli. Takav stav je veoma blizak onom što govore postmodernisti o postojanju konsenzusa, a ne o objektivnoj istini. Operantnim učenjem, kreira se sadašnje i buduće ponašanje koje zavisi od posledica koje je slično ili isto ponašanje proizvelo u prošlosti. Terapeut bihejviorista u svom radu otkriva šta klijenta potkrepljuje na održavanje određene sekvence abnormalnog ponašanja, kao i potkrepljivače koji bi tu sekvencu ponašanja promenili. Bihejviorista će radije pokušati promenu ponašanja kolačima, nego razgovorima o nesrećnom detinjstvu ili nečasnim namerama prema roditelju suprotnog pola. Međutim, uspeh bihejvioralne terapije zavisi od mogućnosti sprovođenja direktivnih metoda, zasnovanih na krutoj metodologiji.

Princip koji zastupaju postmodernisti je da *posmatrač ne može biti odvojen od onoga što posmatra, a ako nije odvojen, onda ne može biti objektivn*. Dominira *sumnja* u svaku vrstu okvira i nepokolebljivih tvrdnji. Takav pristup terapeuta i klijente oslobađa preegzistirajućih uvjerenja, odnosno nudi terapijski prostor ne samo za razmenu ideja već i predrasuda. Alternativa, koju nude postmodernisti, je stimulativna konverzacija sa stvaranjem novih ideja bez obaveze donošenja zajedničkog zaključka. Zaključak može predstavljati samo stadijum u diskusiji, a ne njen kraj. Takva, **paralogička konverzacija**, podrazumeva privremeno korišćenje nekih termina kojima se daje drugačije značenje i smisao, prihvatajući individualna jezička pravila, klijentova i porodična. Benefit od paralogije potiče od principa da lingvistički sistem bolje opisuje neposredni učesnici (npr. porodica) od "objektivnih" posmatrača spolja (npr. terapeuta).

Postmodernizam, predstavlja pobunu protiv rigidnog, mehanicističkog, dihotomog shvatanja relacija i realnosti. Terapija treba da počiva na stavu da terapeut nema moć rešavanja, već slušanja, da nije presuditelj, već svedok jednog konteksta. Terapeut postmodernista napušta poziciju eksperta i sa klijentom razvija proces kolaborativnog dijaloga, koristeći jezik klijenta ili porodice, razvijajući priču o rešenjima, pri tom uvažavajući osnovni princip **multiple perspektive**. Princip počiva na stavu da ljudi znaju šta žele i da su najuspešniji kada su ohrabreni da razviju svoja rešenja. Klijenta i porodicu ne treba upućivati na ono što terapeut misli da je za njih najrelevantnije, već im kroz dijaloški proces omogućiti da prihvate ulogu eksperta za sopstveni život.

Umetnost postavljanja **pitanja** je osnovna tehnika postmodernista. Postavljanje pitanja u terapijskom procesu je ključni element uspešnosti terapije. Pitanja ne smeju ništa da sugerišu, već samo da dopuštaju da

klijent ili porodica objektivizuju ono što smatraju problemom. Takvo pitanje može biti npr.: "U čemu se može sastojati to što nazivate problemom?" Dakle, nema unapred sugerisanog činjeničnog stanja da problem *de facto* postoji, već da je na porodici da definiše šta ona vidi kao problem. Takođe, predstavljanje terapeuta porodici sa pitanjem: "Šta mogu da učinim za vas?", nije isto što i "recite mi šta da učinim za vas." U prvom slučaju se naglašava moć, a u drugom izbor.

Bez obzira na tok razgovora i pitanja koja se postavljaju, najbazičnije pitanje je *o čemu je ko razmišljao dok je ovaj drugi govorio!* Takva, **refleksivna pitanja** pomažu klijentima da vide sebe odvojeno od problema i da ne nude gotova rešenja, već da uvek iznova otvaraju nove priče koje pomažu da redefinišu sebe na nepatološki, neproblematičan način, a da za svoje postupke potraže alternative, koje će ih voditi do novih iskustava.

Imajući u vidu da sve teorije koje objašnjavaju čoveka imaju veću ili manju dozu besmisla (jer bi u protivnom bile smislene, kao što reče moj omiljeni pisac, bihejviorista), tako i postmodernistički pravac nije izbegao pokušaje obesmišljanja. **Osnovne zamerke ovom pristupu** su: ametodičnost, koja predstavlja pre-

duslov za haotičnost u istraživačkom sagledavanju uspešnosti terapijskog rada i "relativizacija zla", odnosno davanje neoptužujućeg i neosuđujućeg gledišta i značenja delima i postupcima koji se uobičajeno označavaju kao zli, jer to vodi nihilizmu i društvenoj anomiji, dovodeći u pitanje objektivnu istinu i univerzalne vrednosti čime sva znanja i vrednosti postaju jednako vredni i validni. Ali, o istini i univerzalnim vrednostima smo već "divanili" na početku. One ne postoje. Naše postojanje je uslov njihovog postojanja. Ono što je danas sramota i stid, sutra ne mora biti.

I tako, Berlinski zid, simbol jedne istine, srušen je i na njegovim ostacima mlata se pare od turista koji u svojim zemljama nemaju zidove istina. Za one koji vole da po zidu koračaju, još uvek je očuvan Kineski zid, a za one koji bi da se izjadaju, Zid plača. Ljudi izgleda veruju da zidovi mogu sačuvati njihove istine od tuđih.

Na kraju, čestitam ukoliko ste došli do ovih redova i pored upozorenja sa početka o besmislenosti čitanja ovakvog teksta. Svojom sumnjičavošću dokazali ste postmodernistički talenat, ali ste time postali i eksperimentalna potvrda o paradoksalnosti ljudske prirode. Živeti tako zaista nije lako. Ali je tako ljudski, zar ne?

SRPSKA PSIHOLOGIJA U ZAGRLJAJU TRANZICIJE

**Dr Aleksandar
J. Ristić, mr sci.med.**

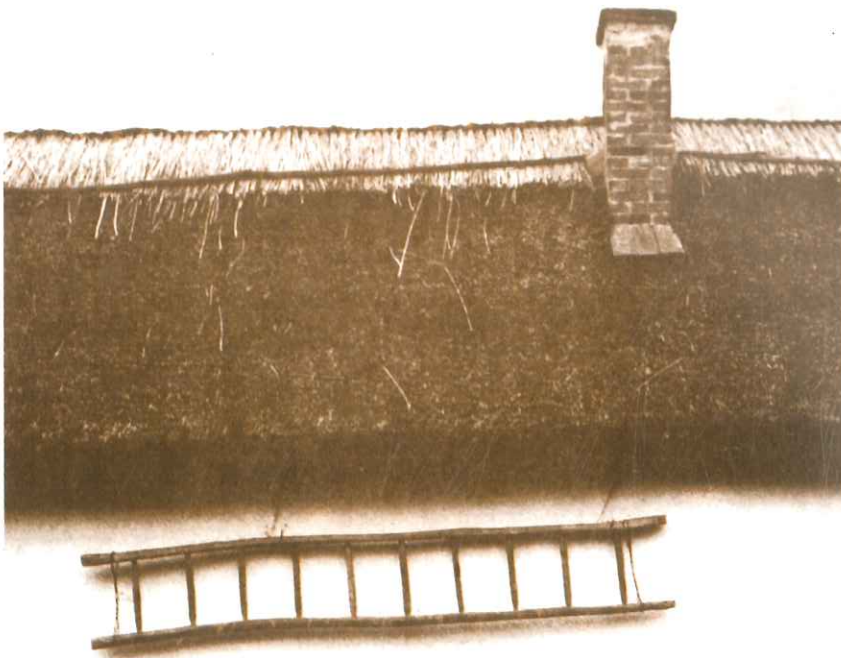
Visprenost srpskih ekonomskih stratega u proteklom periodu opovrgla je tezu da se u Srbiji brzo uči na iskustvima drugih, ali nije za zanemarivanje ni pitanje nespemnosti i apatije profesionalaca iz drugih društvenih sfera koja se dotiču pitanja problema građanstva u tranziciji.

U prvim godinama nakon početka smenjivanja totalitarnog u demokratski sistem u zemljama Centralne i Istočne Evrope jedna šala je u najboljem mogla da oslika trenutni sentiment većine stanovništva post-socijalističkih zemalja prema ovom procesu. Naime, na pitanje šta je kapitalizam uspeo da uradi za kratko vreme, a do to komunizam nije mogao čitavih 40 godina obično bi usledio ciničan odgovor: da komunizam prikaže u najlepšem svetlu!

Tranzicija podrazumeva proces društvene transformacije socijalističkog uređenja u sistem demokratske vladavine ovičene politikom slobodnog tržišta, u uslovima jednopolarnog sveta i neprestanog diktata neoliberalne (globalističke) filozofije.

Srbija i Crna Gora je zemlja koja je u jedan ovako složen proces ušla tek u 21. veku, iako je pulsiranje tranzicionih talasa mogla da oseti iz okolnih zemalja u različitom intenzitetu i ranije. Visprenost srpskih ekonomskih stratega u proteklom periodu opovrgla je tezu da se u Srbiji brzo uči na iskustvima drugih, ali nije za zanemarivanje ni pitanje nespemnosti i apatije profesionalaca iz drugih društvenih sfera koja se dotiču pitanja problema građanstva u tranziciji. Da se povremeno ne nasmejemo dosetkama popularnog oponenta ovom procesu sa Čubure, možda bismo mogli i pomisliti da se tako nešto događa drugima, kako to vrlo često volimo da radimo.

Uistinu, neravnomerna i neujednačena srpska tranzicija u svom kratkom veku, prepuna posustajanja i oklevanja koja, valjda, krasi etnopsihološki profil ovog naroda, ne deli po svojim karakteristikama istomenu aktivnost u drugim, okolnim zemljama, čime se delimično može opravdati nekonsolidovani nacionalni front prema problemima koje ovaj proces nosi. Evidentne činjenice o niski aktuelnih državnih problema (dakako, iz bliže prošlosti), pre svih ukazuju na jedinstvenost ili nepovnljivost srpske ekonomske tranzicije. Ali, najpre, kakva su iskustva prvih novo-kapitalističkih zemalja koje su u maju prošle godine postale članice Evropske Unije, a na čijem bi se

armamentarijumu mogla nagraditi i buduća srpska odbrana?

Strah od preuzimanja individualne odgovornosti

Shvatanje da je psihološka baština zaostala iz totalitarnog režima strah od preuzimanja individualne odgovornosti i „tendencija za reagovanjem u svojstvu disfunkcionalne porodice gde je pretpostavljanje grupi neka vrsta obmane ili samoobmane“, proizvela je čitav niz mera u prevenciji fobija i anksioznosti u prvim tranzicionim zemljama. Psiholog

Sjuzan Šarvajns, lider grupe stručnjaka za mentalno zdravlje „Sistemi u tranziciji“, smatra da zajednice u Istočnoj Evropi, jednako kao i društva razvijenih zapadnih zemalja, imaju visoka i idealizovana očekivanja jedni od drugih. Od 1992. godine ova grupa je organizovala nekoliko godišnjih sastanaka u Slovačkoj, Bugarskoj i drugim istočno-evropskim zemljama u kojima se odigrava političko-ekonomski preokret i gde su teme razmatranja bili političke krize, identitet i intergrupni konflikt, ali takođe i vlast i liderstvo. Istini za volju, čak ni stručni sastanci nisu prolazili bez otpora i međusobnih nesuglasica. Organizatori ovakvih sastanaka (većinom iz razvijenih zemalja) iskusili su gnev svojih post-totalitarnih kolega

Shvatanje da je psihološka baština zaostala iz totalitarnog režima strah od preuzimanje individualne odgovornosti i „tendencija za reagovanjem u svojstvu disfunkcionalne porodice gde je pretpostavljanje grupi neka vrsta obmane ili samoobmane“, proizvela je čitav niz mera u prevenciji fobija i anksioznosti u prvim tranzicionim zemljama.

koji su ih povremeno izjednačavali sa „moći, novcem i mogućnostima“. S druge strane, Zapad na tranziciju gleda sasvim drugačije. Koncept mentalnog zdravlja, prema shvatanju neoliberala, biće cenjen jedino u društvu koje brine o individualnim pravima. Kretanje prema tržišnoj ekonomiji i uvećanom individualizmu, iako redukuje ulogu društva u zbrinjavanju posebno najugroženijih, svojim indirektnim dejstvom na društvene procese (demokratski procesi unutar porodice, depolitizacija mentalnih bolesti, usvajanje zakona koji jemče osnovna dečija prava, servisi i javna svest o zlostavljanju dece, reforme obrazovanja, porast broja klinika za mentalno zdravlje i centara podrške) strateški obezbeđuje regulisanje problema u ovoj oblasti.

Skok stope mortaliteta u zemljama tranzicije

Ima li, međutim, jedna zemlja u tranziciji zaista razloga za brigu? Osećaj nesigurnosti i munjevite ekonomske, političke i socijalne promene dovele su do porasta stresa i bolesti što se direktno odrazilo na mortalitet koji je u zemljama tranzicije bio najviši tokom 1995-96. godine. Potom, vrlo upečatljiv „baltički primer“ gde

je švedska populacija suprotno od susjednih Estonaca i Litvanaca pokazala veću samouverenost i osećaj kontrole nad sopstvenim životima i manju depresiju, potvrdio je da zebnje bivših socijalističkih zemalja imaju svoju činjeničnu osnovu [1]. Istraživanja su dalje pokazala da isti trend postoji i u uže definisanim populacionim uzorcima. U akademskoj populaciji studenata iz Centralne i Istočne Evrope zabeleženi su veći skorovi na skalama za depresiju i isti studenti zadovoljstvo životom procenjuju nižim u odnosu na svoje vršnjake sa Zapada [2]. Regionalna kancelarija za Evropu Svetske Zdravstvene Organizacije na svom zvaničnom sajtu objavljuje podatke učestalosti samoubistva kao surogat indikatora opšteg nivoa mentalnog zdravlja za pojedine zemlje (ne postoje podaci za Srbiju i Crnu Goru!). Broj samoubistava je kod susjednih Hrvata dva puta veći od istog u EU u periodu od 1985. do 1997. godine. U Litvaniji je registrovana četiri puta veća stopa samoubistva nego u zemljama EU i to najviše u ruralnim oblastima koje su najviše i pogođene tranzicijom. Sličan rast koji se podudara sa prve tri godine tranzicije registrovan je i u Poljskoj sa skokom broja samoubistava za oko 30% [3].

Ruske putanje

Rusija je zemlja u kojoj su kompleksne društvene reforme od glasnika pada berlinskog zida – perestrojke, preko liberalnih ranogjeljcinovskih ekonomskih posustajanja i razočarenja, do konzervativnih, kontrolisanih putinovskih ohrabrujućih rezultata, obeležene značajnim psihološkim „posustajanjem“ čitave nacije zahvaćene vrtlogom munjevitih promena. O posebnosti ruskog odgovora na tranziciju zanimljivim se čini teorijsko razmatranje Vladimira Lefebra kroz etičke osnove dva ekonomska sistema – kapitalizma koji se odlikuje pokoravanjem zakonima i komunizma koga krasi jednakost i ravno-

pravnost [4]. Prema Lefeburu usled ranijeg (komunističkog) shvatanja, kapitalizam je praćen pohleptom, vođen sopstvenim interesima i upravljen prema eksploataciji drugih, dok je komunizam karakterisan posvećenošću zajednici, brizi prema drugima i deljenju. Većina zapadnjačkih zemalja deli orijentaciju prema pojedinačnim vrednostima, tehnološkom progresu, tržišnim odnosima i veri u demokratiju i zakon. Ruska kultura, s druge strane, koja je oivičena apstraktnim spiritualizmom, kolektivizmom i verom u savest, različita je od etičkog sistema koji je trenutno dominantan u većini modernih društava. Lefebur vidi suštinsku razliku dva sistema tako što komunizam vezuje za ishod, a kapitalizam za proces. Zato on krucijalnu razliku između moralnih sistema Rusije i Zapada vidi kao najznačajniji problem psihološkog prilagođavanja Rusa zapadnjačkim vrednostima.

Članak pod naslovom „Biznis lekara“ koji se pojavio u ruskom časopisu „Argumenti i fakti“ Aprila 2000. opisao je slučaj lekara Igora Jemeljančeva iz Komsomolska na Amuru koji je primao mito od bolesnika i davao novčanu pomoć gladnim radnicima bez nadnica. Doktor Jemeljančev je osuđen na 7 godina zatvora, a novinari su zabeležili da su policajac i sudija koji su profesionalno angažovani u slučaju osećali sram i krivicu. Ovakva ilustracija potvrđuje tezu o stresnom usvajanju nove životne logike kod individua sa usvojenim komunističkim edukativnim obrascem. Pretpostavlja se da će kod Rusa od inicijalne euforije preko iritiranosti i parcijalnog prilagođavanja doći do adaptacije i bikulturalnosti uporedo sa ekonomskim razvojem koji je sada na nivou slobodnog tržišta sa delimičnom vladinom kontrolom.

Srpska indiferentnost

Proces tranzicije u Srbiji u pravomeri može se osetiti jedino u većim gradovima. Vlasnička transformaci-

Neophodno je pripremiti naciju na novopridošle okolnosti jasno i nedvosmileno i upoznati je sa svim teškoćama koje nas očekuju u putu pridruživanja EU, jer treba imati u vidu da je pojam života i privređivanja u EU, izuzev za građane multiurbanog jezgra tri grada u Srbiji, za ostale većinom apstraktan i delom nerealan.

ja preduzeća, dokapitalizacija i prestrukturiranje u privredi koje teži da se primakne tržišnim uslovima poslovanja za sada su iskustva ređih u Srbiji, pa je kolektivna svest naroda i dalje okupljena ostalim političkim balastima ove zemlje koji nisu u uskoj vezi sa individualnim (ustav, haški sud, teritorijalna pitanja). Ipak, neposredna spoznaja pojedinca o nadolazećim društvenim zbivanjima se mora očekivati. Neophodno je pripremiti naciju na novopridošle okolnosti jasno i nedvosmileno i upoznati je sa svim teškoćama koje nas očekuju u putu pridruživanja EU, jer treba imati u vidu da je pojam života i privređivanja u EU, izuzev za građane multiurbanog jezgra tri grada u Srbiji, za ostale većinom apstraktan i delom nerealan. Ujednačena politika integracije, bez obmanjivanja građanstva i sa stalnim objašnjenjima učinjenog, rezultovaće u smanjenju konfuzije koja neminovno nailazi sa prvim pravim iskustvima u tranziciji. Imajući u vidu nepredvidivi impuls ovog naroda, to je jedini način da se spreči ukorenjivanje antiglobalističkog pokreta u Srbiji i ponovno upućivanje izazova svetskim moćnicima odavde. Srpska psihologija koja je na svom terenu imala priliku da se suoči sa onim što se donedavno smatralo „privilegijom“ nekog trećeg sveta, danas se nalazi pred još jednim izazovom. Verovatno „poslednji udar“ modernog sveta na Srbe trebao bi nas dočekati spremnim.

NAŠA ŠKOLA

www.srabct.org.yu

Srpska asocijacija bihevioralno-kognitivnih terapeuta iz Niša (SRABCT) organizuje upis novih polaznika iz ove oblasti.

Trajanje edukacije je četiri godine, odnosno uskladjeno je sa standardima EABCT (Evropske asocijacije bihevioralno-kognitivnih terapeuta), SDPJ (Saveza društava psihoterapeuta) kao i standardima EAP (Evropske asocijacije za psihoterapiju).

Po završetku treninga dobija se serifikat i naziv bihevioralno-kognitivnog psihoterapeuta. Zbog činjenice da je naša asocijacija član evropske asocijacije, a i zbog uskladenosti programa promovisani terapeuti posle edukacije mogu aplikovati za inostrane sertifikate.

Voditelji edukacije su prof.dr. Jezdimir Zdravković i Ass.mr.dr. Olivera Žikić.

Teorijski i praktični program edukacije, kao i superviziju i završni ispit sprovodiće istaknuti stručnjaci iz našeg uduženja kao i gostujući profesori kao što su prof.dr. Mehmet Sungur (Turska), prof. Andrew Giffney (Irska); Prof. Tullio Scimali, (Italija), prof. Antonio Pinto, (Italija; Maria Ceu (Portugal).

Prethodni uslovi za upis su zvanje psihijatra, psihologa, pedagoga i lekara na specijalizaciji iz psihijatrije.

Trajanje upisa je ograničeno do 15.11.2005 godine

Informacije na kontakt adresama: Jezdimir Zdravković (e-mail jezdaz@eunet.yu i Olivera Žikić tel.063 8871 845. i e-mail:deyo@bankerinter.net

Prof. dr Jezdimir Zdravković, predsednik udruženja SRABCT

PROGRAM EDUKACIJE

- trajanje edukacije 4 godine, odnosno 8 termina
- učesnici: psihijatri, psiholozi, pedagozi i defektolozi, lekari na specijalizaciji iz psihijatrije
- teorijski deo 500 časova (predavanja, seminari i dr)

- Istorijat
- Teorije učenja (30 časova)
- Druge teorije ličnosti (10 časova)
- Biloške osnove bihevioralno-kognitivne terapije (10 časova)
- Filogenetske(etološke osnove) ljudskog ponašanja(10 časova) osnove
- Generalni principi bihevioralno-kognitivne terapije (120 časova)
- Bihevioralna analiza (10 časova)
- Specifični poremećaji (bihevioralno-kognitivni prilaz: 200 časova)
 - anksioni poremećaji
 - depresivni poremećaji
 - hipohondrija
 - seksualni poremećaji
 - sindrom hroničnog zamora
 - dismorfofobični poremećaji
 - tricholitomania
 - poremećaji jedenja
 - adikcija
 - shizofrenia
 - poremećaji ličnosti
 - somatomorfni poremećaji
 - hronični sindrom bola
 - drugi
- Specifičnosti bihevioralno-kognitivne terapije u tretmanu dece, adolescenata i gerijatrijskih pacijenata (60 časova)
- Grupna bihevioralno-kognitivna terapija
- Metodologija i istraživački projekti(10)
- Etički problemi

Supervizija

- 200 časova supervizije
- minim 8 pacijenata u tri različite oblasti
- 3 slučaja "close supervision"
- 2 slučaja (pisana do 2000- 4000 reči

Završni ispit (testovni)

Minimum: dva istraživačka projekta

Be. Sza. su...
e. lie...
... (011) 222-0123 (5)
... (011) 222-0123
... (011) 222-0123
... (011) 222-0123

POŠTO NOSE DNEVNIK

U jednoj anonimnoj anketi, na kraju školske godine, preko devedest posto učenika je nepovoljno ocenilo svoje nastavnike. Ne u pogledu stručnosti već zbog lošeg o odnosa, distance, preterane strogosti i šta ti sve ne. Alarmantan podatak koji ukazuje na činjenicu da nešto treba menjati...

Stanislav Todorović

Kako učenici doživljavaju sopstvene nastavnike? Nepovoljno, bar sudeći prema odgovorima 223 učenika drugog i trećeg razreda gimnazije u Nišu, na jednostavna i direktna pitanja u anonimnoj anketi sprovedenoj na kraju školske godine. U prikazu ovog istraživanja obraća se pažnja na dva suštinska pitanja: »Da li nešto zameraš nastavnicima?« i »Ako si odgovorio sa «Da» šta ti se najviše ne sviđa kod nastavnika?».

Na pitanje "Da li nešto zameraš nastavnicima?", od 223 anketirana učenika i učenica, odgovorilo je sa «DA» njih 203 (91%), a sa «NE» samo njih 20 (9%). Kako se može protumačiti činjenica da je preko deveset posto učenika izrazilo negativne stavove prema sopstvenim nastavnicima. Iako je pitanje sugestivno što navodi učenike da u većoj meri daju potvrdne nego odrečne odgovore, nepovoljni odgovori na ova pitanja u visokom procentu pokazuju da između nastavnika i učenika ne postoji neka vrsta «kolaboracije» u zajedničkom poslu. Alarmantan podatak, sam po sebi! Treba uzeti u obzir, naravno, i karakteristike mladalačkog doba u kome je kritički odnos prema pojavama u društvu pa i autoritetima upadljiva odrednica.

Karakter zamerki

Od učenika u istraživanju je traženo da navedu samo po jednu zamerku na ponašanje sopstvenih nastavnika. Interesantno je da se učenici nisu ogra-

ničili na zahteve ankete već su «otišli dalje» navodeći na račun svojih nastavnika dve pa i po tri primedbe... Otuda i podatak da je 203 ispitanika navelo 318 primedbi na račun ponašanja sopstvenih nastavnika. Tumačenje ovog nalaza je jednostavno. Očigledno je da tokom godine učenici nisu imali prilike da u slobodnim diskusijama izraze sopstvena mišljenja o ponašanju nastavnika. Potisnuti stavovi i osećanja su izbila na površinu na kraju. A evo i osnovnih zamerki:

Najveći broj učenika - njih 175 od 223 anketirana (78,5%) naglasak stavlja na neprimeran odnos i loše postupke nastavnika u odnosu na svoje štićenike.

Greške nastavnika u ocenjivanju učenika ističe nešto preko polovine ispitanika - njih 123 (55,2%), a samo 20 učenika ili (9%) navode slabosti i propuste nekih nastavnika u izvodjenju nastave.

Ovi podaci nesumnjivo ukazuju na činjenicu da je ispitanim učenicima važnije da nastavnik prema njima iskazuje pravilan i topao ljudski kao i da ih objektivno ocenjuje, nego kako im prenosi naučna saznanja. Uostalom do načnih saznanja može se doći i korišćenjem knjiga i elektronskih medija, dok je odnos nastavnika i učenika unikatna kategorija. Nalazi dopuštaju i oprezan zaključak da nastavnici u većoj meri gaje tehnološki odnos prema učenicima, obraćajući veću pažnju na nastavno gradivo nego na «dušu» učenika i njihove komunikativne potrebe sa autoritetima.

Konkretne zamerke na postupke nastavnika i odnos prema učenicima

Negativne odgovore (zamerke) koje se odnose na odnos nastavnika kao i njihove postupke koje je dalo 175 (78,5%), - moguće je svrstati u devet kategorija koje se odnose na: nerazumevanje, nekorektnost i nepoverenje prema učenicima, ispoljavanje nadmoćnosti (superiornosti), poremećaje ličnosti, protežiranje pojedinih štićenika, preteranu strogost, uticaj raspoloženja na odluke, zastarelosti u shvatanjima (konzervativizam) i isticanje isključivo sopstvenog predmeta.

Grupa od 37 učenika i učenica (16,6%) istakla je nerazumevanje učenika i učeničkih problema kao najveću manu nekih nastavnika. „Ne mogu da razumeju mlade“ - piše jedan ispitanik. „Ne shvataju današnju omladinu“ - kaže druga učenica. Nekoliko ispitanika opisuje opširnije ovu pojavu:

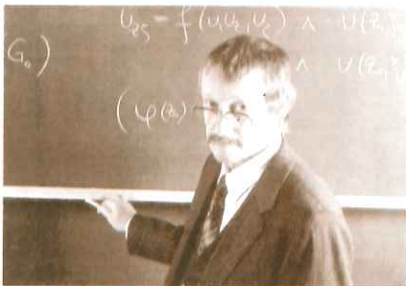
„Ne shvataju nas. Njima nikad ne pada napamet da ako neko ne zna - zašto ne zna i ima li takav učenik neke

MISLE DA SU IZNAD NAS

probleme van škole."

„Ne obraćaju pažnju na to što su učenici prenatrpani i odgovaraju po dva -tri predmeta dnevno." Za nekoliko učenica i učenika iz ove grupe pojedini profesori su i netolerantni i „ne žele da saslušaju učenikovo obrazloženje i ne razgovaraju s njim".

Drugu grupu čine 26 ispitanika (11,7%) koji iznose razne vrste nastav-

nikovih nekorektnosti u odnosu i postupke prema učenicima. Navedeni su „nepedagoški" i „neprijateljski odnosi", „nepoštovanje" pa čak i „vredjanje učenikove ličnosti", „potcenjivanje" i „omalovažavanje", „nipodaštavanje" i „ismejavanje učenika" itd. Jedan djak je naveo i „udaranje učenika" koje se jednom desilo kao izraz agresivnosti nekog nastavnika „koji nije mogao da suzbije bes zbog nediscipline učenika".

Grupi od 22 učesnika ankete (9,9%) smeta ispoljavanje nadmoćnosti od strane nastavnika.

„Pomalo ih se plašim - piše jedna učenica iz ove grupe - jer su stvorili neki autoritet nadmoćnosti koji lično ne mogu da prihvatim." Slično kažu i drugi ispitanici: „Profesori samo sebe cene, oni su (sem izuzetaka) isuviše svojeglavi - ne razmišljaju o tome da njihovo ponašanje može negativno da utiče na nas"; „Često se obraćaju učenicima sa visine"; „Previše su iznad nas".

U ovu grupu učenika svrstali smo i one koji navode kategoričnost i formalizam kao loše osobine nekih nastavnika. Jedan od njih piše: „Isuviše su poslovni i bezobzirni - pate za autoritetom." „Pojedini profesori strogo se drže

nekih svojih stavova, a mišljenje učenika ignorišu" - kaže drugi učenik.

„Pošto nose dnevnik misle da su u svemu iznad učenika" - izjavljuje treći anketirani ispitanik.

Postoje djaci koji govore o nepremostivom jazu između nekih nastavnika i učenika:

„Jaz između generacija - piše jedan ispitanik - pojačan je suviše zvaničnim odnosom profesor - učenik."

„Postavljaju neku barijeru - izjavljuje jedna učenica - koja ne bi trebalo da postoji između njih i nas."

Jednom anketiranom djaku smeta nastavnikova „uverljivost da je uvek i u svemu u pravu". Drugi učenik se žali da „neki profesori ne dozvoljavaju učenicima da iznesu svoje mišljenje i ne dopuštaju da im neko nešto zameri".

Grupa od 21 učenika (9,4%) navodi razne nepovoljne psihičke karakteristike ličnosti pojedinih nastavnika, kao što su „nedoslednost", „sujetnost", „nezainteresovanost", „neodgovornost", „pristrasnost", „nervoza" i dr. Jedna ispitanica pominje „ljubomoru nekih ženskih profesora", drugi ispitanik navodi „otudjenost od učenika i sebičnost", kao i „nedostatak ideala kao vodilje upešnog rada".

Grupa od 19 ispitanika (8,5%) primjećuje u školi pojavu protežiranja pojedinih učenika od strane nekih profesora. U ovu grupu učenika smo svrstali i one koji govore o nepravednom odnosu pojedinih nastavnika prema nekim učenicima. Evo nekoliko učeničkih primedbi:

„Dele učenike na simpatične i nesimpatične; prve vole, blaže ocenjuju i prema njima su tolerantni, a druge ne vole i nepravedni su prema njima."

„Ima kod nekih profesora i razračunavanja i uzimanja pojedinih učenika „na zub" bez naročitog razloga."

„Neki nastavnici imaju drugačiji odnos prema profesorskoj deci."

Osamnaest učenica i učenika (8,1%) ističu preteranu strogost nekih nastav-

nika. Jedan od ovih učenika kaže da se ta strogost ogleda u „kažnjavanju učenika za sitnice". Drugi situaciju opširno opisuje sledećim rečima:

„Neki nastavnici uporno nastoje da izazovu strah, strepnju, drhtanje kod nas. To mi najviše smeta. Ne odnose se kao drugovi prema nama, teraju nas da lažemo."

U ovu grupu smo ubrojili i tri učenika kojima se kod profesora ne sviđa njihova „nepristupačnost i nekomunikativnost tj. neuspostavljanje ispravnog kontakta sa učenicima".

Četrnaest ispitanika (6,3%) zamera nekim nastavnicima da se na časovima prepuštaju uticaju neraspoloženja izazvanim ličnim i porodičnim problemima.

„Neki profesori su vrlo promenljivi - piše jedna učenica - njihovo ponašanje prema nama zavisi od trenutnog raspoloženja."

A, druga učenica izjavljuje: „ne sviđa mi se to što neki svoje probleme i bes iskaljuju na učenicima."

Tri grupe od po 6 učenika (po 2,7%) kao mane nastavnika navode: jedni ne poverenje prema učenicima, drugi - zastarelost shvatanja nastavnika i treći - isticanje samo svog predmeta.

„Gledaju na nas kao zabušante i prevarante" - tvrdi jedan ispitanik. Drugi učenik piše:

„Ne sviđa mi se kod pojedinih nastavnika nepoverljivost prema nekom od učenika zbog celog odeljenja (ako profesor zna da je odeljenje nemirno i nekorektno on se vrlo strogo i sa visine odnosi prema svima bez obzira na izuzetke."

Na kraju, sve ove nedostatke nastavnika, koje su anketirani učenici naveli, možemo svesti a dve opšte i medjusobno zavisne vrste mana: nerazumevanje učenika i učeničkih problema od strane nekih profesora i nekorektan odnos i postupak pojedinih nastavnika prema učenicima.

Nadežda Petrović:

HOĆU DA SAM SLIKAR, A NE ŽENA

Ana Milenković,
student psihologije

Vanvremenska žena.. Svojim delima. Likovnim i humanim. Njeno dobročiniteljstvo uzdiže je do granica svetiteljstva.

Rođena je u Čačku, 11. oktobra 1873. godine. Odrasla u umetničkoj porodici, otac je radio kao učitelj slikanja i lepog pisanja, sa majčine strane je takođe nasledila talenat za slikarstvo. Nadeždin brat, Rastko Petrović, je ostavio značajan trag u istoriji srpske umetnosti. Njeno poreklo je u velikoj meri dozvolilo „odmetništvo“ u slikarstvo, obzirom da je položaj žene početka dvadesetog veka, naročito u Srbiji, bio izuzetno pasivan i potlačen. Moglo bi se čak reći da je ta njena odluka bila drska i buntovna, što dokazuje činjenica da nije mogla da upiše Akademiju samo zato što je žena.

Likovna dela ove velike umetnice predstavljala su ogroman korak u srpskom stvaralaštvu. Bila je daleko ispred svoje generacije, čega je i bila svesna. Koristila je tu prednost, uz objavljivanje likovnih kritika, u koji-

„O mojoj udaji nema govora više, ja hoću da sam slikar, a ne žena, žena ima dosta...“ Ovako je Nadežda pokušala da uteši svoju majku posle raskida veridbe sa Ljubomirom Cincar Jankovićem. I zaista je bila upravo, žena ima dosta, ali Nadežda je jedinstvena.

Jesu li ovo prvi koreni borbe za ravnopravnost polova u Srbiji? Da li je ona implicitno pokušavala da se izbori za svoja, ili prava celokupnog ženskog roda u Evropi, koja je tada bila iscrpljena ratovima i nemaštinom? Duhovnost je oduvek bila luksuz, naročito u Srbiji.

ma je davala svoje osvrte na teme iz politike, kulture, prosvete, sa eksplicitno izraženim ciljem da pokrene i inspiriše narod na razmišljanje i utiče na društveni napredak. Po povrat-

ku iz Makedonije, napisala je dramu, koja nikada nije izvedena. Ovaj rukopis ima više istorijsku, nego literarnu vrednost. Borila se za prezentovanje Jugoslovenskih slikara u Evropi.

Jedno vreme radila je kao predavač u Ženskoj učiteljskoj školi. Pokušavala je da i sama upiše Akademiju u inostranstvu, ali je to bilo neizvodljivo, iz tako banalnog razloga- zato što tada još nisu oformljena ženska odeljenja. Ipak, istrajna u svojim namerama, uspeva da bude učenica prvog Ženskog odeljenja u Minhenu.

Jesu li ovo prvi koreni borbe za ravnopravnost polova u Srbiji? Da li je ona implicitno pokušavala da se

izbori za svoja, ili prava celokupnog ženskog roda u Evropi, koja je tada bila iscrpljena ratovima i nemaštinom? Duhovnost je oduvek bila luksuz, naročito u Srbiji.

Njeno stvaralaštvo stremilo je modernom svetu. Učenica je zahtevnih inostranih univerziteta u Minhenu i kratkotrajni stanovnik Pariza, koji je inspiriše na izuzetnu seriju slika, čest posetilac likovnih centara Evrope, redovni gost bijenala. Njeno slikarstvo ide u korak sa ekspresionizmom i naginje do tada još neafirmisanoj apstrakciji.

nih emocija. Žena muške energije i ženske osećajnosti, da li bi se zaista ostvarila da se kojim slučajem uklopila u šablone tadašnjeg načina življenja?

Bila je bezgranično humana. Kao sekretar Kola srpskih sestara, organizovala je brojne dobrotvorne koncerte i predstave, nakon kojih je putovala po Srbiji i Makedoniji, pomažući

“ ... ja bogme zaboravih da sam slikar, politika me je svu toliko obujmila, da nemam ni stanka ni sanku, ne mogu da radim, srce mi je prosto raspolučeno od straha i očajanja za svoj rod.”

Mnogi nisu razumeli veličinu vizionarke, tako da ju je kritika neretko osporavala. Na sreću, vreme je ispravilo ove neoprostive greške.

Njenim akvarelima dominira tamno crvena boja. Mogla bi se protumačiti kao izraz izuzetno jakih i bur-

unesrećenom narodu. U jednom pismu prijatelju i kolegi Ivanu Meštroviću, Nadežda iskazuje dubok bol i empatiju zbog patnje Srba, koji je tada bio u procepu između Austro-Ugarske i Turske.“ ... ja bogme zaboravih da sam slikar, politika me je svu

toliko obujmila, da nemam ni stanka ni sanku, ne mogu da radim, srce mi je prosto raspolučeno od straha i očajanja za svoj rod.”

Ali ona nikada nije zaboravljala da je slikar. To je bilo njeno ime i prezime.

Osoba velike snage i revolucionarnih ideja, društvena i govorljiva, imala je širok krug prijatelja. Zasto je odbrala da voli čitav narod, a ne jednog muškarca? Da li odgovor na ovo pitanje leži u razočarenju posle veridbe sa Ljubomirom Jankovićem ili u njenom nemirnom duhu? Da li nije prihvatila ulogu žene i domaćice ili jednostavno nije želela da bude domaćica toga vremena?

Nadeždi je pred venčanje buduća, kako se kasnije ispostavlja, nesuđena svekrva, postavila kao uslov veliki miraz. Ovo povlači za sobom još jedno pitanje - da li Nadežda nije imala dovoljno ili je smatrala potpuno neetičkim dokazivati ljubav kroz materijalno.

Jedan je od prvih članova Narodne odbrane, patriotskog društva, čiji je cilj bio da se oslobodi viševekovnog turskog ropstva. Učestvovala je u Prvom i Drugom balkanskom i Prvom svetskom ratu kao bolničarka.

Dobila je Orden za hrabrost i Crveni krst.

Preležala je tifus i koleru i u ratu zadobila reumatizam, zbog čega je od Republičkog ministarstva traži-

la da otupi dve njene slike, kako bi imala novac za svoje i sestrično lečenje. Na žalost, nije dobila potvrđan odgovor.

Umrla je 3. aprila 1915. godine.

Domaće novine odale su joj poštu uz izuzetna priznanja njenom dobrotvornom radu.

LAŽI U KOMPJUTERSKOM SVETU

Laži su prisutne i u kompjuterskom svetu. Pod ovim podrazumevamo, pre svega, kompjuterske viruse, spem poruke i laži u toku čatovanja.

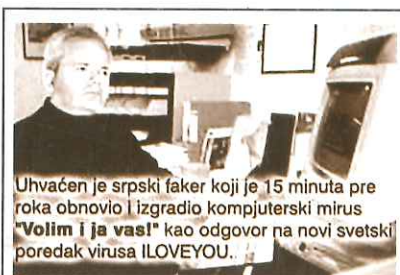
Dr Vojin Popović,
psihijatar

Laži su sastavni deo svakodnevnog života. Ljudi počinju da lažu od detinjstva. Kao mali lažu roditelje da nisu pojeli čokoladu iako jesu; u školi lažu nastavnike da su učili, iako nisu ni pipnuli knjigu; na poslu lažu šefove da su sve pokušali da završe posao, iako ni prstom nisu mrdnuli; u braku lažu (varaju) bračne partnere, iako su se zakleli na doživotnu vernost... Svi ljudi su skloni lažima, neki više, neki manje. Nema čoveka koji nikada nikoga nije slagao. Uglavnom su to sitne laži kojima opravdavamo svoje postupke. Autor ovog članka je slagao glavnog urednika da će napisati članak na vreme, a dostavio ga je dve nedelje kasnije...

Laži su prisutne i u kompjuterskom svetu. Pod ovim podrazumevamo, pre svega, kompjuterske viruse, spem poruke i laži u toku čatovanja.

Kompjuterski virusi

Kompjuterski virusi su mali kompjuterski programi koji su napisani da bi drugim korisnicima računara napravili neku štetu. Neki od njih brišu podatke sa diska, drugi usporavaju rad računara, treći onemogu-

Uhvaćen je srpski faker koji je 15 minuta pre roka obnovio i izgradio kompjuterski mirus "Volim i ja vas!" kao odgovor na novi svetski poredak virusa ILOVEYOU.

Preko svog ličnog provajdera **GOV.NET**a punoletni **S.M.** je ubacio mirus u sve partijske i državne institucije.

Dejstvo ovog opasnog mirusa se manifestovalo tako što je srpska istorija vraćena za 1000 godina unazad, pa je u stručnim fakerskim krugovima poznat i kao **Miloševićumska greška - YU2K.**

Kompjuterski stručnjaci kao jedini pouzdani lek od mirusa "Volim i ja vas!" preporučuju **IZBOR(E)** kvalitetnih antimirusnih programa.

ćavaju izvršavanje programa... Virusi imaju tu sposobnost da se brzo repliciraju i na taj način brzo "zaraze" sve programe na jednom računaru, a kopiranjem tih programa na drugi računar prelaze i na njega. Pojavom Interneta pre 10-ak godina, milioni kompjutera širom sveta su postali sastavni delovi velike mreže, kroz koju kompjuterski virusi nezadrživo kruže. Svakog dana se pojavljuje sve veći broj novih virusa. Trenutno se zna za preko 170.000 različitih virusa. Ta brojka je pre samo 10-ak godina bila oko nekoliko hiljada. Korisnici računara se protiv virusa bore brojnim antivirusnim programima, čije se nove verzije pojavljuju na nekoliko dana.

Sličnost između kompjuterskih i pravih "bioloških" virusa je u tome što se brzo razmnožavaju, šire, teško ih je uništiti i nema "leka" koji će korisnike potpuno zaštititi od njih.

Ko pravi viruse?

Viruse prave ili dokoni kompjuterski fanatici (hakeri) iz čistog (ne)zadovoljstva, "da komšiji crkne krava", ali prave ih i velike softverske

kompanije. O tome se čuti i o tome se ne piše, ali ove kompanije se na taj način brane od piraterije. U piratsku verziju svog programa ubace virus, puste ga na Mrežu, zaraze veliki broj korisnika koji su program besplatno skinuli sa Interneta. Ojađeni korisnici se nakon toga opredeljuju za kupovinu samo legalnog softvera.

Virusi mogu da rade i naizgled bezazlene, čak i interesantne stvari. Npr. virus "Cake" (Kolač) u početku na svakih sat vremena rada na računaru zahteva "da mu se da kolačić" pritiskom na "Enter". Posle se vremenski interval između ovih zahteva smanjuje na pola sata, pa na 10 minuta, da bi na kraju svakog minuta tražio "kolačić", što u potpunosti onemogućava rad na računaru.

Neki virusi su vremenski tempirani, tj. aktiviraju se samo određenog datuma, u određeno vreme. Takav slučaj je sa virusom "Mikelandelo", koji se aktivira na dan smrti ovog velikana, i tada briše apsolutno sve podatke sa diska. Drugi virusi usporavaju računar svakog petka, neki iscrtavaju lopticu koja kruži ekranom, neki prave slovne greške tokom kucanja teksta. Drugim rečima, čim se primeti "čudan" rad računara (usporenje, odbijanje da se program startuje, blokiranje...) postoji mogućnost da se "uselio" virus. Ono što treba znati je to da virus ne može da se stvori sam od sebe i da ne može fizički da ošteti kompjuter. Ako antivirusni program ne može da obriše virus, treba formatirati hard disk i instalirati programe ponovo. Potrebno je zato sve važne dokumente i druge važne fajlove imati na više disketa ili diskova (tzv. back up). Virusi ne mogu zaraziti diskete koje su zaštićene od upisa, kao ni optičke medijume (CD, DVD) ako se podaci samo čitaju sa njih. Zato svaku disketu i CD pri prvom upotrebi treba proveriti na prisustvo virusa. Malo teže je zaštititi se od virusa sa Interneta. U tu svrhu treba koristiti antivirusne programe koji skeniraju sve fajlove koji se skidaju sa Mreže. Često su virusi prisutni i u elektronskoj pošti. Obično provajde-

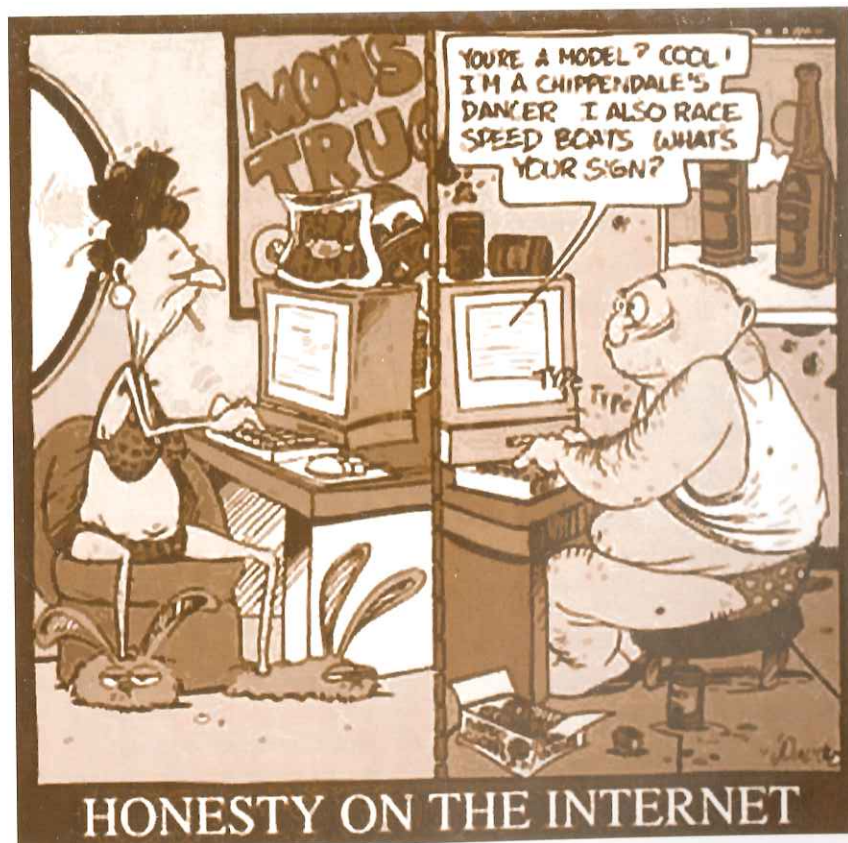
ri skeniraju poštu, ali nije na odmet sve skinute dokumente naknadno proveriti pre otvaranja. Takođe, ne treba otvarati poštu nepoznatih, naročito stranih pošiljaoca.

Druga vrsta kompjuterskih laži su spem poruke. To su neželjene poru-

ke koje gotovo svakodnevno pristižu svim korisnicima Interneta. Radi se o najrazličitijim reklamama nepostojećih proizvoda, koje usmeravaju korisnike na određene sajtove gde mogu da kupe "proizvod". Neke od njih obaveštavaju korisnike da su upravo dobili milion dolara u nagradnoj igri, te je "samo potrebno da uplate 100 dolara da bi se pokrili troškovi poštarine"... Neke nude preparate za produžavanje penisa, neke za rast kose za samo nedelju dana... Cilj spem poruka je isključivo uzimanje para od korisnika, čega nema kod kompjuterskih virusa.

Treća vrsta laži su laži u toku četovanja, tj. dopisivanja preko Interneta. Goluždri klinci se predstavljaju za bildere, polupismeni se predstavljaju za doktore, inženjere, sve u cilju zavođenja osoba suprotnog pola.

Zato, dragi korisnici, budite obazrivi, proveravajte sve diskove koje uzimate, a naročito budite pažljivi na Internetu, jer ni kompjuteri više nisu kao što su nekad bili...

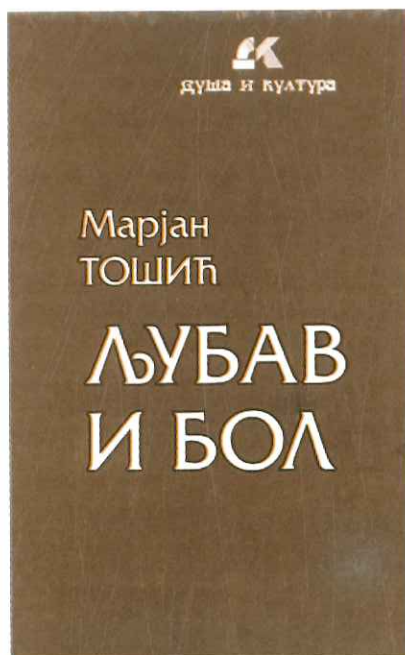

Prikaz knjige: „Ljubav i bol“

Nevenka Igić,
psiholog

Ukratko o autoru knjige

Marjan Tošić je diplomirao je na grupi za psihologiju na Filozofskom fakultetu u Nišu 1984. godine. Radio je kao psiholog u Specijalnoj psihijatrijskoj bolnici u Gornjoj Toponici. U Londonu je proveo pet godina na stručnom usavršavanju. Studirao je psihološko savetovanje pri Centralnoj školi za savetovanje i terapiju (Central School of Counselling and Therapy), radio kao psihološki savetnik u Zdravstvenom centru Hunter Street Center za državnu organizaciju Camden Bereavement Service i predavao psihološko savetovanje u školi London School of Counselling. Prošao je kroz ličnu psihoterapiju pri Londonskom udruženju primalnih psihoterapeuta. Od 1988. godine živi i radi u Valjevu.

Tema ove knjige je izražavanje duševnog bola, prvenstveno u psihološkom savetovanju i psihoterapiji. O vezi ljubavi i bola pisalo se na razne načine. U antičkoj Grčkoj ljubav su smatrali bolešću, a zaljubljeni bolesnicima. Ovakvo verovanje je upravo proisteklo zbog snažnog delovanja emocija na ponašanje čoveka, pa se dugo verovalo da ljubav pomućuje zdrav razum i podiže egoizam do slepila. Ljubav ne podleže nikakvim merama razuma. Zaljubljen čovek veruje u neverovatno, on je mistik, veruje u svoje fantazije, ima osećanje svemoći, nekritičan je i nesposoban da vidi realnost, tada se više oslanja na svoja čula nego na razum.

Šta se dešava kada su emocije negativne, kada umesto ljubavi prevlada bol, možete saznati čitaju-

ći ovu knjigu. Izražavanje duševnog bola je opisano u pet poglavlja: Ljubav i bol; Gušenje bola; Psihoterapija; Problemi i otpori i Suze. Predstavljeni emocionalni pristup u psihoterapijskom radu je rezultat integracije tri osnovna pristupa u psihološkom radu sa ljudima: potpomaganju mreže uvida; katarzičkom doživljavanju potisnutih bolnih osećanja i podržavanju novih, zdravih oblika ponašanja. U tom cilju predstavljene su tri terapijske škole i tri osnovna principa terapijske promene: uvid, katarza i učenje, tj. psihoanaliza, primalna terapija i racionalno-emotivna bihevioralna terapija. Ovaj integrativni terapijski model je, u suštini, nereduktivni pristup Karla Rodžersa.

Kroz ovih pet poglavlja autor je opisao jedan od mogućih psiholoških pristupa u radu sa ljudima koje muče psihološki problemi. U ovom terapijskom pristupu prednost se daje oslobađanju emocionalnosti klijanata, jer negativni emocionalni naboj stvara probleme zbog kojih ljudi traže psihološku pomoć. Stiče se utisak i potkrepljuje misao da je ljubav najvažnija pokretačka snaga ljudskog bića. U knjizi reč ljubav ne podrazumeva isključivo erotsku ljubav već ljubav uopšte, ljubav kao emocionalnu vezu između dva bića: roditelja i deteta, brata i sestre, devojke i mladića, muža i žene, dvoje prijatelja i slično.

Najznačajnija pojava za razvoj jedinke je ljubav. Kad izostane ljubav javljaju se različite emocije, kaže u knjizi Marjan: kad nas neko uvredi - ljutnja, svađa ili povređenost; kad

nas neko ugrozi - strah, podozrivost; kad nas neko izneveri - razočarenje; kad smatramo da neko neopravdano dobija više nego mi - zavist; kad osoba koju volimo počne da da voli nekog drugog - ljubomora; kad nešto ili nekog gubimo - tuga itd.

Odnosi među bližnjima radaju mnogobrojna i različita osećanja, a osećanja imaju moć da utiču na sve ostale aspekte našeg psihičkog života. Ti uticaji, kada je u pitanju bol, su negativni. Posredstvom ove terapije moguće je naučiti ljude kako da se izbore sa novim stresnim i bolnim situacijama koje život neminovno nosi.

Autor daje objašnjenje zašto potiskujemo bolne emocije. Neki od razloga su:

a) Jedan je što potiskivanje duševnog bola nije potpuno automatizovana radnja, već da je pod velikim uticajem vaspitanja ili učenja. Ono se uči od roditelja ili staratelja, vršnjaka, a u velikoj meri zavisi od uticaja kulture u kojoj jedinka živi.

b) Drugi razlog potiskivanja duševnog bola proističe od odnosa sa najbližim osobama: sa roditeljima, braćom sestrama, rodbinom...

Za potiskivanje bola važan je razvoj individue od novorođenčeta pa na dalje. Neispunjavanje detetovog uođenog očekivanja i nepostavljanje detetu granica u ponašanju prema drugima dovodi do bolesnog razvoja ličnosti na dva osnovna načina:

1. Neispunjavanje organizmičkih očekivanja proizvodi bol koji se potiskuje, izazivajući unutrašnju po-metnju u psihofizičkom razvoju;

2. Neizgrađene granice proizvode asocijalno ponašanje, ugrožavanje drugih u vidu psihopatskog ponašanja.

Kombinacija ova dva procesa je česta, tako da uporne psihopatske tendencije svoju energiju crpu iz neostvarenih potreba u detinjstvu, dok neadekvatne i loše uspostavljene granice omogućavaju pražnjenja napetosti kroz bizarna ponašanja.

Psihički mehanizmi čovekovog zdravog razuma su; doživljaj ljubavi (empatije, saosećanje); uvida (spoznaje) i učenja (zdravog ponašanja).

Terapeut je treći roditelj, koji u ograničenim uslovima svoje uloge, postepeno dograđuje kod klijenta psihičku strukturu unutrašnjeg dobrog roditelja, koja je kod klijenta ostala oštećena, nepotpuna sa ciljem da - uz pomoć nje - klijent konačno doživi svoj bol (neispunjene ljubavi), stekne zdrave uvide u odnosima sa značajnim osobama, uči zdrave oblike ponašanja.

Ova knjiga zagovara sistematsku pomoć klijentu, da prepozna svoja potisnuta bolna osećanja i da postepeno uči da ih pokazuje i doživljava u bezbednom okruženju. U tom cilju koristi se više međusobno komplementarnih metoda i tehnika. Ispoljavanje sopstvenih bolnih osećanja pred drugim ljudskim bićem (terapeutom), tj. deljenje svog najdubljeg bola sa nekim, jeste ono što je lekovito, što dozvoljava da se ispolji ljubav, snažna i jaka, oslobođena bola sa svim svojim karakteristikama.

REFERENCE

1. Cvajg Š (1951): Šahovska novela, iz Novele, Matica srpska, Novi Sad
2. Grupa autora (2004): *The Human Face*, televizijska serija, BBC kod nas je reprizirao B-92, Beograd
3. Ikončić S. (2004): Tehnika doziranog svedočenja, *NIN*, broj 2791 od 24.6.
4. Knežević G., Džamonja-Ignjatović T. i Đurić-Jočić D. (2004): *Petofaktorski model ličnosti*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd
5. Kostić I. (1998): *Kriminalistička psihologija*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun
6. Kostić P. i Hedrih V. (2003): Testovna detekcija i verifikacija ponašanja, IX naučni skup: Empirijska istraživanja u psihologiji, Institut za psihologiju i Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, *Knjiga rezimea*, str 86, Beograd
7. Kostić P. (2004): Metrijske karakteristike skale laganja, IX naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji, Institut za psihologiju i Laboratorija za empirijsku psihologiju, *Knjiga rezimea*, Beograd
8. Kostić P. (2004): *Psihometrija, (Konstrukcija, rekonstrukcija i korišćenje psiholoških testova)*, Nezavisna izdanja Slobodan Mašić, Beograd
9. Krivokapić B (1986): *Dahauski procesi*, Prosveta-Partizanska knjiga, Beograd

10. Krstić O. (1989): *Zablude i istine o detektoru laži*, Naučna knjiga, Beograd
11. Krstić O. (1995): *Otkrivanje laži*, Print graphic, Beograd
12. Kuzmanović, B. (1976): *Spremnost za angažovanje u samoupravljanju preduzeća kao funkcija nekih vrednosti*, Psihološka istraživanja, Institut za psihologiju, Beograd
13. Lerner H. (2005): *Ples obmane*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd
14. Liberman D (2004): *Strategije i taktike uspešnih ljudi*, Finesa, Beograd
15. McCrae R, Costa P. (2003): Struktura crta ličnosti kao univerzalna instanca, *Psihologija u svetu*, Niš
16. Mekež D. (1978): *Klinička psihologija: Teorija i praksa*, Nolit, Beograd
17. Momirović K, Volf B i Džamonja Z. (1991): Prilog pretpostavci da je neiskrenost posebna osobina ličnosti, *Knjiga rezimea VII dani psihologije*, Zadar
18. Morel D., (1996): *Bratstvo ruže*, Dereta, Beograd
19. Pek S. (1995): *Ljudi laži*, Novi Sad
20. Pantović J. (2003): Opet o Bodrumu, *Kurir*, od 15.12. s.3, Beograd.
21. Redakcioni odbor (1978): *Mala enciklopedija Prosvete*, Prosveta, Beograd
22. Savić, N. (2003): Pričaj mi laži, *NIN*, broj 2759, od 13. 11. str.48-49
23. Štern V. (1938): *Psihologija ranog detinjstva*, Beograd
24. Watson P. (1982): *Psycho-krieg (Mogućnosti, Macht und Missbrauch der Militäerpsychologie)*, ECON, Duesseldorf und Wien, prevod, Kostić P. (2002): „*Psihologija rata*“, urednik, recenzent, stručni redaktor i jedan od 19 prevodioca knjige, Vojna akademija, Beograd
25. Anderson, H. (1997). *Conversation, Language and Possibilities: A Postmodern Approach to Therapy*. New York: Basic Books.
26. Andersen (1991) The Reflecting Team: Dialogues and dialogues about the dialogues, Norton, New York
27. Milojković M, Srna J, Mićović R. (1997) Porodična terapija, Beograd.
28. Skinner BF (1971) Beyond Freedom and Dignity. New York: Knopf, 1971
29. Stone, Richard. "Stress: The Invisible Hand in Eastern Europe's Death Rates," *Science*, Vol. 288, 9 June 2000, pp. 1732-1733.
30. Wardle J, Steptoe A, Gullis G, et al.. Depression, perceived control, and life satisfaction in university students from Central-Eastern and Western Europe. *Int J Behav Med*. 2004;11(1):27-36
31. World Health Organization (WHO). HFA Statistical Database, WHO Regional Office for Europe. Copenhagen, Denmark: WHO, 2000. Website: www.who.dk/countryinformation
32. Lefebvre, Vladimir. *The Cosmic Subject*. Moscow: Russian Academy of Sciences, Institute of Psychology Press, 1997.
33. Nadežda Petrović 1873-1915. Put časti i slave
34. K.Ambrozić, Nadežda Petrović 1873-1915, muzej savremene umetnosti, Beograd 1973.

Pred vama je nova knjiga Jezdimira Zdravkovića, pisana jednostavnim i razumljivim jezikom, obogaćena brojnim primerima iz psihološke prakse svakodnevnog života. Čita se u jednom dahu, a pamti zauvek.

VEŠTINE VLADANJA SOBOM
350.00 DIN.

...Originalnost ove veoma retke i dragocene publikacije jeste činjenica da sadrži najsvežije, autentične i za sada jedine naučno - istraživačke podatke sa naših prostora koji se odnose na kvalitet života paranoidnih shizofrenih bolesnika i članova njihovih porodica.

Prof. dr Dušica Lečić - Toševski

**KVALITET ŽIVOTA
KOD MENTALNIH POREMEĆAJA**
400.00 DIN.

*Jezdimir Zdravković
Dušan Petrović*

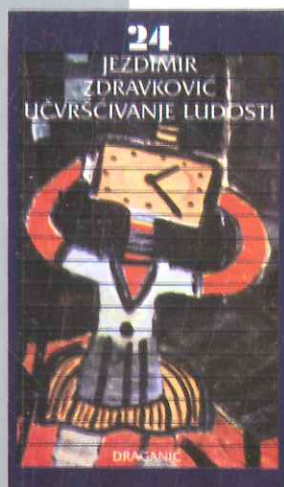
"Neobično praktična knjiga".

Prof. dr
Srbobran Miljković

MUŠKARCI & ŽENE
250.00 DIN.

Muškarci & Žene
*Priroda seksualnosti i terapija
seksualnih poremećaja*

2004.

"Moglo bi se reći da je "Učvršćivanje ludosti" čisti roman apsurda, pisan klasičnim načinom pripovedanja, zavodljivom sposobnošću da nas općini i uvuče u vrtlog ludosti i takozvane normalnosti, gde su granice sasvim pomerene i gotovo nevidljive".

Momo Kapor

UČVRŠĆIVANJE LUDOSTI
roman 290.00 din.

Posvećeno onima koje "piton"
još uvek nije progutao

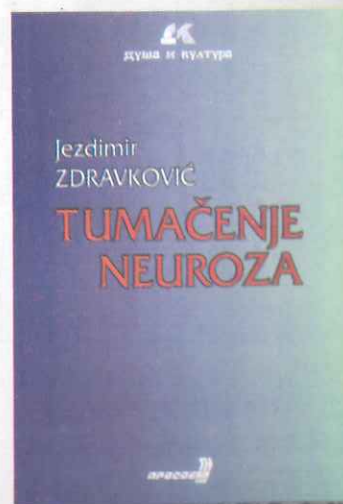
ASERTIVNOST
**VEŠTINE
VLADANJA
SOBOM**
SAHOPOTVRĐIVANJE

Jezdimir Zdravković
Gospođ

Posebno su značajni primeri iz psihijatrijske prakse u kojima se u maniru workshopa detaljno opisuje terapija iracionalnih strahova.

Akademik dr
Dušan Kecmanović

TUMAČENJE NEUROZA
III izdanje 290.00 din.

**KNJIGE možete naručiti
pouzećem na telefone:**
018/520 405
018/ 546 468

ili na e-mail: btp@bankerinter.net

Dobro došli u galeriju nekretnina

Senzal

Niš Mije Petrovića 4b, 018 521-922, 064 1-490-490